

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
TİCARİ DİPLOMASİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

21. YÜZYILIN KRİZLERİ VE KÜRESEL YÖNETİŞİM: DEĞİŞİM VE
YENİ ALTERNATİF ARAYIŞLARI

Yüksek Lisans Tezi

Büşra İpek KOÇ

İSTANBUL, 2025

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
TİCARİ DİPLOMASİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**21. YÜZYILIN KRİZLERİ VE KÜRESEL YÖNETİŞİM: DEĞİŞİM VE
YENİ ALTERNATİF ARAYIŞLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Büşra İpek KOÇ
200001029

Danışman: Doç. Dr. Uğur Yasin ASAL

İSTANBUL, 2025

ETİK BEYAN SAYFASI

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İstanbul Ticaret Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamiyle uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesi'nin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Öğrenci Adı-Soyadı ve İmzası:

ÖZET

21. yüzyıl, uluslararası sistemin yapısal sorunlarını görünür kılan bir dizi krizle şekillenmiştir. 11 Eylül saldırıları, 2008 finansal krizi, COVID-19 pandemisi ve devam eden bölgesel çatışmalar; politik, ekonomik, sosyal vb. bir çok alanda küresel etkilere sahip, çok boyutlu olgulardır. Uluslararası örgütlerin küresel krizlere müdahale süreçleri ve post-kriz dönemlerde uygulanan politika çıktıları, küresel sistemin adil ve kapsayıcı yaklaşımını yitirdiğini göstermektedir. Yeni dönemde, neoliberal küresel sistemin sürdürülebilirliği sorgulanır hale gelmiştir. Bu çalışma, 21. yüzyıl krizlerinin dönüştürücü etkilerini analiz ederken, çok boyutlu bir değerlendirme sunmaktadır. Batı merkezli politikaların egemenliğinde şekillenen küresel yönetim yapısı, kapsayıcı ve işlevsel olma potansiyelini kaybederken; yeni dönemde gelişmekte olan ülkeler ve toplumlar için temsil sorunları derinleşmiştir. Pandemi, küresel sistemin adil ve sürdürülebilir yapısını aşındırmış, küreselleşmenin olumsuz etkilerini açığa çıkarmıştır. Çalışmada, krizlerin neoliberal küresel sistemi dönüştürme potansiyeline dikkat çekilirken, Post-COVID dönemde; daha kapsayıcı, adil ve işlevsel bir uluslararası işbirliği modeline duyulan ihtiyaç vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 21. yüzyıl, Kriz, Küresel Yönetişim, Uluslararası Örgütler, Post-COVID Dönem.

ABSTRACT

The 21st century has been shaped by a series of crises that have made the structural problems of the international system visible. The 9/11 attacks, the 2008 financial crisis, the COVID-19 pandemic, and ongoing regional conflicts are multifaceted phenomena with global impacts across political, economic, social, and other areas. The intervention processes of international organizations in response to global crises, along with the policy outputs implemented in post-crisis periods, demonstrate that the global system has lost its just and inclusive approach. In the new era, the sustainability of the neoliberal global system has come into question. This study offers a multidimensional analysis of the transformative effects of 21st-century crises. The global governance structure, shaped by Western-centered policies, has lost its potential to be inclusive and functional, while the representation issues for developing countries and societies have deepened in the new era. The pandemic has eroded the fair and sustainable structure of the global system, exposing the negative impacts of globalization. The study highlights the potential of crises to transform the neoliberal global system, while emphasizing the urgent need for a more inclusive, just, and functional model of international cooperation in the post-COVID era.

Keywords: 21st Century, Global Governance, International Organizations, Post-COVID Era.

ÖNSÖZ

Bu çalışma 21. yüzyıl küresel yönetim anlayışını krizler ekseninde değerlendirerek, henüz içinde bulunduğumuz POST-COVID dönem için küresel yönetişimin geleceği adına bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Ders dönemimde değerli hocam Prof. Dr. Nazım Ekren'den aldığım küresel politik iktisat dersleri bu tezin ortaya çıkmasının fikirsel temelini oluşturmuştur. Edindiğim değerli perspektif ve bilgiler için sevgili hocama en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Tez danışmanım Doç. Dr. Uğur Yasin Asal'a süreçteki sabrı ve rehberliği için teşekkür ediyorum. Kendisinin değerli geri bildirimleri ve yönlendirmeleri, bu tezin tamamlanmasında hayati bir öneme sahiptir. Lisans yıllarımdan beri her anlamda desteğini yanımda hissettiğim sevgili ağabeyim Emre Sivri'ye ve bu süreçte ihmal ettiğim ailem, yeğenlerim ve arkadaşlarıma sabırları için teşekkür ederim. Hayat tecrübesiyle her zaman yolumu aydınlatan canım babam Vedat Sivri'ye ve her zaman yanımda olan, sonsuz destekçim kıymetli annem Hüsniye Sivri'ye şükranlarımı sunarım. Son olarak bu süreçte hayatımı kolaylaştıran sevgili eşim Yunus Koç'a teşekkür ediyorum. Onun desteği ve anlayışı, bu tezi başarıyla tamamlamamda büyük bir motivasyon kaynağı olmuştur.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
Etik Beyan Sayfası.....	i
Özet.....	ii
Abstract.....	iii
Önsöz.....	iv
İçindekiler.....	v
Kısaltmalar.....	vii
GİRİŞ.....	1
1. KRİZ ANATOMİSİ VE KÜRESEL YÖNETİŞİM.....	7
1.1. Kriz Kavramı.....	11
1.1.1. Ekonomik ve Finansal Krizler.....	17
1.1.2. Sosyal ve Siyasi Krizler.....	22
1.1.3. Güvenlik ve İnsan Hakları Krizleri.....	25
1.2. Küresel Yönetişim ve Kriz Kavramı.....	29
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	45
2.1. Hegemonya ve Klasik Realizm; Morgenthau.....	50
2.2. Neo-Realist Paradigma; Organski ve Waltz.....	55
2.3. Neo-Liberal Yaklaşım; Joseph Nye ve Keohane.....	60
2.4. Gramscian Bakış Açısı ve Wallerstein.....	65
3. 21. YÜZYILDA KRİZLER VE GÜÇ DÖNÜŞÜMÜ.....	71
3.1. 21. Yüzyıl Krizleri ve Uluslararası Örgütler.....	77
3.1.1. BM ve 21. Yüzyıl Krizleri.....	84
3.1.2. G-20, G-7 ve Küresel Krizler.....	93
3.1.3. DSÖ ve Küresel Pandemi.....	102
3.1.4. NATO ve Güvenlik Krizleri.....	105
3.2. Güç Dönüşümü ve Post- COVID Dönem.....	115
3.2.1. Değişim ve Alternatif Arayışları.....	121
SONUÇ.....	127

KAYNAKÇA.....	131
---------------	-----

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BRICS	: Brasil, Russia, India, China, South Africa
CGG	: Commission on Global Governance
COMECON	: Council for Mutual Economic Assistance
COVAX	: COVID-19 Vaccines Global Access
DB	: Dünya Bankası
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
FSB	: Financial Stability Board
G-20	: Group-20
G-7	: Group-7
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade
GEP	: Greater Eurasia Partnership
IAEA	: International Atomic Energy Agency
ICISS	: The International Commission on Intervention and State Sovereignty
ILO	: International Labour Organizations
IMF	: International Monetary Fund
MBS	: Mortgage-Backed Securities
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NPT	: Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons
NYU	: New York University
OECD	: Organisation for Economic Cooperation and Development
R2P	: Responsibility to Protect
SALT	: Strategic Arms Limitation Talks
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
ŞİÖ	: Şangay İşbirliği Örgütü
TARP	: Troubled Asset Relief Programme
TDK	: Türk Dil Kurumu

UNDP : United Nations Development Programme

UNICEF: United Nations International Children's Emergency Fund

VB. : Ve benzeri

WB : World Bank

WHO : World Health Organizations

WTO : World Trade Organizations

GİRİŞ

21. yüzyıl; krizler, savaşlar ve post-kriz dönemleriyle modern uluslararası toplumun en karmaşık süreçlerinden birini oluşturmaktadır. Tarihsel bağlamda değişen konjonktürel dengeler küresel sistemi şekillendirirken, krizler küresel sistemin geleceği açısından kritik müdahale sahaları sunmaktadır. Modern uluslararası toplum retoriği; 11 Eylül 2001, 2008 finansal krizi, COVID-19 pandemisi ve Ukrayna, Gazze gibi mevcut çatışma sahalarında çözüm kapasitesi ekseninde bekleneni verememiş ve küresel sistemde bir revizyon ihtiyacını açığa çıkarmıştır. Bu krizler, yalnızca meydana geldikleri düzlemle sınırlı kalmamış, sosyo-politik ekseninde ciddi kırılmalar yaratmıştır.

Bu çalışma; pandeminin tetiklediği 21. yüzyıl krizlerinin kümülatif etkilerini küresel yönetim unsurları üzerinden inceleyerek, küresel sisteme dair eleştirel bir bakış açısı geliştirmeyi amaçlamaktadır. Kriz, hegemonya ve küresel yönetim kavramları bir arada ele alınarak; mevcut küresel sistemin yapısı analiz edilmiş ve kolektif eylem unsurlarının krizler karşısındaki konumu incelenmiştir. Bu kapsamda mevcut sistemin kapsayıcılıktan uzak ve eşitliksiz yapısı sistematik bir şekilde eleştirilerek bu yüzyılda yaşanan krizlerle ilişkilendirilmiş, uluslararası örgütlerin kriz yönetim süreçlerindeki başarısızlığının üzerinde durulmuştur. Çalışmada, neoliberal kurumsallaşmayla devinimini tamamlayan küresel yönetim sistemi 21. yüzyıl krizleri bağlamında etkin ve adil olma potansiyelleri üzerinden test edilmektedir.

Krizlerin efektif ve geçirgen yapısı 21. yüzyılı bir krizler çağı olarak betimleme gereğini doğurmakta ve savaş sonrası kurulan düzende sistem güçlüler lehine dizayn edilmiş Batı merkezli bir konsensüs örneği sunmaktadır. Sistemin temelinde yer alan neoliberal politikalar küreselleşmeyle birleştiğinde girift karşılıklı bağımlı bir yapı meydana getirmiş ve 2000 sonrasını kriz yönetim süreçleri ekseninde değerlendirme gerekliliğini doğurmuştur. Bu çalışmanın temel amacı, uluslararası örgütlerin ve küresel sistemin krizler karşısındaki dönüşüm dinamiklerini incelemektir. Araştırma kapsamında şu sorulara yanıt aranmıştır; uluslararası örgütler kuruluş idealleri doğrultusunda ortak faydaya mı hizmet etmektedir, yoksa örtülü bir hegemonya düzeni içinde güç ilişkilerinin şekillendirdiği bir yapıya mı evrilmektedir? 21. yüzyıl krizleri, uluslararası örgütlerin küresel yönetimdeki işlevselliği ve meşruiyeti üzerinde nasıl

bir etki yaratmıştır? Modern uluslararası toplumun krizlere yanıt verme kapasitesindeki yetersizlikler, küresel yönetim mekanizmalarının reform ihtiyacını hangi yönleriyle ortaya koymaktadır? Bu sorular, çalışmanın ana temasını oluşturmakta ve uluslararası örgütlerin rolünü hem teorik hem de pratik boyutlarıyla ele almak için bir çerçeve sunmaktadır.

Günümüz küresel yönetim retoriği, hegemonik güç geçişlerini koruyan bir perspektif sunmakta ve kolektif eylem unsurları güçlüler lehine bir yönetim sergilemektedir. Bu çalışma tek tek örgütlerin işleyiş mekanizmalarındaki aksaklıklara değil, küresel sistemin yapısal eşitsizliğine vurgu yapma amacındadır. Pandeminin bu sürecin doruk noktası olduğu vurgulanarak, post-COVID dönemde sistemin geçirdiği yapısal dönüşümün üzerinde durulmuş ve yükselen alternatif oluşumlara çalışmada yer verilmiştir.

Kriz kavramı, kavramsal analizi itibariyle olağandışı birçok etmenin bir araya gelmesiyle karakterize bir olgudur. Milenyumla birlikte seyreden küreselleşme ve entegrasyon dönemi ulusları birbirine bağlarken, risk faktörünü de küresele yayan bir gerçeklik yaratmıştır. Ekonomik-finansal krizler serbestleşmenin etkisiyle yaygınlaşırken, devletlerin ulusal çıkar odaklı siyaset anlayışları güvenlik krizlerini halen güncel bir mesele olarak gündemde tutmaktadır. Sosyal ve siyasal krizler ise küresel sistemin maruz kaldığı hemen her olağandışı durumun birer sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. 21. yüzyıl için küresel yönetim ve kriz kavramları oldukça iç içe bir perspektif sunmakta, kolektif eylem yapıları kriz yönetim süreçlerinde başat aktörler haline gelmektedir. Krizler uluslararası örgütler ve küresel sistem için bir dönüşüm fırsatı yaratmış, yeni yönetim modellerine duyulan ihtiyacı görünür kılmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde neoliberal değerler etrafında inşa edilen uluslararası sistem; görünürde çoğulculuğu temel alan bir kolektivizm anlayışı sergilemiş olsa da, hegemonya kavramı bu süreçte yeni anlam ve perspektifler kazanarak varlığını dinamik bir şekilde sürdürmüştür. 21. yüzyılda hegemonya anlayışı; realist paradigmanın vurguladığı sert güç unsurlarının ötesine geçerek, liberalizmin savunduğu uluslararası iş birliği ve ortak fayda prensipleriyle örtüşen bir ideolojik meşruiyet arayışını içermektedir. Marksist-Gramscian yaklaşımdaki "*rıza elde etme*"

olgusu ise günümüzde, hem ulusötesi aktörlerin kültürel ve ekonomik etkileriyle hem de uluslararası kurumların norm üretim süreçleriyle kendini göstermektedir. Bu bağlamda küresel güç mücadelesi yalnızca devletler arasında değil, aynı zamanda ulusötesi aktörler ve uluslararası kurumlar üzerinden şekillenerek rıza ile zorlayıcılığın iç içe geçtiği hibrit bir karakter kazanmıştır. 21. Yüzyılda hegemonya doğrudan bir aktörün üstünlüğünden ziyade, neoliberal kurumsallaşma yoluyla gölge hegemonya biçiminde kendini göstermektedir. Bu yapı, küresel yönetim unsurları aracılığıyla etkisini hissettiren ve uluslararası sistemin işleyişine yön veren dolaylı bir güç mekanizması olarak ortaya çıkmaktadır.

Savaş sonrası dönemde; liberal küresel sistemin şekillenmesiyle birlikte güç anlayışı evrilmiş ve uluslararası örgütler, devletlerle birlikte yönetim unsurlarına katılım sağlamaya başlamıştır. Küresel sistemdeki bu güç dönüşümü, küresel işbirliği ve kolektif eylemin ön planda olduğu bir yönetim anlayışını ortaya çıkarmış ve bu anlayış neoliberal politikalarla desteklenmiştir. Ulus-devletten uluslararası örgütlere devredilen yetkilerle küresel işbirliği mekanizmaları işlerlik kazanmış olsa da, zamanla devletlerin ulusal çıkarlar doğrultusunda hareket etme arzusu güç ilişkilerini yeniden yapılandırmış ve küresel yönetim mekanizmalarını daha az kapsayıcı ve etkisiz kılmıştır.

Ulusal egemenlik ve yetki devri arasındaki ikilem; devletleri kolektif faydadan uzaklaştırarak, ulusal çıkarların örtülü bir hegemonya çerçevesinde sürdürüldüğü yeni bir sistemin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu süreçte uluslararası örgütler, devletleri yönetim süreçlerine dahil ederek hegemonya ile küresel yönetim arasındaki ilişkiyi yeniden şekillendirmiş ve tarihsel güç geçişlerine paralel bir seyir izlemiştir. Bu dinamik, uluslararası ilişkilerdeki hegemonya anlayışının devinimini sağlamış ve küresel yönetim unsurları üzerindeki hegemonik güç olgusunu, halen geçerliliğini koruyan bir norm haline getirmiştir.

21. yüzyıl krizleri, hegemonik güç dinamiklerinin sistemdeki tezahürünü kolektif eylem sorunları üzerinden ortaya koymaktadır. Uluslararası örgütler, Batı merkezli bakış açılarıyla küresel işbirliği ve dayanışmayı zayıflatmakta ve neoliberal kurumları çözüm merkezi olma statüsünden uzaklaştırmaktadır. Bu ikili yapı, sistemdeki bölünmeyi derinleştirirken, enformel güç ilişkilerine açık bir bağlam yaratmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş-marjinalize toplumlar uluslararası sistemde yetersiz temsil edilmekte, uluslararası enformel ilişkiler; adil yönetim ve egemen eşitlik normlarını ihlal etmektedir. Batı merkezli uluslararası örgütlerin kapsayıcı olmaktan uzak yapısı, devletlerin güç istencini beslemiş ve güven kaybına neden olmuştur. Uluslararası örgütler Batı merkezli siyasa anlayışıyla, 21. yüzyılın çok taraflı jeopolitik gerçekliğini yansıtmamaktadır.

11 Eylül 2001 saldırıları, uluslararası sistemde hegemonik gücün rolünü ve etkinliğini yeniden değerlendirmeye açan bir dönüm noktası olmuştur. Saldırıları sonrasında ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ve müttefik güçlerin BMGK (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi) onayı olmaksızın terörle mücadele adı altında gerçekleştirdiği müdahaleler, Birleşmiş Milletler' in etkinliğini yok saymış ve küresel yönetim mekanizmalarının hegemonik güçler karşısındaki pasif duruşunu açığa çıkarmıştır. Büyük güçlerin uluslararası hukuku ve kolektif karar alma süreçlerini kendi ulusal çıkarları doğrultusunda yönlendirme kapasitesi küresel yönetimin meşruiyet krizini derinleştirmiştir. Bu bağlamda, küresel krizler sonrası hegemonik güçlerin müdahale biçimleri ve uluslararası mekanizmaların pasifleşmesi, küresel yönetimin işlevselliği ve meşruiyeti üzerindeki sorunları derinleştirmiştir. 2008 finansal krizi ise, neoliberal sistemin zayıflıklarını ortaya koyarak G-20 (Group 20)'nin gelişmiş ülkeler üzerinden şekillendirdiği iyileşme süreciyle küresel eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Bu bağlamda, kriz sonrası dönemde küresel çözüm arayışları sınırlı kalmış ve gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki güç dengesizlikleri daha belirgin hale gelmiştir.

COVID-19 pandemisi, küresel yönetimde kolektif eylem mekanizmalarının etkinliğini sorgulayan bir başka dönüm noktası olmuştur. Özellikle, DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) üzerindeki hegemonik güç ilişkileri, ABD ile Çin arasındaki stratejik rekabetin etkisiyle daha da yoğunlaşmış ve bu güç mücadelesi; Dünya Sağlık Örgütü'nün pandemiye yönelik etkin yönetim yerine, uluslararası güç dengelerinin şekillenmesiyle ilgili dinamiklere odaklanmasına sebep olmuştur. Bu durum, küresel sağlık krizinin yönetiminde koordinasyon eksikliklerine yol açmış ve aynı zamanda küresel yönetimin etkinliğini zayıflatmıştır. Hegemonya, güç, işbirliği ve kolektivizm gibi kavramlar; yeni dönemde konjonktürel bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Pandemi, uluslararası ilişkilerde köklü etkilere yol açarak güç

dengelerini yeniden şekillendirmiş ve geleneksel yönetim kalıplarının işlevsizliğini kanıtlamıştır.

Virüsün en ağır tablosu ilk bir buçuk yıl içinde geride kalırken; yarattığı tahribat ulusal ekonomileri vurmuş, uluslararası ticaret ve finansman serbestliği sekteye uğramıştır. Küresel arz-talep şokları yaşanmış, aşırı enflasyonun yarattığı resesyon Türkiye’den Avrupa’ya Güney Amerika ülkelerinden İskandinavya’ya kadar tüm dünyayı etkilemiştir. Dünya kriz sürecinden çıktığındaysa artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı post-COVID dönem başlamıştır. Post-COVID dönemin belirleyici unsurlarından biri, yeni normal sürecinin şekillendireceği küresel sistem olacaktır.

Yeni normal dönemde pandemi öncesi dönemde süregelen ayrışmalar derinleşmiş; dünya ekonomik, politik ve toplumsal bir dönüşüm yaşamıştır. Salgın döneminde işbirliği unsurlarının gerçekleştiremediği küresel entegrasyon, milenyum krizlerinin kümülatif sonuçlarını belirginleştirmiştir. Sistemin başarısızlığı, küresel işbirliği üzerindeki baskıları arttırmış, devletleri yeniden kendi güçlerine odaklanmaya sevk ederek ulus-devlet olgusunun güçlenmesine zemin hazırlamıştır.

Küresel yönetim unsurlarının yarattığı yapısal kırılganlıklar ve yönetim ekseninde tek tipleştirilen neoliberal değerlerin yarattığı kapsayıcılıktan uzak çözüm mekanizmaları, küresel sistemin etkili ve adil bir şekilde işleyemediğini göstermektedir. Bu çerçevede, küresel yönetim mekanizmalarının eylem kapasitesinin sorgulanmaya başlandığı bir döneme girilmiş ve 2020 sonrasında meydana gelen sıcak çatışmalar, problematik yapıyı pekiştirmiştir. Ukrayna-Rusya Savaşı, küresel güvenliği sağlama iddiasındaki NATO (North Atlantic Treaty Organization)'nun etkinliğini yeniden sorgulayan jeopolitik bir gerçeklik yaratmıştır. Bu çatışma bağlamında çözüm odaklı mekanizmaların geliştirilmesi beklenirken, NATO’nun savaş öncesinde Ukrayna’ya yönelik stratejik hamleleri Rusya’nın saldırgan tutumlarını daha da pekiştirmiştir. Bu dinamik, uluslararası çözüm önerilerinin etkinliğini zayıflatmış ve durumu daha karmaşık hale getirmiştir. Birleşmiş Milletler' in insani güvenlik anlayışını temellendiren “*Koruma Sorumluluğu*” ilkesinin Filistin meselesinde etkin bir şekilde hayata geçirilememesi tıpkı Ukrayna’da olduğu gibi büyük güçlerin çıkar çatışmalarının ve uluslararası örgütlerin pasif tutumlarının gölgesinde çözüm arayışlarını tıkayan bir başka gerçeklik yaratmıştır.

NATO'nun Gazze'de devam eden insani dram karşısındaki umarsız tavrı "*Koruma Sorumluluğu*" ilkesinin uygulanabilirliğini sorgulatırken, Ukrayna Savaşı'nda bölgesel gerilimi artıran politikaları örgütün küresel güvenlik misyonunu tartışmalı hale getirmiştir. Tüm bu eksiklikler; uluslararası örgütlerin yapısal ve operasyonel problemlerini gözler önüne sererken, mevcut küresel düzenin adaletsiz ve hegemonik doğasını pekiştirmektedir.

21. yüzyılda küresel sistemin işleyişi, 2. Dünya Savaşı sonrası şekillenen ve hâlâ baskın olan hegemonik düzenin izlerini taşımaktadır. Savaşın galipleri tarafından kurulan ve Batı merkezli bu sistem; eşitlikten uzak ve hegemonik güç ilişkilerine açık bir düzlem yaratmıştır. Batı ile diğerleri arasındaki keskin ayrım, çözüm süreçlerinin yalnızca gelişmiş ülkelerin çıkarları doğrultusunda şekillenmesine neden olmakta; az gelişmiş-marjinalize toplumlar gelişimin gerisinde kalmaktadır. Adil, kapsayıcı ve etkin olması beklenen uluslararası örgütler, enformel ilişkilere açık kurumsal yapısıyla hegemonik güçlerin üstünlüğünü sağlamaya yönelik bir mekanizma haline gelmiştir. 21. yüzyıl krizleri ve kriz sonrası süreçler üzerinde etkinlik kuramayan neoliberal kurumsallaşma, kolektivizme olan inancı zayıflatmıştır.

Güçlü aktörlerin lehine şekillenen sistemdeki asimetri, post-COVID dönemde derinleşmiş; krizler, gelişim eşitsizliklerini artırarak küresel düzene yönelik teorik dönüşümlere yol açmıştır. Bölgesel işbirliği ve çoğulcu politikalar, küresel yönetimde yeni eğilimler olarak öne çıkarken, ulus-devletlerin artan rolü ve neoliberal değerlerle çelişen ekonomik müdahaleler yeni bir uluslararası düzenin temel dinamiklerini şekillendirmektedir. Pandemi, sadece sağlık alanında değil; ekonomik, siyasi ve toplumsal boyutlarda da küresel düzene ilişkin köklü dönüşümleri tetiklemiş, Batı merkezli yaklaşımların artık yeterli olmadığını ve uluslararası sistemin çok kutupluluğa doğru evrildiğini açıkça göstermiştir. Bu bağlamda, küresel yönetim yapılarının reform ihtiyacı ve daha kapsayıcı bir uluslararası sistemin inşası, dönüşümün temel unsurları olacaktır.

1. KRİZ ANATOMİSİ ve KÜRESEL YÖNETİŞİM

Krizler; çevre, güvenlik, sağlık ve ekonomi gibi alanlardaki sistematik hedefleri olumsuz etkileyen ve işleyiş süreçlerini sekteye uğratan çok boyutlu gelişmelerdir. Birden fazla etkenin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan bu karmaşık yapılar, organizasyonların ve sistemlerin düzenli işleyişini devre dışı bırakır. Kriz kavramının genel geçer bir tanımını yapmak zordur ancak, krizin temel unsurları belirli özelliklerle tanımlanabilir. Krizler; öngörülemeyen gelişmelerin, makro ve mikro düzeyde etki kapasitesi kazanmasıyla karakterizedir. Ani gelişen durumlar, bileşenler ve paydaşlar için tehdit unsurları barındırırken aynı zamanda yeni fırsatlar da yaratabilir. Krizler bulaşıcı hastalıklar gibi hızla yayılabilir ve organizasyonların tedbirli olup olmamasına bağlı olarak uzun veya kısa süreli etkiler gösterebilir.

Günümüzde kriz genellikle bir sistemdeki aksaklıkların neden olduğu stres yükü olarak algılanır ve çevre, güvenlik, sağlık ve ekonomik konularla ilgili paydaşların beklentilerini tehdit eden ve performanslarını etkileyen beklenmedik olaylar olarak tanımlanır. Doğal afetler, uluslararası terörizm, küresel toplumsal değişimler gibi kontrol edilemeyen krizlerin yanı sıra; siyasi gelişmeler, çevresel sorunlar, sağlık sorunları ve ekonomik krizler gibi kontrol edilebilir krizler de bulunmaktadır (Ulmer, Sellnow, & Seeger, 2011).

Uluslararası ilişkiler açısından ele alındığında ise kriz kavramı, devletlere ve toplumlara makro düzeyde etki etme kapasitesine sahip çok yönlü olgulardır. Buna göre bir ulusun veya toplumun içeriden veya dışarıdan karşılaştığı ani olumsuzluklara karşı geliştiremediği hızlı tepkiler sorunu kısa zamanda çözümsüz kılar ve küresel sistemde diğer paydaşları da etkisi altına alabilecek bir forma büründürür. Krizler oluşum ve etki alanları itibarıyla sahip oldukları farklılıklar dolayısıyla kategorize edilse de, her kriz türü bir diğerine sebep olmakta veya kapsayıcı nitelik taşıyabilmektedir. 21. yüzyıl krizleri çok yönlü ve bulaşıcı olgular olarak ele alındığında birbirlerine dönüşebilme özelliğine sahip, oldukça geçirgen kavramlardır. Örneğin COVID-19 salgını bir sağlık krizi olarak ele alınsa da yarattığı yıkıcı etki öncelikle ulusal ekonomileri vurmuş, salgın küresel arz-talep dengesizliği yaratarak kısa zamanda global bir ekonomik daralmaya sebep olmuştur.

Küresel yönetim ve kriz kavramları, çağdaş dünya sisteminde birbirine bağlı yapılar olarak ele alınır. Kavramların girift ilişkisi; küreselleşme kavramının gelişimine ve hem yönetim unsurları üzerindeki çoğulcu etkisine, hem de kriz durumları üzerindeki negatif etkisine odaklanarak açıklanabilir. Küreselleşme sistemdeki tüm bileşenlere etki etme kapasitesine sahip egemen bir üretim tarzı olarak tanımlanırken; küresel sistemin temel aktörü olan devlet ve politika yapım süreçlerine hem katılım gösteren hem de doğrudan etkilenen taraf olan toplum, tarihsel süreçte gelişen ve değişmekte olan bir ilişkiler ağına sahiptir.

Devlet-toplum ilişkileri, küreselleşme kavramının ortaya çıkışıyla bir dönüşüme uğramış ve bu ilişkiler değişen bağımlılık durumlarına ayak uydurmak zorunda kalmıştır. Buna göre Soğuk Savaş döneminde kurulan uluslararası örgütler, zamanla gelişen ve etki alanını arttıran sivil toplum kuruluşları ve ulus-üstü kuruluşlar, toplumların değişen duyarlılıklarına ayna tutan ve talep ve beklentilerini yönetime dahil etme motivasyonu ile kurulmuş küresel yönetim unsurlarıdır. Heywood buna bağlı olarak küresel yönetim kavramını; küresel düzeyde yönetsel olan veya olmayan organlar kadar, resmi ve gayri resmi mekanizmaları içinde barındıran; dinamik, geniş ve karmaşık karşılıklı bağımlılık ilişkilerine sahip çok aktörlü ve etkileşimli bir karar alma süreci olarak tanımlamıştır¹. Bu bağlamda modern küresel yönetim küreselleşmenin de etkisiyle, yeni oluşumlara ayak uydurabilen ve cevap verebilme kapasitesine sahip yeni bir iktidar tarzı, yeni bir devlet-toplum etkileşimi ve yeni bir yönetim üslubu olarak yönetim kavramının en yeni tezahürüdür (Jessop, 2002). Toplumların yönetilmesinde, küresel sistemin dizaynında ve olası kriz-çatışma durumlarının çözümünde meydana gelen kolektif eylem ihtiyacı ve buna bağlı kurumsallaşma, küresel yönetimi 21. yüzyıl için gerekli bir olgu haline getirmiştir.

Soğuk Savaş'ın neoliberal-kapitalist sistemin zaferiyle sonuçlanmasının ardından küresel sistem, çok taraflı fakat tek kutuplu hegemonik bir güç sistemine geçiş yapmıştır. Mutlak ABD hegemonyası 11 Eylül'de zirveye çıkarken, 21. yüzyıl krizlerinin kümülatif sonuçlarından en önemlisi hegemonyanın güç kaybetmesi olmuştur. Hegemonyanın düşüşü sistemin temel saikleri üzerindeki inancı zayıflatmış, hem teorik hem de pratik anlamda bir eksen kayması yaşanmıştır. Bu bağlamda

¹ (Heywood, 2012)

modern neoliberal küresel sistem hem 21. yüzyıl uluslararası ilişkilerini karmaşık bir düzleme taşıırken krizlere açık bir hale getirmiş, hem de kurulan sistemde kriz sonrası dönemler için yönetim unsurlarını kendi kurumsallaşma stratejilerine bağlamıştır.

Küreselleşme kavramı, kriz olgusuyla küresel yönetim kalıpları arasında bir köprü kurarak 21. yüzyılın gerçekliğini dönüştürmüştür. Küreselleşmeden önce devlet-toplum ilişkileri geleneksel yapıdayken, yeni dünya düzeninde seyreden teknolojik ve ekonomik gelişmeler yapısal güç ve tekel alanlarını bir *“karşılıklı bağımlı hegemonya”* çağına sokmuştur. Bu kapsamda, küreselleşmenin yol açtığı derin karşılıklı bağımlılık ve çok yönlü etkileşim krizleri daha bulaşıcı ve karmaşık hale getirirken, küresel yönetim yapılarının gelişimini de zorunlu kılmıştır (Xing & Shengjun, 2018).

21. yüzyıl krizlerini günümüz küresel siyaseti çerçevesinde çok boyutlu ve karmaşık yapılar olarak değerlendirdiğimizde, bu krizlerin uluslararası gündemi ve güç dengelerini değiştirme potansiyeli taşıdığı görülmektedir. Küreselleşmenin kriz süreçlerindeki rolü yalnızca krizlerin yayılım hızını artırmakla kalmamış, aynı zamanda bu süreçlerin neden olduğu çok boyutlu etkilerin daha geniş ölçekte hissedilmesine neden olmuştur. Küreselleşmenin yaygınlaşması ve çok taraflılığın yerleşmesiyle birlikte üretim ve tüketim olanaklarının sınırsızlaşması muazzam bir refah artışı meydana getirmiş ve entegrasyonun hızlanmasıyla, sorunların yalnızca ulusal düzeyde çözülemeyeceği anlaşılmıştır. Ekonomik, siyasi, kültürel ve çevresel alanlarda artan etkileşimler küresel yönetimin karşılıklı bağımlılığın yarattığı riskleri yönetme amacına hizmet eden bir yapı olarak evrilmesine yol açmıştır. Bu çerçevede; kolektif eylem ihtiyacı doğrultusunda şekillenen küresel toplum, uluslararası örgütleri krizlere çözüm üretme noktasında başat aktörler haline getirmiştir.

Küresel yönetim; karmaşık ve çok yönlü sorunların çözümü için kolektif eylemin bir gereklilik olduğunu ortaya koysa da, bu gerekliliğin yarattığı yetki devri-ulusal çıkar çatışması sistemin işleyişinde ciddi açmazlara yol açmaktadır. Kriz sonrası süreçler; küresel yönetimin etkinliğini, mevcut uluslararası yapılar üzerindeki reform ihtiyaçlarını ve çok taraflı çözümlerin gerekliliğini belirginleştirmektedir.

Karl Polanyi küresel yönetim kavramını, tarihsel bağlamda belirli bir güç ve bilgi sentezlenmesinden geçirerek ele alır. Buna göre küresel yönetim; belirli toplumsal, politik, ekonomik ve tarihsel düzenlemeleri içeren sürdürülebilir bir denge olarak

tanımlanır. Polanyi'ye göre bu “*sürdürülebilir denge*”, 19. yüzyıldan milenyuma kadar refah toplumlarının varlığı ve ekonominin sağlıklı işleyişiyle sağlanmıştır. Küresel sistemdeki hegemonik konsensüsün inşası ve temsilinde 2. Dünya Savaşı sonrası siyaset belirleyici olmuş ve bu dönemde kazanılan dinamik fikir birliği, küresel yönetim mekanizmalarının güç kazanmasında etkin rol oynamıştır (Mendly, 2020). Krizlerin sınır aşan etkileri ve çok boyutluluğu ile birlikte 1945 sonrası dönemde; BM (Birleşmiş Milletler), WHO (World Health Organization) ve G-20 gibi yapılar küresel krizlere karşı kolektif yanıtların öncüsü haline gelmiştir.

Küresel krizler ve bu krizlere karşı geliştirilen küresel yönetim uygulamaları, 21. yüzyılın önemli dinamiklerini şekillendirmekte ve devletler arası işbirliğini zorunlu hale getirmektedir. Bu bağlamda iklim değişikliği gibi uzun vadeli tehditlerden finansal krizlere kadar birçok küresel sorun, kolektif işbirliği platformlarının etkinliğini arttırmaktadır. Örneğin; gelecekte yaşanması öngörülen iklim krizine yönelik olarak 2015 yılında düzenlenen Paris İklim Anlaşması², devletlerin küresel ısınmayı 1,5-2 santigrat dereceyle sınırlama hedefi doğrultusunda işbirliği alanları oluşturmasını sağlamıştır. Karbon salınımlarının düşürülmesine yönelik imzalanan anlaşmalar, bu bağlamda bir kolektif eylem örneği sunmaktadır. Benzer şekilde; G-20'nin 2009 Londra Zirvesi'nde, krizin etkilerini bertaraf etmek adına alınan kararlar, finansal sistemin yeniden istikrara kavuşmasında kritik bir rol oynamıştır.

21. yüzyıl krizleri ve kolektif eylem sorunları bağlamında uluslararası örgütler değerlendirildiğinde; 11 Eylül saldırıları, 2008 finansal krizi, COVID-19 pandemisi, İsrail-Filistin çatışması ve Ukrayna-Rusya Savaşı gibi olaylar, küresel düzeyde işbirliğinin sınırlarını zorlamış ve geleneksel çözüm mekanizmalarının yetersizliğini belirginleştirmiştir. Uluslararası örgütler; kolektif güvenliği sağlama, küresel işbirliğini güçlendirme, küresel refahın etkin yayılımı vb. motivasyonlarla kurulan formel yapılar olarak ele alınsa da, 21. yüzyılın kriz ve çatışma durumları karşısında çoğu zaman karşılıklı bağımlılıklar ekseninde hareket ettiği görülmüştür. Kriz sonrası süreçlerde yaşanan operasyonel problemler ve kurumların yapısal açmazları, krizlerin önlenmesi ve yönetilmesi hususunda gerekli esneklik ve kapsayıcılığın sağlanamamasına yol açmıştır.

² (Nations, 2015)

11 Eylül 2001'deki terör saldırılarının ardından ABD'nin küresel terörle mücadele politikası; Birleşmiş Milletler ve NATO gibi uluslararası kurumların etkisinin azaldığı, güç dengesi ve ulusal çıkarların ön planda olduğu bir döneme zemin hazırlamıştır. 2008 finansal krizi ve COVID-19 pandemisi gibi dönüm noktalarında, kriz yönetiminde daha fazla bireysel eylem ve ulusal önceliklere odaklanılmış ve küresel çözüm süreçleri kapsayıcılık sergileyememiş; G-20, BM vb. kurumlar kriz yönetiminde etkinlik gösterememiştir. Öyle ki, küresel toplumun karşılaştığı bu yüzyılın en büyük kolektif yıkımı olan pandemide bile aşî milliyetçiliğı gibi tezat eğilimler ortaya çıkmıştır.

2020'lere gelindiğinde, Ukrayna Savaşı ile hâlihazırda devam eden İsrail-Filistin çatışması, küresel yönetim mekanizmalarının krizlere etkin müdahale kapasitesinin ciddi ölçüde zayıfladığını ortaya koyan kritik dönemeçler olarak karşımıza çıkmaktadır. NATO'nun Ukrayna-Rusya Savaşı'ndan önce bölgede izlediğı agresif genişleme politikaları ve stratejik hamleler, bölgedeki gerilimi tırmandıran etkenler olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte; Gazze'de devam eden insani kriz, NATO'nun Kosova ve Libya müdahalelerinde uygulanan "*Koruma Sorumluluğı*" ilkesinin, Filistin'de hayata geçirilemediğini gösterirken; kapsayıcı ve adil olması beklenen insan hakları mefhumunun müttefiklik prensibi üzerinden askıya alındığı bir yapı ortaya çıkarmıştır. 21. yüzyıl krizleri, mevcut sistemin eşitsiz yapısı ve yönetim unsurları üzerindeki seçkin ve Batı merkezli vesayetle birleşerek küresel sistemin yönetim problemlerini belirginleştirmiştir.

1.1.Kriz Kavramı

Kriz, Seeger'in tanımına göre³, sistemin bir çatallanma noktasına gelerek önceki durumundan belirgin bir şekilde ayrılması, yapısının temel olarak bozulması ve radikal bir değişime uğraması olarak ifade edilir. TDK (Türk Dil Kurumu) ise krizi, "*bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran*" şeklinde tanımlamaktadır⁴. Olağan tanımlamalarda kriz, genellikle şiddet içeren veya şiddet potansiyeline sahip süreçlerle ilişkilendirilir ve kriz dönemlerini "normal" dönemlerden ayırt etmenin en belirgin yolu operasyonel bir

³ (Seeger, 2002)

⁴ ((Tdk), Türk Dil Kurumu, t.y.)

yaklaşım kullanmaktır. Operasyonel olarak ele alındığında, kriz kavramı öncelikle belirli bir problemin veya durumun kendine özgü içeriğiyle ilişkilidir ve bu bağlamda sorunun doğurduğu sonuçlara odaklanır. İkincil olarak, kriz kavramı içerikten bağımsız olarak, herhangi bir kriz durumuna uygulanabilecek karakteristik özelliklere sahip olmalıdır. Krize yönelik politika süreçleri, kamu algısı, kamuoyunun etkisi ve krizlerin psikolojik yönetimi gibi unsurlar; kriz tanımlamasında önemli belirleyiciler olarak sıralanabilir. Dolayısıyla; kriz kavramı hem durumun özgün koşullarıyla ilgiliyken, hem de krizlerin genel doğasını belirleyen yapısal özellikler çerçevesinde ele alınır (Phillips & Rimkunas, 1978).

Luhmann'ın sistem teorisine göre krizler; sistem ve çevre ilişkisi içinde gerçekleşen, sistem ve öğelerinin birbirleriyle ve çevreyle olan ilişkilerini tehdit eder durumlar olarak tanımlanır. Teoriye göre sistem ve çevre her zaman birlikte ele alınması gereken olgulardır ve birbirleriyle etkileşim içindedirler. Sistemler mevcudiyetlerini çevre oluşumlarına bağlarken, devamlılıklarını çevreye karşı korunmakla sağlarlar. Bu kapsamda çevrenin sınırlarının korunması sistemin devamını sağlamaktadır. Luhmann'a göre, bütüncül yapıda olan sistemin varlığını koruyabilmesi çevre ile olan ilişkisine bağlıdır ve iki alan arasında çözilemeyen problemler sistemi düzensizleştirerek tehditlere açık hale getirir. Buna göre krizler, tek tek değerlerin değil sistemin bütüncül varlığını tehlikeye atan beklenmedik tehditler olarak tanımlanır. Luhmann'ın kriz tanımına göre, krizler aniden ortaya çıkarlar ve hangi alanda meydana gelecekleri kestirilemez (Boulanger & Saltelli, 2020).

Hermann, Luhmann'ın kriz tanımına benzer bir yaklaşımla krizleri incelerken üç temel unsura odaklanmıştır: tehdit, zaman kısıtlılığı ve beklenmedik gelişmeler. Hermann'a göre bir durumun kriz olarak tanımlanabilmesi için; kuruluşun itibarının zedelenmesi, çözüm için mevcut zamanın sınırlı olması ve olayın beklenmedik bir şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Hermann, krizleri karar vericilerin önceliklerine yönelik tehdit oluşturan, karar alma sürecini hızlandıran ve karar vericilerde sürpriz etkisi yaratan durumlar olarak tanımlar. Bu görüşe göre, belirsizliğin yüksek olduğu, aciliyet ve tehdit seviyesinin fazla olduğu krizlerde klasik kriz yönetim yöntemleri uygulanabilirken; belirsizliğin düşük ve aciliyetin daha az olduğu durumlarda normal karar alma süreçleri devrede olabilir. Krizin üç boyutu olarak ifade edilebilecek bu modelde kriz kavramı; tehdidin değerlendirilmesi, belirsizliğin saptanması ve aciliyet

durumlarının belirlenmesi parametreleri üzerinden ele alınır (Phillips & Rimkunas, 1978).

Kriz kavramının ortaya çıktığı dönemin şartları ile değerlendirilmesi bir zorunluluktur. Krizler; ekonomik, sosyal, siyasal vb. alanlarda gelişebilen ani ve öngörülemez rutin değişiklikler olarak ele alındığında, her dönemin ve küresel atmosferin kendine has kriz üretim mekanizmaları barındırdığı değerlendirilebilir. Krizlerin gelişim dinamikleri, kriz üretim mekanizmaları ve sonuçları, her dönemin özgün bağlamına göre değişiklik gösterir. Ekonomik krizler, sosyal adaletsizlikler, çevresel krizler veya siyasi krizler, her dönemde farklı boyutlarda ve şekillerde karşımıza çıkar. Bu nedenle, krizlerin ortaya çıkış sebepleri ve yönetim süreçleri, küresel atmosferin dinamiklerine ve toplumsal yapıların kırılmalıklarına göre ele alınmalıdır (2022).

Kriz kavramı zaman ve mekândan bağımsız, soyut bir olgu olarak ele alınamaz. Aksine, krizler bulundukları bağlam içerisinde anlam kazanan dinamik süreçlerdir. İlk aşamada krizler hızla çözülmesi gereken acil durumlar olarak değerlendirilse de, zamanla ilerleme sağlanabilecek, sistemin aksayan yönlerini açığa çıkaran ve yeniden yapılanma fırsatları sunan vakalara dönüşebilirler. Krizler, sistemi tıkayan unsurları gidererek kendi içinde bir yenilenme ve "yeni normal" yaratabilir. Örneğin, 2008 finansal krizi başlangıçta hızla müdahale gerektiren bir ekonomik çöküş olarak algılanmışsa da, bu süreç küresel finans sistemindeki zaafları ve yetersizlikleri görme fırsatı sunmuştur. Kriz sonrasında küresel finans sisteminin risk yönetimi ve düzenleme ve denetleme mekanizmalarındaki eksiklikler daha açık bir şekilde görülmüş, bu durum sistemi daha güçlü ve dayanıklı hale getiren reform süreçlerini tetiklemiştir. Dolayısıyla; kriz yalnızca çözülmesi gereken bir problem olarak değil, aynı zamanda mevcut sistemdeki aksaklıkları ortaya çıkaran bir gösterge olarak değerlendirilmelidir (Gammeltoft-Hansen, Hearn, Hamza, & Ramasar, 2020).

Krizler; politik, ekonomik ve sosyo-kültürel pek çok etkenin bir araya gelmesiyle şekillenen, geniş çapta etkiler doğuran olaylar olmakla birlikte, ortaya çıktıkları sistemler için; belirleyici, seçici ve ayrıştırıcı güce sahip kritik dönemeçlerdir. Dolayısıyla kriz olumsuz bir kavramsallaştırmaya sahip olsa da, tehdit unsuru oluşan alanı belirginleştirerek aynı zamanda gelecekteki muhtemel tehditler için verimli bir başlangıç noktası sunar. Kriz yönetiminde güvenlik politikaları temel bir gereksinim

haline gelerek; kıtlık, yoksulluk, plansız göç gibi uzun vadeli ve kronik sorunlar kriz ortamlarında ele alınıp yapısal iyileştirmeler yoluyla çözüm aranan alanlar haline gelir. Dolayısıyla kriz yönetimi sadece mevcut sorunları bertaraf etmekle kalmaz, aynı zamanda gelecekteki tehditler için sürdürülebilir güvenlik ve reform temelli çözümler geliştirilmesine imkân sağlar (Gammeltoft-Hansen, Hearn, Hamza, & Ramasar, 2020).

Kriz; yoksulluk, eşitsizlik, ayrımcılık, zayıf yönetim ve yetersiz tedbirler gibi birçok sosyo-ekonomik ve politik faktörün bir araya gelmesiyle ortaya çıkan kümülatif bir olgudur. Krizlerin tek bir sebebe dayandırılmaması, bu olguların karmaşıklığını ve çok boyutlu yapısını gösterir. Örneğin, 1986'da yaşanan Çernobil felaketi⁵, sadece reaktörün yapısal güvenlik sorunlarıyla değil, aynı zamanda insan faktörü ve zayıf yönetim kaynaklı ihmallerle de bağlantılıdır. Reaktörün stabil olmayan bir durumda test edilmesi, işçilerin yeterli güvenlik kültürüne sahip olmamaları ve Sovyetler Birliği'nin merkeziyetçi ve kapalı yönetim anlayışıyla kazayı gecikmeli olarak duyurması, bu faktörlerin bir arada nasıl bir felakete zemin hazırladığını göstermiştir. Bu ihmaller ve tedbirsizlikler, radyasyonun hızla yayılmasına neden olmuş ve hem yerelde hem de küresel ölçekte büyük zararlara yol açmıştır. Yaşanan felaket, nükleer enerji kullanımının güvenliği konusunda küresel bir sorgulamayı beraberinde getirmiş ve nükleer güvenliğin küresel yönetiminde önemli bir yer edinmesine neden olmuştur (Gammeltoft-Hansen, Hearn, Hamza, & Ramasar, 2020).

Krizler çoğunlukla geçici olarak değerlendirilse de, uzun vadeli sonuçlar kriz koşullarını kalıcı hale getirebilir. Örneğin, 2009'da patlak veren Yunanistan borç krizi, başlangıçta AB (Avrupa Birliği) üyesi Yunanistan'ın kısa vadeli bütçe açığı sorunu olarak görülmüştü. IMF (International Monetary Fund)'in kurtarma paketleriyle sorunun çözülebileceği öngörülmüyordu. Ancak; borçların yeniden yapılandırılması ve acil kemer sıkma politikalarının devreye sokulması, krizin uzun vadeli sosyoekonomik etkilerini daha da derinleştirdi. İşsizlik oranlarındaki ani artışla başlayan yoksulluk, sosyal hizmetlerde yapılan kesintiler ve artan vergiler, kriz koşullarının neredeyse 2010'ların sonlarına kadar devam etmesine neden oldu. Yunanistan mali krizi; kısa süreli bir finansal daralma olarak başlayıp, uzun vadede halkın yaşam standartlarında ciddi düşüslere yol açarak kalıcı bir ekonomik ve sosyal krize dönüştü. Dolayısıyla;

⁵ (Chernobyl Accident 1986, t.y.)

kriz yönetim süreçlerinde geçici çözümler yetersiz kalabilirken, krizlerin özellikle yapısal sorunlar giderilmediğinde, uzun vadeli ve kalıcı sonuçlar doğurabileceği değerlendirilebilir.

Kriz kavramı çoklu sonuçlara sahip olabilen bir kavramdır. Öyle ki, dışarıdan gelebilecek uyaranlara karşı hassas ve korunmasız bir çok etmen krizden etkilenerek başkalaşım sergileyebilir. Kriz olgusu ve sistemde yarattığı tahribat, toplumsal direnç noktalarını çok sesli hale getirerek, reformist hareketleri besleyebilir. Örneğin, 2010 yılında başlayan Arap Baharı, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki bir çok ülkede; ekonomik, siyasal ve sosyal alanda protest hareketlere öncülük etmiş, zamanla otoriter Orta Doğu rejimlerine karşı örgütlenmenin çıkış noktası olmuştur. Aşağıdan yukarıya bir güç dönüşümüne sahne olan Arap Baharı ülkelerinde toplumsal dinamikler değişmiş ve reformist görüşler taraftar toplamıştır.

Krizler; birbirleriyle bağlantılı ve geçirgen yapılar olarak ele alındığında, bir kriz diğerine yol açabilir ve bu durum “*kriz zincirleri*” olarak adlandırılır. Çevresel, politik ve ekonomik krizler gibi farklı kriz türleri bazen örtüşebilir, hatta eş zamanlı olarak meydana gelebilir. Krizlerin birbirlerini şiddetlendirmesi veya hafifletmesi sıklıkla gözlemlenen bir durumdur. Örneğin, savaş ve yerinden edilme sonucu ortaya çıkan insani krizler, sonraki dönemlerde göç krizi olarak yeni bir aşamaya geçebilir ve bu süreç politik söylemi etkileyebilir (Gammeltoft-Hansen, Hearn, Hamza, & Ramasar, 2020).

Kriz kavramının önemli bir bileşeni olan belirsizlik ve risk faktörü özellikle ekonomik, politik, sosyal vb. alanlarda küresel entegrasyonun gerçekleşmesiyle birlikte modern dünyanın belirleyici bir özelliği haline gelmiştir. Ulrich Beck'e göre risk, modernleşmeyle daha radikal bir hal alan insan eylemlerinin geleceğe yönelik istenmeyen sonuçlarını kontrol altına almayı ve öngörebilmeyi hedefleyen modern bir yaklaşımdır. Ulrich Beck, modernitenin risklerinin endüstrileşmenin ürünü olduğunu ve küreselleştikçe sistematik olarak yoğunlaştığını ifade etmektedir. Belirsizlik faktörü her ne kadar organizasyonların iş ve işlemlerini tehdit eder bir unsur olarak görünse de, sistemlerin reorganizasyonu için de birer fırsat olarak değerlendirilebilir. Krizi israf etmeme olarak nitelenebilecek bu yaklaşım krizleri düzenli işleyen bir sistemin aksaması olarak değil sistemi dönüştürücü etkileri olan bir gelişme olarak görür

(Mihaela Gavrilă, 2022). 21. yüzyıl krizleri bu bağlamda değerlendirildiğinde, küreselleşmeyle birlikte etki sahasını genişleterek küresel sistemin kırılma noktalarını açığa çıkarmış ve yeni yönetim biçimlerinin gerekliliğini ortaya koyan bir dönüşüm süreci yaratmıştır.

Krizler, günümüz küresel sisteminde yalnızca anlık sorunlar olarak değil, geniş çaplı ve uzun vadeli etkiler bırakan olgular olarak karşımıza çıkar. Krizler, zamansal ve mekânsal değişkenlerle şekillenerek toplumların, devletlerin ve uluslararası sistemin işleyişini etkiler. Krizlerin genellikle belirli bir coğrafyada başlayıp küresel bir düzeye yayılması, modern dünyada krizlerin birbirine bağımlı ve zincirleme etkilerle ilerlediğini gösterir. Bu zincirleme etki, krizlerin birbiriyle ilişkili olduğunu ve genellikle; sosyal, politik ve ekonomik sistemlerin zamansal bir korelasyon içinde kriz gerçekliğine maruz kaldığını vurgulamaktadır.

21. yüzyıl krizleri, karmaşık ve birbirine bağımlı yapılarıyla küresel sistemde kaotik bir dinamik yaratmaktadır. Bu nedenle krizlerin oluşum ve gelişim süreçlerini anlamak ve analiz etmek için kaos teorisi önemli bir çerçeve sunar. Kaos teorisi, özellikle birbirine bağlı ve karşılıklı etkileşim içinde olan krizleri açıklamada kullanılır. Bu teoriye göre; krizler geçici birer olay olarak ele alınabilir ve yönetilebilir bir karakter taşıyabilir. Ancak krizlerin birleşmesi veya zincirleme etkiler yaratması durumunda kaotik bir duruma sürüklenme ihtimali ortaya çıkar. Kaos, genellikle kontrol edilemeyen ve sistemin çökmesine neden olan bir süreçtir. Krizlerde belirli bir düzenin yeniden sağlanma olasılığı varken, kaosta sürüklenme ve belirsizlik hâkimdir. Örneğin; iklim değişikliğiyle başlayan çevresel bir kriz, uzun vadede gıda ve su kaynaklarının tükenmesine yol açabilir ve bu durum, sosyo-ekonomik zorlukları tetikleyerek, kitlesel göç ve politik istikrarsızlık ile sonuçlanabilir. Zincirleme kriz sarmalı, küresel sistemde geniş çaplı kaotik bir olguya dönüşebilir. Kaos teorisi, bu tür krizlerin öngörülemeyen ve karmaşık dinamiklerini açıklamada teorik bir çerçeve sunmaktadır (Yazar, 2020).

Kaos teorisi, krizlerin başlangıçta yönetilebilir olduğunu, ancak doğru müdahale edilmediğinde kontrol edilemez hale geldiğini öne sürer. Buna göre; bir kriz kötü yönetildiğinde hızla büyüyebilir, birbirine bağlı diğer sistemleri etkileyebilir ve sonuçta kaotik bir duruma dönüşebilir. Bu bağlamda, 21. yüzyıl krizleri kaos teorisinin

genel çerçevesini doğrular niteliktedir. Krizlerin giderek küresel bir boyut kazanması, uluslararası işbirliği ve kolektif eylemin önemini daha da artırmaktadır. Bu doğrultuda, krizlerin başlangıçta yönetilebilir olması ile kötü yönetim sonucu ortaya çıkan kaotik durumlar arasındaki bağlantı, hem ulusal hem de uluslararası müdahale mekanizmalarının önemini ortaya koyarken; küresel sistemin mevcut kurumlarının 21. yüzyıl krizlerine geliştiremediği yanıtlar, kriz ve post-kriz dönemlerin analizini zorunlu kılmaktadır.

21. yüzyıl krizlerinin yarattığı kaotik atmosfer, kriz sonrası dönemler ve küresel yönetim reaksiyonlarını küresel sistemin geleceği adına belirleyici bir konuma getirmiştir. Krizlerin; doğrudan veya dolaylı etkilerle birbirini tetikleyebilmesi, bu krizlerin doğru şekilde yönetilmesini ve dinamiklerinin anlaşılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu kapsamda krizler; oluşum ortamları, gelişim süreçleri, etki alanları ve doğurduğu sonuçlar itibarıyla; ekonomik / finansal krizler, sosyal / siyasi krizler ve güvenlik / insan hakları krizleri olarak üç ana başlıkta incelenebilir.

1.1.1. Ekonomik ve Finansal Krizler

Ekonomik kriz, sosyal bilimlerde “*ani kötüye gidiş*” veya “*bunalım*” olarak tanımlanırken, iktisat terminolojisinde; çöküntü, bunalım ve durgunluk gibi kavramlarla ilişkilendirilir ve ülke ekonomisini sarsan ani ve beklenmedik gelişmelerin sonucu olarak görülür. Ekonomik krizler, ulusal veya uluslararası düzeyde “piyasa” kavramı var olduğundan beri sistem için bir tehdit unsurudur. Ekonomik / finansal kriz tarihine bakıldığında; 1980 öncesi dönemde ödemeler bilançosu ve dış borç kaynaklı finansal bunalımlar görülürken, 1980 sonrası hız kazanan serbest piyasa aritmetiği ve deregülatif finansal hareketlilik ekonomik kriz kavramını farklı bir boyuta taşımıştır.

Soğuk Savaş sonrası kurulan neoliberal düzende; uluslararası ekonomik entegrasyonun sağlanmasıyla birlikte bir ülkenin ekonomisinde yaşanan ani bir değişim, diğer ülkelerin ticari ya da finansal faaliyetlerini etkileyebilmektedir. Globalleşmeyle birlikte risk faktörü dünyaya çok hızlı bir şekilde yayılmaya başlamış; ulusal ekonomik krizler, küresel sistem için ortak bir tehdit haline gelmiştir. Serbestleşme sürecinin hız kazandığı küresel ekonomik düzende, teknolojik gelişmeler ve kapitalizmin günlük hayata entegrasyonu daha da hızlanmıştır. Bu durum; tüketim

alışkanlıklarının değişmesi, borçlanmanın artması ve para politikalarının daha kırılgan hale gelmesi gibi unsurların ekonomik krizlerin dinamiklerini belirlemesine yol açmıştır. Özellikle sermaye hareketlerinin hızla yön değiştirebildiği küresel ekonomilerde, krizlerin önlenmesi ve yönetilmesi daha karmaşık hale gelmiştir (2022).

1929 Büyük Buhranı öncesinde gelişen krizler, piyasa odaklı ve deflasyonist bir yapı sergileyerek ekonomik sistemlerde derin sarsıntılara yol açmıştır. Bu dönemde, özellikle borsa spekülasyonları ve aşırı kredi genişlemesi finansal istikrarsızlık yaratmış ve sonunda büyük bir çöküşle sonuçlanmıştır. Bu süreç, ardından gelen dönemlerde enflasyonun daha belirgin hale gelmesiyle birlikte, para politikasında önemli değişikliklere yol açmıştır. 20. yüzyılın ortalarından itibaren altın standardının terk edilmesiyle birlikte, Amerikan Doları rezerv para birimi olarak ön plana çıkmış ve uluslararası ticarete baskın bir rol oynamıştır. 1970'lerin sonlarına gelindiğinde, doların altın standardından ayrılması, serbest para politikalarına ve dalgalı kur rejimlerine geçişi beraberinde getirmiştir. Bu dönemde yaşanan ekonomik krizlerin yaygın çıkış noktası, mali piyasalardaki oynaklıklar ve bu süreçte gelişen enflasyon olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde dış borçlar katlanarak artmış, bu durum ulusal ekonomilerin sürdürülebilirliğini ciddi anlamda tehdit etmiştir. Ekonomik sistemlerdeki bu kırılganlık, tüketim alışkanlıklarının değişmesi ve hane halkı borçlanmalarının artmasıyla daha da derinleşmiştir. Para arzındaki daralma, piyasalarda resesyon koşullarını doğurmuş ve ekonomik istikrarsızlıkların tırmanmasına sebep olmuştur.

Küresel ekonomik seyre baktığımızda; 1929 Büyük Buhranından sonra 1960'lara kadar kriz durumu görülmezken, Bretton Woods sisteminin⁶ çöküşü ile başlayıp iki petrol kriziyle devam eden 1970'ler ve sonrasında neoliberal politikalarla birlikte hız kazanan finansal liberalleşme ve sermaye hareketliliği bankacılık krizlerine zemin hazırlamıştır. 1980'lerde gelişmekte olan ülkelerin borçlarını ödeyememeleri üzerine borç krizleri meydana gelirken, 1990'larda ise küreselleşmeyle birlikte ivme kazanan dışa açılmanın ekonomik ve finansal krizleri tetiklediği görülmektedir. 1992-1993'te Avrupa Para Sistemi'nde yaşanan ERM krizi, 1994-1995'te Meksika'dan Latin Amerika'ya yayılan Tekila Krizi ve 1997-1998'de Asya'dan OECD (Organisation for

⁶ (Ghizoni, 1944)

Economic Cooperation and Development) ülkelerine sıçrayan para ve bankacılık krizleri, 90'larda krizlerin bölgeselleşerek yayılma etkisini arttırdığını göstermektedir (Gregorio & Valdés, 2001).

2008 finansal krizi, aşırı borçlanma ve piyasa spekülasyonlarının yol açtığı en ağır ekonomik tablolardan biri olarak kabul edilmektedir. Finans piyasalarındaki asimetri, aşırı borçlanmayı besleyerek reel sektörde olumsuz etkilere yol açmış ve yerel düzeyde başlayan problemler küresel çapta bir bunalıma dönüşmüştür. 2020 yılında patlak veren küresel pandemi, ekonomik kriz kavramının başkalaşım geçirmesine neden olmuştur. Küresel piyasalar arz-talep şoklarıyla sarsılırken, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler benzer sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu süreç, neoliberal ekonomik düzenin kırılganlığını ve krizlerin küresel geçirgenliğini bir kez daha görünür kılmıştır (2022).

Ekonomik krizler, küresel sistemin işleyişinde önemli kırılma noktaları olarak ortaya çıkmakta ve çeşitli faktörlerin bir araya gelmesiyle tetiklenmektedir. Yanlış ekonomi politikaları, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, arz-talep dengesizlikleri, aşırı borçlanma, cari işlemler dengesizlikleri, hızla değişen sermaye hareketleri ve spekülatif piyasa tepkileri, ekonomik krizlerin başlıca nedenleri arasında yer alır. Ekonomik nedenlerin yanında; politik, toplumsal, sosyo-kültürel vb. alanlarda gelişen dalgalanmalar krize sebebiyet verebilmektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı sonucunda yaşanan tahıl arzının düşüşü ve buna bağlı olarak küresel düzeyde tahıl ürünlerinin fiyatlandırılmasında yaşanan ani değişim ya da COVID-19 pandemisinin yarattığı arz-talep şokları neticesinde dünyanın içinde bulunduğu küresel resesyon hali bu duruma örnek verilebilir.

Ekonomik krizlerin temel özelliklerinden biri, farklı sektörler arasında geçirgenlik gösterebilmesidir. Örneğin; reel kesimde başlayan bir kriz, finansal sektöre hızla yayılabilir. Bu süreçte krizler; enflasyon, resesyon, depresyon, stagflasyon gibi makroekonomik sonuçlara yol açarak ekonomide derin bir daralma yaratabilir. Aynı şekilde, finans piyasalarındaki oynaklıklar reel sektörü etkileyerek üretim ve istihdam üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabilir.

Finansal krizler ise, finans piyasalarındaki ani ve aşırı dengesizlikler sonucunda meydana gelir. Finansal krizler; ekonomik sistemdeki herhangi bir aktörün ani ve hızlı

seyreden anormal hamle ve adımlarının bir sonucu olarak, bir anda veya bir çok problemin zamanla birikmesiyle kümülatif bir şekilde ortaya çıkabilir. Finansal krizlerin reel ekonomi üzerindeki en belirgin etkisi durgunluk olarak değerlendirilebilirken, kriz hane halkına enflasyon olarak yansır. Ancak çoğu kriz döneminin ardındaki itici güç, varlık ve kredi piyasalarındaki çöküşe dönüşen patlamalardır (Claessens & Köse, 2013).

Mishkin (1991) finansal krizi, verimli yatırım fırsatlarına sahip finansal piyasaların ahlaki tehlike ve ters seçim problemleri nedeniyle fonları etkin bir şekilde kanalizasyon edememesi sonucu ortaya çıkan doğrusal olmayan bir bozulma olarak tanımlamaktadır. Yeni Keynesyen okulun önde gelen temsilcilerinden Mishkin, kriz olgusunu; asimetrik bilgi, ters seçim, ahlaki risk ve kredi tayinlaması gibi kavramlar üzerinden ele alır. Mishkin' e göre, finansal sistemin temel problemi borç verenler ile borç alanlar arasındaki enformasyon asimetrisidir. Borç alanlar, yatırım projeleri hakkında borç verenlere göre daha fazla bilgiye sahip olduklarından avantajlı bir konumdadır. Bu enformasyon dengesizliği, ters seçim ve ahlaki risk gibi yapısal sorunları doğurur. Ters seçim; daha riskli ve geri ödenme ihtimali düşük kredi taleplerinin sistemde ön planda olması sonucu, kredi verenlerin güvenilir borç alıcıları ayırt etmekte zorlanmasına yol açar ve böylece finansal belirsizlik artar. Kredi tayinlaması da, iyi durumdaki borç alıcıların finansal kaynaklara erişimlerinin sınırlandırılmasıdır. Ahlaki risk ise kredi verme işlemi tamamlandıktan sonra ortaya çıkar; borç alanlar başarısız olduklarında geri ödeme güçlüğü yaşar ve borç veren taraf da bu durumdan zarar görür. Bu süreç, borç verenlerin kredi kullanımının ne şekilde gerçekleştiğini kontrol edememesi nedeniyle bir çıkar çatışmasına dönüşür. Mishkin'e göre; finansal belirsizlikleri ve kriz potansiyelini ortadan kaldırmak, bankaların kredi değerlendirme süreçlerini iyileştirmeleri ve risk yönetimini daha etkin şekilde yürütmeleriyle mümkündür. Bu bağlamda, bankalar iyi ve kötü borç alıcılarını ayırt edebilirse, kriz oluşumu başlamadan engellenebilir ve finansal istikrar sağlanabilir (Mishkin, 1991).

Hyman Minsky, "*Finansal İstikrarsızlık Hipotezi*" ile ekonomik / finansal krizlerin dinamiklerini anlamada literatüre önemli bir katkı sunmuştur. Minsky'nin temel iddiası, ekonomik istikrarın kendisinin finansal istikrarsızlığa yol açacağı savıdır. Buna göre her ekonomik sistem, doğası gereği hem istikrarlı hem de istikrarsız unsurlar barındırır; bu bağlamda istikrarlı dönemler, nihayetinde istikrarsız finans mekanizmaları üreterek

ekonomik krizlerin kaçınılmaz hale gelmesine neden olur (Minsky, 1977). Minsky, yatırımcıların kâr fırsatlarını değerlendirmek amacıyla finansal piyasadan borçlanma yoluna gideceğini öne sürer. Başlangıçta ekonomik genişleme gözlemlenirken, aşırı borçlanma süreci finansal daralmayı beraberinde getirir. Dolayısıyla, kapitalist ekonomilerde enflasyon ile borç deflasyonu arasında gelişen kriz aşamaları; ekonomik sistemin düzenleyici rolünün yanı sıra, dengesizlikleri derinleştiren bir işlevi de üstlenir.

Minsky'nin teorisine göre, borç verenler ve borç alanlar arasındaki finansal ilişkiler karşılıklı bağımlılık üzerine kuruludur. Borç alanlar sürekli olarak yeni finansman kaynakları ararken, borç verenler bu kredilerin geri ödenmesi konusunda belirsizlik yaşarlar. Bu karşılıklı bağımlılık, finansal yapıyı daha kırılgan hale getirir ve sistemin istikrarsızlığa sürüklenmesine neden olur. Kapitalist ekonomi, istikrarlı gibi görüldüğü dönemlerde bile aslında bu kırılganlık üzerinden şekillenir. Özellikle ekonomik genişleme dönemlerinde, yatırımcılar daha fazla risk alarak borçlanmayı arttırır. Bu borçlanma başlangıçta ekonomik büyüme sağlayabilir; ancak bir noktada finansal sistemin sınırlarını zorlayarak krize yol açar. Borç verenler, borç alanların gelecekteki nakit akışlarının güvenilirliğini sorgulamaya başladıkça finansal belirsizlik artar ve bu da sistemin tıkanmasına neden olur. Sonuç olarak, ekonomik sistem borçlanma ve yatırım süreçlerinin dengesizleşmesiyle birlikte bir kriz döngüsüne girer (Minsky, 1977).

Teorik açıdan bakıldığında, kapitalist sistemler pahalı ve uzun ömürlü sermaye varlıklarına dayanır ve bu sistem oldukça karmaşıktır. Minsky bu karmaşıklığı; yerleşik iktisadi kuramda sıkça vurgulanan "kıt kaynakların etkin kullanılmaması" anlayışının aksine, parasal üretim ekonomisi perspektifinde sermaye piyasasının gelişimi ile açıklamaktadır. Bu çerçevede; finansal kırılganlık, yatırım ve finansman arasındaki etkileşim aksaklıklarının bir sonucu olarak ortaya çıkan ve krize dönüşme potansiyeli taşıyan durumlar olarak değerlendirilebilir. Minsky'nin Finansal İstikrarsızlık Hipotezi; krizlerin, özellikle de 2008 finansal krizi gibi büyük çaplı çöküşlerin altında yatan sebepleri anlamada kilit bir rol oynamaktadır. 2008 krizinin ardından, aşırı borçlanma ve piyasa spekülasyonlarının etkileri derinlemesine analiz edilmiş, bu durumun reel sektörü de etkileyerek yerelden küresele yayılan bir felakete

yol açtığı gözlemlenmiştir. Krizin sonuçları; yalnızca finans sektöründe değil, küresel ekonomik yapının bütününde köklü değişimlere yol açmıştır.

Minsky 'nin teorisi, küresel ekonomik sistemde; enflasyonun enflasyona, deflasyonun deflasyona ve krizlerin de diğer krizlere yol açtığı bir döngü oluştuğunu vurgular. Buna göre; kapitalist sistemlerin istikrarsızlığı kaçınılmaz bir sonuçtur ve mevcut sistem, finansal piyasalar üzerinden sürekli olarak kriz üreten bir döngü içerisinde işler. Minsky' ye göre, krizler kapitalist düzenin doğal bir yan ürünüdür ve finansal sistemin yapısal kırılganlığı bu krizlerin ortaya çıkmasını kaçınılmaz hale getirmektedir.

1.1.2. Sosyal ve Siyasi Krizler

Siyaset; insanların birlikte yaşadıkları genel kuralları oluşturma, koruma ve değiştirme etkinliğidir. Aynı sınırlar içerisinde yaşayan ve birbirine farklı saiklerle bağlı bir grup insanın; rakip görüşlerinin, farklı isteklerinin, çatışan çıkarların varlığı birlikte yaşamak için olması gereken birliği tehlikeye atan unsurlardır (Heywood, 2012). Siyaset, tam da bu noktada toplumun her bir bireyi için yönetimi oluşturma ve dahil olma konusunda bir araç olarak karşımıza çıkar. Siyaset yalnızca bizi yönetecek insanları seçmek değil, tüm bu seçme ve seçilme sürecine dahil olma işidir.

Modern devletlerin ortaya çıkışında önemli bir dönüm noktası olan Westphalia Barışı (1648) Otuz Yıl Savaşlarını sona erdirmiş; devletler arası egemenlik hakları, diplomasi ve ulusal sınırların tanınması hususlarında devrimsel bir dönüm noktası olmuştur. Modern ulus-devlet kavramının gelişimine öncülük eden Westphalian dönem, günümüz Avrupa'sının siyasi temellerini atan tarihi bir dönemeçtir. Ulus-devlet kavramının benimsenmesiyle birlikte yönetme ve yönetilme; sosyal, siyasal, ekonomik vb. tüm alanlarda önemli bir kavram haline gelmiştir.

Ulus-devlet; genellikle bir ulusun-belirli bir dil, kültür, tarih veya ortak bir coğrafyayı paylaşan topluluk-bağımsız bir devlet çatısı altında birleşip örgütlendiği siyasal yapı olarak tanımlanır (Heywood, 2012). Bu doğrultuda, ulus-devletin oluşumu ve gelişimi, yalnızca iç siyasi ve toplumsal dinamikleri değil, aynı zamanda uluslararası ilişkilerdeki kriz dinamiklerini de şekillendirmiştir. Siyasi-diplomatik kriz, ulus-devlet konseptinin meydana gelişi ve gelişim süreciyle paralellik gösteren bir yapıdır. Siyasi krizler, yönetimden sorumlu aktörlerin karar alma ve uygulama süreçlerine bağlı

olarak ortaya çıkabilen, derinleşebilen ve toplumsal diğer alanlara yayılma potansiyeli taşıyan çok boyutlu sorunlardır.

Siyasal kriz kavramı, nedenleri ve sonuçları itibarıyla iktidar sahipleri için kısa sürede meşruiyet krizi yaratma potansiyeli taşır. Ulusal sınırlar içerisinde başlayıp gelişen siyasi krizlerin temel sebepleri; terör, insan hakları ihlalleri, azınlık hakları ihlalleri, etnik sorunlar, sınır problemleri, göç sorunları, hükümet krizleri olarak sıralanabilir. Siyasal krizler; ekonomik, sosyal, güvenlik veya yönetim zafiyetlerinin bir yansıması olarak ortaya çıkar ve hükümetler için hesap verilebilirlik açmazları doğurabilir. Bu durum, siyasi krizleri diğer kriz türlerinden ayıran önemli bir unsurdur. Siyasal krizler, mevcut hükümetlerin kriz karşısındaki dayanıklılıklarını test etme ve zayıflıklarını belirleme açısından bir fırsattır.

Siyasal krizler; doğal afetler, deprem, sel vb. beklenmedik olaylardan, uçak kazası veya nükleer sızıntı gibi acil müdahale gerektiren durumlara kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Herhangi bir alanda meydana gelen bir kriz durumu, hızla uzun vadeli ve kamusal alanı tehdit eder sonuçlar doğurarak politik gündemi etkiler. Bu bağlamda, siyasi kriz kavramı, bu olguların ortaya çıkışıyla şekillenir. Hükümetlerin kriz yönetimindeki etkinliği, hem siyasi istikrarın sağlanmasında hem de toplumsal güvenin yeniden tesis edilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Sonuç olarak; her kriz durumu, siyasi sistemin işleyişine doğrudan etki eden ve hükümetlerin sorumluluklarını yeniden şekillendiren kritik bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Bilgin, 2020).

Michael Brecher siyasi krizleri; dış politika krizleri ve uluslararası krizler olarak ikiye ayırmıştır. Dış politika krizleri; bir devlet için iç veya dış çevresel etmenlerin değişiminden kaynaklanan ve temel değerlere yönelik bir tehdidin varlığı, kriz durumunun farkında olmamak ve oluşan tehdide karşılık vermek için sürenin kısıtlı olması gibi koşulları içinde barındıran olgulardır. Uluslararası siyasi krizler ise; birden fazla ülkenin veya uluslararası örgüt veya kurumların herhangi bir alanda yaşadıkları anlaşmazlıklar, tutum-tavır değişiklikleri olup; makro ölçekli, uluslararası istikrarı bozacak düzeyde ve çok taraflı krizlerdir (Brecher, 1993). Uluslararası krizlere bir diğer yaklaşım ise savaş riski üzerine vurgu yapan Glenn Synder ve Paul Diesing'dir. Onlara göre uluslararası kriz, şiddetli çatışma içerisindeki iki veya daha

fazla devletin içinde bulunduğu tehlikeli ve savaş ihtimali içeren etkileşimlerdir (Snyder & Diesing, 1978).

Sosyal ve siyasi krizler; toplumsal ve siyasal sistemlerin işleyişinde derin ve kalıcı etkiler bırakan, karşılıklı etkileşim içinde bulunan dinamik olgulardır. Bu krizlerin doğası, belirli sınırlara tabi olmaksızın birbirlerine nüfuz eden karmaşık yapılar olarak kendini gösterir; bir krizin ortaya çıkışı, diğer alanlarda belirgin yansımalar ve sonuçlar doğurabilir. Siyaset kurumu, toplumun yaşayış biçimine doğrudan etki eden bir yapı sergilediğinden, hemen her siyasi krizin toplumsal bir yansıması vardır. Bu etkileşim, sosyal ve siyasi düzlemdeki belirsizliklerin artmasına ve sonuç olarak sistemin bütünlüğünün sorgulanmasına yol açabilir. Benzer şekilde, toplumsal alanda yaşanan bir kriz de siyasal sonuçlar doğurur. Bu noktada, sosyal ve siyasi krizler, etki ve sonuçları itibarıyla geçirgen kriz türleri olarak tanımlanabilir.

Sosyal krizler, ulusal veya uluslararası sistemde işleyen mevcut bir yapının olağan gidişatını bozan; sosyal, siyasi, askeri, ekonomik vb. herhangi bir alanda gelişen ani değişimlerin toplumsal yansımaları olarak tanımlanır (Yavuz, 2020). Sosyal kriz, toplumun en küçük yapıtaşı olan aileden itibaren tüm sosyal organizasyonlara etki etme kapasitesine sahip; toplumsal çatışma, sosyal huzursuzluk veya düzensizlik, ani kayıplar, krizler vb. toplumun değerlerinde, normlarında veya sosyal yapılarında ortaya çıkan ani ve derin değişikliklerdir. Buna göre; politik protestolar ve devrimler, etnik veya dini çatışmalar, yüksek işsizlik oranları ve sınıfsal gelir adaletsizliği, göç ve mülteci krizleri, epidemiler ve pandemiler vb. birçok olgu birer sosyal kriz örneğidir (Heywood, 2012).

Sosyal krizler diğer tüm kriz türlerinin toplumsal yansımaları olarak ifade edilebilir. Örneğin 2008 krizi; başlangıçta bir ekonomik kriz olarak ortaya çıkmış olsa da, özellikle ABD'nin işçi sınıfının yoğunlukta olduğu Detroit eyaletinde, mortgage kredilerini ödeyemeyen insanların evlerini kaybetmeleriyle bir sosyal krize dönüşmüştür. Bu durum, ekonomik belirsizliklerin toplumsal düzeyde derin etkiler yarattığını ve bireylerin yaşam koşullarını tehdit ettiğini göstermektedir (Gül & Çelebi, 2020).

Sonuç olarak, sosyo-politik krizlerin anlaşılmasında ve yönetilmesinde bütüncül bir yaklaşım benimsemek, sosyal ve siyasi dinamiklerin karmaşıklığını kavramak

açısından hayati öneme sahiptir. Krizlerin birbirine etki etme biçimlerini incelemek, toplumsal dayanıklılığı artırma ve siyasi istikrarı koruma yollarını bulmak için gereklidir. Bu bağlamda sosyal ve siyasi krizlerin dinamikleri üzerine yapılacak araştırmalar, toplumsal yapının ve siyasi otoritenin güçlendirilmesi açısından büyük bir potansiyele sahiptir.

1.1.3. Güvenlik ve İnsan Hakları Krizleri

Güvenlik kavramı; Latince kökenli "securitas" kelimesinden türetilmiş olup, endişe veya tasa anlamlarına gelmektedir. Ancak bu etimolojik köken, güvenliğin olumsuz boyutlarını yeterince kapsamadığı için sınırlı bir tanım sunmaktadır. Aile yapıları, toplumlar ve bu yapıların yönettiği devlet otoriteleri için güvenlik algısı temel bir gereksinimdir. Barınma, sosyal hizmetler, eğitim vb. alanlarda güvenlik anlayışına bağlı kolektif eylem unsuru; tehditlerin varlığına veya boyutuna bağlı şekilde örgütlenir (Baldwin, 1997).

Bireylerin, ailelerin, devletlerin vb. güvenliğini kapsayan geleneksel kavramsallaştırmanın yanı sıra, günümüzün çok taraflı politik ortamının bir sonucu olarak; enerji güvenliği, çevre güvenliği ve siber güvenlik gibi kavramlar da modern güvenlik anlayışına dahil olmuştur. Güvenlik kavramı güvenlikleştirme süreçleriyle birlikte değerlendirildiğinde, tehdit unsurunun belirlenmesinde devletlerin ulusal çıkar eksenli dış politika stratejilerinin belirleyici olduğu görülmüştür.

Güvenlik anlayışı, tehdit retoriğinin dönemsel değişimleriyle paralellik göstermektedir. Soğuk Savaş dönemi boyunca Batı Bloğu için tehdit unsuru komünizm iken, Doğu Bloğu kapitalist ekonomik modelden kaçınma eğilimi göstermiştir. Bu dönemde, realist paradigmanın baskınlığı altında askeri güç temel bir gereksinim olarak öne çıkmıştır. 11 Eylül saldırıları, terörizm kavramında köklü bir paradigma değişimine sebep olmuş ve kavramı 21. yüzyıl güvenlik algısının ana teması haline getirmiştir. 11 Eylül saldırılarıyla birlikte küresel sistem “uluslararası terörizm” kavramıyla tanışmış; ortak düşman algısı değişmiş ve küresel terör tehdidi güvenlik algısının merkezine oturmuştur. 2008 yılına gelindiğinde ise, küresel finans kriziyle mücadele bağlamında ekonomik güvenlik kavramı ön plana çıkmıştır. Post-COVID dönemde ise; gıda tedariği ve aşı temini gibi hayati lojistik unsurlar güvenlik anlayışının kapsamına girmiştir.

Ulusların temel refleksi savunma ve ulusal çıkar merkezli politikalar geliştirmek olduğundan, güvenlik algısı tehdit unsurlarına göre değişkenlik göstermektedir. Milenyum döneminin getirdiği sınırsızlaşma ve küreselleşme ile birlikte, küresel güvenliğin önemi artmış; tek aktörlü geleneksel güvenlik anlayışı, daha geniş bir perspektife sahip toplum ve insan merkezli bir yaklaşıma dönüşmüştür. Güvenlik; geleneksel olarak devletlerin bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve temel ihtiyaçlarına yönelik tehdit unsurları olarak yorumlanırken, iki kutuplu düzenin sona ermesi ve küreselleşmenin yarattığı yeni dinamikler sonucunda; çevre, ekonomi, gıda, sağlık ve siber güvenlik gibi çok sayıda konuyu kapsayan çok yönlü bir kavrama dönüşmüştür (Aliyev, 2021).

Güvenlik krizleri; günümüzde yalnızca geleneksel askeri tehditler ve iç çatışmalarla sınırlı kalmayıp, çok daha geniş bir yelpazede tanımlanan karmaşık bir fenomendir. Bu kavramsal dönüşüm; siber güvenlikten ekonomik krizlere, çevresel tehditlerden toplumsal huzursuzluklara kadar uzanan çok çeşitli alanlarda kendini göstermektedir. Örneğin, bugün bir devletin fiziksel sınırlarını koruma gereksinimi ile siber tehditlere karşı geliştirilen savunma kapasitesi, görünüşte farklı unsurlar olarak algılansa da; her ikisi de ulusal güvenliği sağlama amacına hizmet etmektedir. Hızla gelişen teknoloji, devletlerin ve bireylerin bilgi güvenliğini sağlama noktasında ciddi zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Siber saldırılar sadece devlet kurumlarını değil; kritik altyapıları, finansal sistemleri ve bireysel verileri de hedef alabilmektedir. Siber güvenlik krizleri, siber casusluk, veri hırsızlığı ve kritik altyapılara yönelik saldırılar gibi tehlikeleri içerirken; aynı zamanda bireylerin mahremiyetini tehdit eden durumlara da sebebiyet verebilir. Bunun yanı sıra, çevresel güvenlik krizleri de günümüzde önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. İklim değişikliği, doğal afetler ve çevresel felaketler, yalnızca ekosistemleri değil, aynı zamanda insan yaşamını da tehdit eden unsurlardır. Bu tür krizler, özellikle; su kaynakları, gıda güvenliği ve enerji temini gibi temel unsurlara yönelik baskılar oluşturur. Örneğin, iklim değişikliği nedeniyle yaşanan kuraklık, gıda üretiminde azalma ve ekonomik istikrarsızlık gibi sonuçlar doğurarak sosyal huzursuzlukları tetikleyebilir.

Güvenlik kavramı, zarara karşı tedbirli olma durumu olarak tanımlanır. İç güvenlikle devlet ulusal sınırlar içinde oluşan veya oluşması muhtemel tehdit unsurlarına odaklanırken, dış güvenlikle temel aktör diğer devletler ve terörizmdir. Bu kapsamda

rasyonel bir devlet erki için içerde güvenliği sağlamak daha kolay bir durumken, dış güvenlik meselesi bakış açısına göre değişebilen, daha küresel ve çok aktörlü bir yapıdır (Heywood, 2012). Realistlerin güvenlik yaklaşımına göre; küresel ortam zaten anarşik bir yapıdır ve devletler kendi ulusal çıkarları uğruna hareket etmeye meyillidirler. Dolayısıyla sürdürülebilir bir barış ortamı mümkün değildir ve mevcut durumda en önemli güç unsuru devletin askeri gücüdür. Liberaller ise kolektif güvenlik kavramını ortaya atar ve realistlerin devlet merkezli güvenlik anlayışına karşı çıkar. Buna göre BM, NATO vb. kolektif eylem mekanizmaları, küresel sistemde devletlere işbirliği kabiliyeti sağlar ve bu durum da savaş ihtimalini düşüren temel unsurdur.

Güvenlik krizleri temelde ulusal veya uluslararası düzeyde ortaya çıkan tehdit-terör unsurlarının öncelikle devletleri, sonrasında da toplumları tehdit etmesidir. Özellikle 11 Eylül sonrasında güvenlik kaynaklı krizler “terörizm” kavramıyla oldukça girift bir şekilde ele alınmıştır. Terörizm, hedeflerini bir korku ve vahamet iklimi yaratarak gerçekleştirmeyi hedefleyen bir siyasal şiddet biçimidir. Terörizm kavramı, şiddeti çok yönlü bir şekilde kullanır; terörün öncelikli amacı öldürme ve yıkım meydana getirmek değil, gelecekte olması muhtemel saldırılara karşı bir korku iklimi ve huzursuzluk yaratmaktır (Heywood, 2012). Terörizm genelde ayırım yapmaksızın sivillere yönelik olabilirken, motivasyonuna bağlı olarak güç ve otorite sembollerine veya siyasi liderlere yönelik de gerçekleştirilebilir. Terör saldırıları ve sıcak çatışma alanlarının birincil hedefi sivil toplumdur. Silahlı çatışmalar sırasında sivil halk, doğrudan askeri hedeflerle olan etkileşimleri nedeniyle; ölüm, yaralanma ve zorla yerinden edilme gibi ağır sonuçlarla karşılaşır. Savaşlar; cinsel şiddet, zorla kaçırma ve insan ticareti gibi insan hakları ihlallerine zemin hazırlarken; kadınlar, çocuklar ve yaşlılar, bu tür çatışmalardan en çok etkilenen gruplar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla, savaş-çatışma realitesinden en çok insan unsuru zarar görmektedir.

Geleneksel güvenlik anlayışı için en temel tehdit insan unsurunun, canına, malına ve temel yaşam gereksinimlerine doğrudan kasteden savaş ve çatışma durumlarıdır. Bu bağlamda savaş gerçekliği halen ülkeler ve küresel sistem için birincil tehdittir. Savaşlar, tarih boyunca insanlık için en yıkıcı ve travmatik olaylar arasında yer almıştır. Bir güvenlik meselesi olarak savaşlar, yalnızca askeri hedefler ve çatışmalarla sınırlı kalmaz. Aynı zamanda sivil nüfusu da derinden etkileyerek geniş çaplı insan hakları

ihlallerine yol açar. Buna bağlı olarak günümüzde güvenlik krizleri; askeri, politik, ekonomik vb. konuların yanında insan hakları ihlallerini de içine alan daha kapsamlı bir konudur. Devletler fiziksel sınırları çerçevesinde güvenliği ve refahı tesis etmekle yükümlüyken, kamusal alanda yaşanacak hak kayıpları için insan hakları küresel yönetim ekseninde güvenceye alınmıştır.

BM İnsan Hakları Komisyonu'nun 1948'de hazırladığı Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi⁷, BM'nin kurucu metinlerinden birisi ve bu alandaki en kapsamlı konsensüs olarak kabul edilir. Bildirge; yaşam hakkı, özgürlük hakkı, güvenlik hakkı ve insan onuruna saygı gibi temel hakları vurgular. Bu bağlamda, savaş durumlarında sivil halkın korunması, uluslararası hukukun bir gerekliliğidir. Ancak, savaşlar sırasında bu hakların ihlali sıkça yaşanmaktadır. İnsan hakları ihlalleri, sadece bireylerin yaşamlarını değil, aynı zamanda toplumların bütünlüğünü ve geleceğini de tehdit eden durumlar yaratır. Savaşlar sırasında insan hakları ihlallerinin önlenmesi ve sivil nüfusun korunması, insanlığın ortak bir sorumluluğudur.

NATO'nun 1999 Kosova Müdahalesi; insan haklarının korunması ve uluslararası toplumun müdahale sorumluluğu açısından kritik bir dönüm noktasıdır. Kosova'daki etnik Arnavutlara yönelik Sırp güçlerinin sistematik şiddet ve etnik temizlik politikaları, uluslararası toplumun insani müdahale gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte, egemenlik ilkesinin mutlaklığına karşı bireylerin korunma hakkı öncelik kazanmıştır.

R2P (Responsibility to Protect) Doktrini⁸ bu bağlamda ortaya çıkarak, devletlerin kendi vatandaşlarını; kitlesel katliam, soykırım veya insanlığa karşı suçlardan koruyamaması durumunda uluslararası topluma müdahale yükümlülüğü getirmiştir. Kosova Müdahalesi, R2P'nin yalnızca normatif bir ilke olarak değil, uluslararası müdahale ve sorumluluğun pratik bir aracı olarak şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu durum, uluslararası örgütlerin çatışmalar karşısındaki rolünün yeniden değerlendirilmesine ve insani güvenliği merkeze alan bir yaklaşımın benimsenmesine zemin hazırlamıştır. Ancak, insan hakları konusundaki en güncel krizlerden biri olan

⁷ (Heywood, 2012)

⁸ (What is R2P ?, t.y.)

Filistin meselesi; Batı merkezli uluslararası toplumun, insan hakları temelinde eşitlikçi bir yaklaşımı hayata geçirmedeki başarısızlığını çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

7 Ekim 2023’de başlayan ve halen devam eden İsrail-Filistin çatışması; uluslararası toplumun insan hakları konusunda geliştirdiği saygın düzenlemeler ve taraf olunan anlaşmaların, Gazze’de yaşamını yitiren binlerce sivilin sesini duyurmada yetersiz kaldığını açıkça göstermiştir. Modern ve Batılı demokrasiler, karşılıklı bağımlılık ve çıkar ilişkilerinin karmaşıklığı içinde; hastaneleri hedef alan saldırılar gerçekleştiren bir devlete karşı R2P yükümlülüğünü uygulamak bir yana, İsrail’e silah sevkiyatı yapmaya devam etmektedir. Uluslararası toplum; en temel insan hakkı olan yaşama hakkının korunmasında dahi seçkin bir yönetim sergileyerek, küresel yönetim mekanizmalarının meşruiyetine olan güvenin ciddi şekilde sarsılmasına neden olmuştur. İsrail-Filistin çatışması en güncel güvenlik krizi olarak değerlendirildiğinde; insan hakları çerçevesinde uluslararası hukukun ve normların uygulanabilirliği konusundaki derin adaletsizlikleri vurgulayan bir gerçeklik yaratmıştır.

1.2.Küresel Yönetişim ve Kriz Kavramı

Küresel yönetim kavramı, “küresel” ve “yönetişim” kavramlarının kendi bünyelerinden hareketle sentezlenmesi sonucu oluşan oldukça yeni bir kavramdır. Küresel kavramı; tek tek ulusları ve dolayısıyla dünyanın tümünü kümülatif bir şekilde ele alan ancak bütünü oluşturan her bir aktörden bağımsız veya eşit bağımlı bir anatomiyi ifade etmek için kullanılır. Yönetişim kavramı ise, İngilizce “governance” sözcüğünden Türkçeleştirilmiş, resmi ve özel kuruluşlarda idari, ekonomik ve politik otoritenin ortak kullanımı şeklinde tanımlanmıştır⁹. Yönetişim kavramı uluslararası arenada ilk kez DB (Dünya Bankası) tarafından 1989 “*Sub Saharan Africa: From Crises To Sustainable Growth*”¹⁰ raporunda kullanılmış, siyasal iktidarın ulusal faaliyetlerin yönetimi için kullanımı olarak tanımlanmıştır.

Yönetişim, yönetimi gerçekleştiren elit sınıf ile yönetilen halk kitlelerini birbirinden ayıran “yönetim” kavramının daha demokratik ve kapsayıcı bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Ancak küresel yönetim kavramsallaştırması aynı zamanda, “hükümet olmadan yönetim” perspektifine indirgenemeyecek kadar kamusal ve özel

⁹ ((Tdk), Türk Dil Kurumu, t.y.)

¹⁰ (The World Bank, 1989)

alanları kapsar nitelikte bir olgudur. Kavram, siyasi meşruiyetten aldığı yetkiyle norm ve standartlar belirleyerek sistemi istikrara ulaştırmayı amaçlar. Bu bağlamda küresel yönetim; hem kamusal hem de özel iktidar biçimlerini kapsayarak devlet ve sivil toplum kurumlarını yönetime dahil eder ve ulusal sınırları aşarak bölgesel veya küresel çapta etki etme kabiliyeti kazanır (Gill S. , 2019).

Küresel yönetim kavramının teorik temelleri tarihsel ve ekonomik süreçlerle paralel bir gelişim göstermiş olup, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte küresel siyaset literatüründe önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Bu dönemde, yönetim kavramı, hegemonya ile olan yakın ilişkisinden kaynaklanan olumsuz çağrışımlardan arındırılmaya çalışılarak, liberal bir çerçevede yeniden yapılandırılmıştır. Bu bağlamda, yönetim; bir grubun kolektif faaliyetlerini yönlendiren ve sınırlandıran, hem resmi hem de gayri resmi süreç ve kurumları kapsayan geniş bir kavram olarak tanımlanabilir. Buna benzer şekilde CGG (Commission on Global Governance) tarafından 1995 yılında yayımlanan “*Our Global Neighborhood*” raporunda¹¹ yönetim kavramı çatışan veya farklı çıkarların bir uyum içerisinde işbirliğiyle ele alınabileceği sürekli bir süreç olarak tanımlanmıştır. Bir başka tanımlamaya göre; yönetim kavramı yönetilenler ve yönetici sınıf olarak gruplandırıldığında, kavram yukarıdan aşağıya hiyerarşik bir düzlemde ilerlemez. Bu bağlamda kavram; zora dayalı tahakküm yerine, rızaya dayalı bir müzakere şekli olarak tanımlanabilir.

1995 yılında yayımlanmaya başlayan Global Governance Review’da küresel yönetim kavramı sisteme refah, güvenlik, uyum ve düzen getirmeyi amaçlayan bir sosyal komuta mekanizması olarak tanımlanmıştır (Rosenau, 1995). Neoklasik yönetim anlayışına göre, geleneksel yapıdaki çok aktörlü uygulamalar pozitif ve yatay olarak değerlendirilirken, şüpheli yönetim anlayışına göre ise yönetim dikey ve hiyerarşik olmakla birlikte egemen devletin merkeziliği kolektif eylem mekanizmaları işlese de önemini korumaktadır (Hofferberth & Lambach, 2020). Devlet Planlama Teşkilatı’nın “*Kamuda İyi Yönetişim Özel İhtisas Komisyonu*” raporuna¹² göre ise; yönetim kavramında merkezi otoritenin yukarıdan aşağıya gerçekleştirdiği hiyerarşik yapının yerine, tüm toplumsal aktörlerin karşılıklı işbirliği

¹¹ (Governance, 1995)

¹² (Kamuda İyi Yönetişim Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2007)

ve istişaresine dayanan daha katılımcı ve kapsayıcı, hesap verilebilirliğin yüksek olduğu daha şeffaf ve denetlenebilir bir anlayış söz konusudur.

Rosenau küresel yönetim kavramını, en küçük sosyal oluşum olan aileden uluslararası organizasyonlara kadar insan faaliyetlerinin her düzeyindeki yönetim sistemleri olarak tanımlamıştır. Buna göre küresel yönetim faaliyetleri; belirlenen hedeflere kolektif şekilde ulaşma, sisteme dahil olan ve sistemden etkilenecek diğer paydaşların katılımıyla içeride ve sınır ötesindeki sorunları yönetme ve düzenleme girişimlerinin bütünüdür. Yönetim sistemi hiyerarşik bir yapılanma değil, gönüllü katılım gerektiren çok taraflı bir mefhumdur. İşbirliği önemli bir bileşen olmakla birlikte küresel yönetimin gerçekleşmesinde tek koşul değildir. Yönetim ilişkileri aynı zamanda güç mücadelelerini ve devletlerarası stratejik hamleleri içerebilir. Küresel yönetim olgusu, katılımlı çoğulculuk ilkesini yakalamaya çalışarak yönetimde çeşitliliği sağlamaya çalışır. Küresel yönetim kavramı küreselde var olan kamusal alan temsili eksikliğinden meydana gelmiştir. Ortak bir kolektif bilince erişebilmek için gerekli olan istişare düzeyinin ancak ülkelerin asgari müşterekte birleşerek hayata geçeceği düşünülürse, küresel yönetim uluslararası ilişkileri geliştirmek ve yönetmek adına bir ihtiyaçtır (Hofferberth & Lambach, 2020). Brand'a göre ise küresel yönetim; geniş bir aktör ve çıkar kümesinin istikrar sağlama amacıyla formüle ettiği, fikir birliğine dayalı fakat hiyerarşik bir sistem olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede küresel yönetimi geniş bir söylem olarak ele almak, kavramın toplumsal yerleşikliğini ve gücünü analiz edebilmeye olanak tanır (Brand, 2005).

Küresel yönetim günümüzde çeşitliliği yakalamak adına yalnızca devletlerarası diplomasiyi değil; uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör temsilcilerini de yönetişime dahil eder. Bu farklı motivasyonlara ve eğilimlere sahip yapıların birbirleriyle etkileşime girmesiyle karmaşık problemler çözülür ve problem çözme mantığı merkeziyetçi bir yaklaşımdan sıyrılmış olur. Yönetim süreçlerinde devlet ve devlet dışı aktörlerin arasındaki etkileşim, yönetim süreçlerindeki güç ilişkilerinin hiyerarşik veya işbirliği temelli yapısı ve aktörler arası etkileşimin mevcut güç dengesine olan etkisinin incelenmesiyle küresel yönetim yapısı analiz edilebilir (Hofferberth & Lambach, 2020).

Çokpaydaşlılık kavramı, küresel yönetim anatomisinde önemli bir vurgudur. Buna göre küresel yönetim mekanizmaları sayesinde politika yapım ve karar alma süreçlerinde tüm paydaşlar etkin-egemen rol oynar ve yerelden küresele tüm düzeylerde kolektif istişare sağlanmış olur. “*BM Küresel Yönetişim Komisyonu*” raporunda¹³ vurgulanan bu vizyon; hükümet dışı kuruluşlar, iş dünyası ve epistemik topluluklar gibi özel aktörlerin siyasi süreçlere erişimini kolaylaştırarak kamu-özel etkileşimini sağlamayı hedefler. 1990’lar çok paydaşlı siyaset anlayışının zirvesini oluştururken, 2000’lerle beraber yeni yönetim mekanizmaları ve yeni aktörler meydana gelmiş; çok sayıda özel ve ulusötesi kurum, kamu-özel ortaklığı, özel norm ve küresel kamu politikası değişiklikleriyle birlikte telekomünikasyonda yaşanan devrim ve internetin yaygınlaşmasıyla çokpaydaşlılık ilkesi dönemsel ihtiyaçlara cevap verecek şekilde bir dönüşüm geçirmiştir. İnternet, bilgisayar vb. gibi günümüzde oldukça yaygın olan iletişim kanalları etkin kullanılarak; teknik standartlar ve düzenleyici normlar güncel ihtiyaçlara uyumlu hale getirilmiştir (Hofferberth & Lambach, 2020).

Küresel yönetimin bir diğer vurgusu, tüm karmaşık tanımlamalar ve tipolojilerin içerisinde aslında en basit anlamda “aracılık” mantığına yapılan vurgudur. Çok paydaşlı yapıda; karar alma süreçlerinde mutabakat esas alınırken, aracı yönetimde (intermediary governance) resmi hiyerarşi anlayışı devam eder. Buna göre; devlet dışı aktörler politika yapım süreçlerine ortak olmaktan ziyade, “hizmet sağlayıcılar” olarak görülür. Aracı yönetim kavram ve kapsamına; kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, özel şirketler, kredi derecelendirme kuruluşları, STK’lar (Sivil Toplum Kuruluşları), düzenleyici kuruluşlar vb. bir çok farklı türden oluşum dahildir. Küresel yönetim mekanizmalarının aracı yönetimde etkin kullanımı, devlet çıkarlarının optimize edilmesini sağlar. Dolayısıyla uluslararası kuruluşlar, sistemde yönetim hedeflerine ulaşmak için hedef aktörlere hitap eden aracı aktörler olarak tanımlanmıştır. Örneğin; çevresel sürdürülebilirlik alanında faaliyet gösteren Greenpeace hükümetlerin çevre politikalarını yönlendirebilirken, Uluslararası Af Örgütü gibi insan hakları savunucuları, insan hakları ihlalleriyle ilgili kamuoyu oluşturabilir (Hofferberth & Lambach, 2020).

¹³ (Governance, 1995)

Küresel yönetişimin büyük bir kısmı çok paydaşlı kuruluşlar ve aracı yönetişimle sağlanırken; devlet egemenliğinin yükselişiyle birlikte hükümetlerarasıcılık yeniden canlanan bir diğer kavram olmuştur. G-7 (Group 7), G-20 gibi, devlet başkanları, orta düzey bürokratlar ve yetkililer düzeyinde gerçekleşen toplantılar hükümetlerarasıcılığın belirgin örnekleridir. Bu kapsamda, bir problem ekseninde çözüme ulaşmak için gereken asgari sayıda devlet çözüm arayışına dahil edilir ve kapsayıcılıktan uzak bir yönetim anlayışı sergilenir. 21. yüzyılda oldukça tercih edilir hale gelen bu yaklaşımda; BM vb. genel-geçer konsensüsler yerine devletler kalıcı ve kapsayıcı olmaktan ziyade geçici ve subjektif müzakere yöntemlerini tercih etmekte ve çoktarafılığın özünde var olan fikir birliği karmaşasından kaçınmaktadır (Hofferberth & Lambach, 2020).

Ekonomik koşullar ve toplumsal yapı arasındaki girift ilişki, yönetim süreçlerinin bu iki unsurla birlikte ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Küreselleşmenin refah artışı sağladığı düşünülse de, piyasanın genişlemesine karşı gelişen toplumsal tepkiler, korumacı kolektif eylem biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Polanyi'ye göre, kapitalizm başından beri sosyo-ekonomik bir norm olarak ele alınmalıdır. Buna göre tarihsel ekonomik dalgalanmalar zaman zaman refah artışına sebep olsa da toplumsal bazı bunalımları da beraberinde getirmiştir. 19. yüzyıl Avrupa'sında meydana gelen erken kentleşme modelini bu yaklaşım çerçevesinde değerlendiren Polanyi, bu dönemi kapitalizmin deneysel bir aşaması olarak görmüş ve refah artışının kontrol edilemediği durumlarda sosyo-ekonomik bir çok soruna sebep olacağını savunmuştur. İngiltere'de Sanayi Devrimiyle birlikte yaşanan hızlı kentleşme ve kırsaldan şehre yoğun göç hareketliliği, kentlerin kontrolsüz şekilde büyümesine yol açmış ve belli başlı altyapı sorunlarını beraberinde getirmiştir. Buna bağlı olarak seyreden uzun çalışma saatleri ve kötü çalışma koşulları, toplumsal sorunlara yol açmış ve işçilerin haklarını savunmak ve çalışma koşullarını iyileştirmek adına 1830'larda ilk sendikal hareketlere ve grev organizasyonlarına zemin hazırlamıştır. Buna göre sistem, Polanyi'nin piyasanın topluma karşı bir tehdit oluşturduğuna dair görüşünü destekler biçimde, kendini koruma refleksiyle hareket etmiştir. Piyasaların ideal işleyişi, yönetimi ve sosyo-politik çıktılar; başarılı yönetim adına önemli olmakla birlikte, piyasanın kontrolsüz büyümesi güç aşınımına zemin hazırlayarak bir dizi toplumsal soruna yol açabilmektedir (Mendly, 2020). Polanyi'nin teorik bakış

açısıyla küreselleşme sadece piyasa genişlemesi değil, aynı zamanda toplumların kendini koruma reflekslerinin küresel ölçekte biçimlenmesi anlamına gelmektedir.

Küreselleşmenin beraberinde getirdiği refah ve kriz döngüleri, küresel yönetişimi toplumların hak ve refahını koruyan bir yapı olarak şekillendirmiştir. Küreselleşme, küreseli içinde barındıran her bir unsurun; ulusların, toplumların ve insanların, mevcut bir düzende benzer veya aynı ilke ve duyarlılıkları benimsediği, tüm bileşenleri tek tipleştiren bir yapı olarak tanımlanabilir. Küreselleşme olgusunun uluslararası sisteme etkisi, bizzat sistemin dizaynı üzerine olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş'ın kapitalizmin zaferiyle¹⁴ sonuçlanmasından sonra ivme kazanan küreselleşme kavramı zamanla; ekonomik, sosyal, politik, kültürel ve ideolojik her alanda hakimiyet elde eden bir fenomen haline gelmiştir.

Ekonomik küreselleşme; ulusal ekonomilerin tekil ve hegemon bir küresel yapı içerisinde kendi benliğini yitirerek sisteme dahil olması anlamına gelirken, kültürel küreselleşme; dünyanın bir yerinde üretilmiş bir bilgi veya inovasyonun diğer uluslar, bölgeler ve toplumlar arasında baskın hale gelmesi ve genel-geçer duruma evrilmesi olarak tanımlanır. Siyasal küreselleşme ise politika yapım süreçlerinin ulusal hükümetlerden uluslararası örgütlere geçişiyle bir anlamda yaşanan yetki devri olarak tanımlanabilir (Heywood, 2012). Küreselleşmenin bir diğer özelliği, coğrafi mesafeleri yok ederek ulus-devlet kavramını önemsizleştirmesidir. Küreselleşme bu bağlamda yerel, ulusal ve küreselin sentezlendiği bir karşılıklı etkileşim ağı olarak görülebilir. Buna göre; kültürel, dini, etnik veya ulusal manada sahip olunan tüm aidiyetler küreselleşme kapsamında aynılaşır.

Küresel yönetişim; toplumsal ve ekonomik etkilerin sınır aşan doğasını kavramak ve dengeleyici politikalar geliştirmek için gerekli bir kavramken, küreselleşmenin teorik sarmalına paralel ilerlemiştir. Polanyi, güç ilişkilerini ve küresel yönetişim süreçlerini anlamak için ekonomik küreselleşme kavramının üzerinde durmuştur. Ekonomik küreselleşme, ulusal ekonomileri küresel sisteme dahil eden bir yapı olduğu için doğal olarak politik ekonomi kavramıyla ilintilidir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, küreselleşme kavramı uluslararası politik ekonomik düzeni etkiler durumdayken, aynı zamanda devletlerarası güç dengeleri için de belirleyici bir faktör olmuştur.

¹⁴ (Fukuyama, 1989)

Uluslararası ilişkileri düzenleme, ulusal düzeyde hükümetlerin ekonomik karar alma ve uygulama süreçlerini yürütme ve özel sektör-devlet ilişkisinin tanımlanması vb. bir çok alanda kullanılan ekonomik küreselleşme kavramı, 1990'larla birlikte küreselleşmenin etki alanına girmiştir.

Küresel yönetim elbette coğrafi farklılıklar ve sosyal tabakalaşma ekseninde ciddi sınırlamalara sahip olmakla birlikte, çeşitli işbirliği seviye ve türlerini içeren geniş bir ilişkiler ağı olarak tanımlanır. Dolayısıyla kavram, devletlerarası sağladığı karşılıklı bağımlılık ilişkileriyle heterojen ittifakların oluşmasına zemin hazırlayan bir anatomiye sahiptir. Tarihsel süreçte gelişen; ekonomik, siyasi ve toplumsal dinamikler, küresel yönetişimin adım adım bugünkü biçimine evrilmesine zemin hazırlamıştır. Küreselleşme ile hızlanan bu süreç; Venedik ticaret sistemlerinden ABD hegemonyasına kadar süregelen eko-politik bir geçiş süreci içinde, küresel yönetişimin kavramsal temelini oluşturmuştur (Mendly, 2020).

Küresel yönetim-hegemonya ilişkisini sermaye birikimine bağlayan görüşün önemli temsilcilerinden Fernand Braudel'e göre, küresel yönetişimin tarihsel bağları 11.yüzyıl Venedik-Ceneviz şehir devletlerindeki ticari ilişkilere kadar uzanır. Braudel'e göre kapitalizm; toplumsal ve politik alanda aldıkları yetkiyle artı değer elde etmeye çalışan hiyerarşik, tekelci ve agresif bir güçtür. Bu gücü elinde tutan sermaye sahipleri, toplumdaki ayrıcalıklı konumlarını ticari ilişkileri sayesinde elde ederler. Toplumun bu kesimi, sermaye kaynaklarını elinde bulundururken aynı zamanda diğer ülkelerle yapılan ticari iş ve ilişkilerde güçlü bağlantılara ve kişisel temaslara sahip güçlü bir azınlık olarak tanımlanabilir. İtalya'daki bu yapılar kaynaklarını kârlarını maksimize etmek için kullanırken, aynı zamanda ticari ve finansal bağlantılar aracılığıyla Avrupa'da yayılmıştır. Dolayısıyla Venedik ve Ceneviz kapitalleri zamanla ortaya çıktıkları zamanı ve mekanı aşarak yetki ve etki alanlarını genişletmiş ve kapitalizmin tarihsel gelişiminin başlangıç noktasını oluşturmuşlardır. Özel teşebbüslerin gelişmesi ve tüccar kapitalizminin sınırlarını aşması sonucunda kapitalin ağırlık merkezi zamanla İtalya'dan Avrupa'nın diğer merkezlerine uzanmıştır. 17. yüzyılda hızlanan coğrafi keşifler ve sömürgeleşme yarışı, Avrupa'nın sahip olduğu tüccar sermayesinin büyük bir bölümünü ulusal donanmalarla birlikte dünya şehirlerine taşımıştır. Böylece küçük bir hanedan azınlığı ve sermaye sahibi tüccarın

öncülük ettiği; bankacılar, aracılar, dükkan satıcıları, işçiler ve şehir sakinlerinden oluşan yeni bir tür burjuvazi meydana gelmiştir (Gill S. , 2019).

Burjuvazinin coğrafi ilerleyişi devam etmiş; Londra ve New York gibi önemli küresel başkentler kendi sermaye sınıflarını yaratmış, böylece bu kapital merkezleri küresel yönetişimin temellerini şekillendiren kritik noktalar haline gelmiştir. Küresel yönetişimde sermaye hegemonyasının henüz olgunlaşmaya başladığı bu dönemde; Londra ve New York, ekonomik ve kültürel başkentler olarak kapitalizmin inşasında belirleyici olmuşlardır. Özellikle 1694 yılında Bank of England'ın kurulması, sermayenin finansal yönetimi açısından dönüm noktası olmuş ve 18. yüzyılda Londra'nın küresel ticaretin merkezi haline gelmesini sağlamıştır (Gill S. , 2019).

Sermaye kapitalizminden Otuz Yıl Savaşları'na kadar devam eden bu süreçte; ulus-devlet normunun bugünkü hukukî sınırlarını çizen Vestfalya Anlaşması hayata geçirilmiştir. 1648 Vestfalya Anlaşması ile ulus-devletler küresel siyasette birer aktör olarak yer almaya başlamış ve kolektif eylem kavramının temel bileşeni olan devletin meşruiyeti kavramsal bir zemine oturmuştur. Bu bağlamda Vestfalya Anlaşması ile ulus-devletlerin küresel siyasetteki konumu güçlenirken, 19. yüzyılda hızlanan kapitalistleşme süreciyle birlikte yönetim kavramı dönüşüme uğramıştır. Endüstriyel kapitalizmin yükselişi ve küresel ekonomik entegrasyon gerekliliği, uluslararası kuruluşların kurulmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda kurulan; Uluslararası Demiryolu Kongresi Derneği ve Uluslararası Ağırlık ve Ölçüler Bürosu ve Uluslararası Fikri Mülkiyetin Korunması Bürosu, kapitalizmin genişlemesini teşvik eden ve sistemi standardize etmeye çalışan ilk kuruluşlardır (Mendly, 2020).

Avrupa Ahengi'nden 1. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte, özel mülkiyet hakkının deniz aşırı coğrafyalarda gelişmesi ve yurtdışında sermaye birikimine izin verilmesi vb. finansal ve ticari serbestleşme adımları sermaye hiyerarşisini temellendirmiş ve Britanya hegemonyası pekiştirmiştir. Dünya pazarının düzenlenmesi ve entegrasyonu, iletişim olanaklarının genişletilmesi ve birbirine bağlanması, endüstriyel pazarda uluslararası standartların oluşturulması ve fikri mülkiyetin olgunlaşması; ticarete yönelik yasal ve ekonomik engellerin kaldırılmasına sebep olmuştur. Bu dönemde sermaye elitleri; sahip oldukları uluslararası ticari tekeli sosyo-politik bir güç merkezine dönüştürerek, seçkin bir sınıf yaratmıştır. Coğrafi keşifler kolonileşmeyle

birleşince sınıf temelli bir hiyerarşi meydana getirmiş, “çoğunluğun tiranlığına”¹⁵ karşı yerli halk ve köleler eğitimsiz ve medeniyetsiz görülerek dışlanmıştır. Bu bağlamda 19. yüzyıl emperyalizmi ve sermaye birikim biçimleri, küresel yönetişimin temellerini oluşturmaktadır (Mendly, 2020).

1815-1914 yılları arasında süregelen çok kutuplu küresel siyaset, Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle kesintiye uğramış; Avrupa büyük kayıplar verirken, fiziki yıkımdan görece uzakta kalan ABD ise dış politikasını Monroe Doktrini doğrultusunda; karışmazlık, izolasyon ve içe kapanma politikaları üzerinden şekillendirmiştir. Savaşın tahribatından neredeyse hiç etkilenmeyen ABD bu dönemde; beşeri sermaye, sanayi ve teknoloji gibi kritik alanlardaki gücünü pekiştirmiş ve savaş sonrası dönemin kurucu aktörü konumuna yükselmiştir. Bu yeni dönemde devlet-toplum ilişkilerindeki dönüşüm, küresel yönetim paradigmasında önemli değişiklikler meydana getirmiş ve bu bağlamda kolektif eylem kavramı, uluslararası siyasetin yeni çerçevesini oluşturan temel bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.

Kolektif eylem, küresel çapta cereyan eden veya etmesi muhtemel sorun, anlaşmazlık ve çatışma unsurlarının; ülkeler, hükümetler, uluslararası-ulusüstü kuruluşlar, STK’lar vb. aktörler arasında sağlanacak işbirliği ve koordinasyon neticesinde istişare edilmesi olarak tanımlanabilir. Küresel yönetişimin araçsallaştırılması olarak tanımlanabilecek kolektif eylemin ilk adımları ABD önderliğinde kurulan Milletler Cemiyetiyle atılmıştır.

1. Dünya Savaşı, dünya tarihinin en kanlı çatışmalarından biri olarak milyonlarca asker ve sivilin hayatını kaybetmesine neden olmuş ve yeni bir dünya düzeninin teorik temelleri bu dönemde oluşmaya başlamıştır. Milletler Cemiyeti’nin kurulması ve güvenlik odaklı barış anlaşmaları, dönemin küresel yönetim perspektifini şekillendirmiştir. 1920 yılında kurulan Milletler Cemiyeti; kolektif güvenliği sağlama, silahsızlanmayı teşvik etme ve gelecekteki savaşları diplomasi yoluyla önleme amacı taşıyan küresel bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Modern dünyanın ilk küresel yönetim aracı olarak kabul edilen Milletler Cemiyeti; iki “süper güç”¹⁶ olan ABD ve SSCB’nin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin) cemiyete üye olmayışı ve yenilen

¹⁵ (Tocqueville, 2002)

¹⁶ (Heywood, 2012)

devletler için ağır yaptırımlar içeren, Sevr, Versay gibi “barış” anlaşmalarının hayata geçirilmesiyle yalnızca güvenlik endişelerine odaklanmış bir kolektivizm çabası olarak tarihe geçmiştir. Seyreden dönemde yaşanan 1929 Büyük Buhranı ile birlikte uluslararası finans zayıflamış ve devletlerarası ekonomik işbirliği zemini ortadan kalkmıştır. Ekonomik krizle birlikte seyreden toplumsal bunalım ve travmalar nesnel bir sosyal gerçeklik yaratmış ve faşist söylemler hız kazanarak yeni güç unsurları meydana gelmiştir. Bu dönemde liberal kapitalizmin girdiği çıkmaz ticari ve politik alandaki serbestleşmeye bağlanmış ve piyasa ekonomisi modeli faşist argümanlarla zayıflatılmıştır. Kriz ortamı yaşanan istikrarsızlıkla birleşince küresel düzen, çatışma eğilimi barındıran bir yapıya bürünmüştür.

Milletler Cemiyeti’nin yaptırım gücü ve etki kapasitesi itibarıyla küresel arenada güçsüz kalışı; 1931’de üye devletlerden Japonya’nın Mançurya’yı, İtalya’nın ise Etiyopya’yı işgal etmesiyle had safhaya ulaşmıştır. Faşist politikaların ivme kazanmasıyla geleneksel iktidar yapıları itibar kaybederken, Avrupa’da toplumsal ve ideolojik bir dönüşüm yaşanmıştır. Devletlerin yalnızca güvenlik odaklı politikalar izlemesi, diğer alanlarda bir entegrasyon ve işbirliği sağlayamamalarına yol açmıştır. Milletler Cemiyeti yenilen devletlerde yükselen ideolojik dönüşümleri öngörememiş ve işbirliğinin entegratif ve kapsayıcı boyutlarının sağlanamamasıyla birlikte, 2. Dünya Savaşı kaçınılmaz hale gelmiştir. Milletler Cemiyeti bu gidişata engel olamayarak, dönemin baskın siyasi yönelimi olan liberalizmi başarısızlığa uğratmış ve teorik olarak feshedilmiştir. 2. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş döneminde realist paradigma küresel sisteme hakim olmuş, küresel sistem; kolektif eylem istencinden uzak, işbirliği ve diplomasinin rafa kaldırıldığı, tam manasıyla “anarşik” bir sisteme dönüşmüştür. Faşizm ve komünist paradigma 1930’larda sisteme hakimken; savaş sonrası dönemde yaşanan maddi manevi kayıplar ve savaşın bir çözüm sunamayacağı gerçeği küresel sistemi liberal değerlere tekrar döndürmüştür. Milletler Cemiyeti her ne kadar başarısız bir yapı olarak tarihe geçtiyse de, BM ve ondan sonra kurulacak tüm kolektif eylem kurumlarının teorik temellerini atması bakımından küresel yönetim kavramının gelişiminde önemli bir kilometre taşıdır.

2. Dünya Savaşı’nın sona erdiği 1945 yılı uluslararası ilişkiler açısından gelişim süreçlerinin duraksadığı bir dönüm noktası ve yeni bir hegemonik döngünün başlangıcıdır. Bu dönemde devletlerarası ilişkiler ve çatışma dinamikleri küresel

yönetişimin bugünkü siyasi temsilinin büyük ölçüde bir yansımasıdır. Örneğin BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri bu dönemin güç dengesinin bir tezahürü olarak şekillenmiştir ve halen eski formunu korumaktadır. 1945’den sonra çıkan iki kutuplu yönetim modelinde; Batı’da Japonya, Avrupa ve Doğu Asya’nın bir kısmı dahil olmak üzere ABD hegemonyası etkinken, Doğu Bloğu’nda ise Sovyet hakimiyeti ve Çin komünizmi konuşlanmıştır (Mendly, 2020).

Savaş sonrası dünya düzeninin resmi kurumsal sütunları uluslararası örgütler üzerinden şekillenmiş, BM ve Bretton Woods kurumlarının faaliyetleri küresel yönetişimde merkezi bir konuma gelmiştir. Küresel ekonomik entegrasyonun sağlanmasıyla birlikte; dünya yeni bir yönetim modeliyle tanışmış, devlet-toplum ilişkileri yeniden şekillenmiştir. Devlet-toplum ilişkileri, öncesinde klasik Westminster modelinden ilhamla; bir parlamento ve bir başbakan / devlet başkanı statüsünden oluşan yönetici sınıfın demokratik haklar nezdinde yapılan seçim veya elemeler sonucunda yönetime hak kazanması ve geride kalanları yönetecek hukuki temel ve yetkilere sahip olması şeklinde tanımlanıyordu. Küresel çapta gelişen teorik ve ideolojik dönüşümler bu iktidar modelini ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye değiştirdi ancak yöneten ve yönetilen kavramları değişse de temelde aynı kavramı karşıladı. Klasik modelde devlet toplumu yönetirken, savaş sonrası oluşturulan yeni küresel yönetim anlayışında; uluslararası örgütler, ulus-üstü kuruluşlar, sivil toplum örgütleri vb. toplumsal saikler denkleme dahil olmuş, yeni dünya düzeninin siyasal yapısı bu ekseninde şekillenmiştir (Lijphart, 1999). Hızla değişen ve küreselleşen dünyayı anlamlandırmak için yeni anlayışlar geliştirilirken; uluslararası ilişkilerin geleneksel ama dinamik tartışma alanları yeniden gündeme gelmiştir.

Neoliberalizmin küresel yayılımı ve Post-Fordist yeniden yapılanma 1990’lardaki mali kriz tablolarıyla birleşerek, küresel yönetişimi neoliberal sistemin çelişkilerinin belirginleştiği bir düzleme taşımıştır. Bu dönemde işbirliği ve problem çözme süreçlerinde yeni aktörler sisteme dahil edilerek; STK’lar ve hükümet dışı aktörler küresel alanda giderek daha fazla kabul görmeye başlamıştır. 1996 yılında BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi’nin STK’lar için resmi forum olarak kabul edilen ve kuruluşlara, ortak örgütlere danışma statüsü veren yeni bir yasal çerçeveyi kabul etmesiyle; sivil toplum, küresel yönetişime resmi anlamda eklenerek yönetim kavramında yeni bir dönüm noktası oluşturmuştur (Mendly, 2020). Neoliberalizm,

kapitalizmin temel mantığını kurumlar aracılığıyla sürdürülebilir kılarken, yönetim kavramının sosyal ve çevresel sınırlarını çizmiştir. 1970'lerle birlikte küresel sistem, kolektif işbirliğini teşvik ederek ulus-devletin zayıflamasına yol açmış ve neoliberal kurumsallaşma küresel yönetimin üzerinde yükseldiği teorik temel haline gelmiştir.

Komünizmin tek ve son modeli olan SSCB ve kapitalist yeni dünya düzeninin kurucusu ABD'nin süper güç olma mücadelesiyle geçen Soğuk Savaş döneminde; geleneksel yönetim modelleri tarihe karışmış, savaştan sonra demokrasiler yükselişe geçerken Sovyetler Birliği ülkeleri sosyalizmle yönetilmeye uzun bir süre devam etmiştir. Soğuk Savaş'ın bitişiyle alternatif ideolojilerin "son kalesi" olan sosyalizm 1991'de çökmüş ve dünya yeni bir döneme girmiştir.

Küresel yönetim, günümüzdeki karmaşık ve çok yönlü sorunların çözümü için kolektif eylemin bir gereklilik olduğunu ortaya koysa da, bu gerekliliğin yarattığı yetki devri ve ulusal çıkar çatışması, sistemin işleyişinde ciddi açmazlara yol açmıştır. Neoliberal kurumsallaşma; uluslararası işbirliğini zorunlu hale getirmiş olsa da, egemen devletlerin karar alma yetkinliğinden ödün vermesi devletleri ulusal çıkarlar ile kolektif sorumluluk ikilemine düşürmüştür. Güçlü aktörlerin uluslararası kuruluşlardaki belirleyici pozisyonları ve küresel politikalara yön verme kapasiteleri; küresel yönetim yapılarını, güçlü ülkelerin çıkarlarına hizmet eden bir "uzantı" haline getirmektedir. Bu da, küresel sorunlara karşı ortak çözümler üretme sürecini zayıflatmakta ve yönetim mekanizmalarının kapsayıcı ve adil olma potansiyelini sorgulamaktadır.

Günümüz küresel yönetim ontolojisi baskın eğilimlerden etkilenir ve Soğuk Savaş sonrası düzenin matematiğiyle oluşturulmuş güç sistemi halen devam etmektedir. Bu bağlamda statükoyu koruma amacı taşıyan bugünkü küresel yönetim sistemi, basitçe güçlüden yanadır ve sermayenin sahibi ABD'nin jeopolitik güç önceliğine dayanır. Bu yapısıyla sistem, hegemonu dayanan eşitsiz bir uluslararası düzenin devamlılığından yanadır. Normatif açıdan ele alındığında; savaş sonrası düzen korunmakta ve ABD öncülüğünde ittifaklar ve işbirliği adı altında sermayenin hegemonyası devam etmektedir. Bu bağlamda küresel yönetimin güncel sorunlarından biri kapsayıcılık meselesidir. Küresel ekonomide, siyasette, toplumda ve kültürel alanda yaşanan kriz durumları ve iklim değişikliği, su kirliliği, küresel eşitsizlikler, gıda krizleri ve mevcut

düzeni tehdit eder boyuttaki tüm akut gelişmeler; küresel yönetim kavramını bu yüzyıl için yeniden düşünmeyi gerektirmektedir. Öyle ki, küresel yönetim anlayışı bu çok yönlü problemler sebebiyle süreç temelli geleneksel argümanından uzaklaşmıştır. Mevcut değerlerin; ekolojik, politik ve sosyal sürdürülebilirlik açısından yetkin olup olmadığı kavramın çağdaşlaşmasındaki en büyük itici güç olarak tanımlanır (Gill S. , 2019).

Küresel yönetim kalıpları zaman içindeki değişimlerine rağmen, sistemi sermayenin sahibi güçlü devletlerin hakim hegemonyasına bırakmış ve bu çerçevede kapsama veya dışlama temelli bir kavrama dönüşmüştür. Uluslararası örgütlerin düzenleyici karakteri; yönlendirici olmaktan ziyade gönüllülüğe dayanan yükümlülükleri uyumlu hale getirme, kural ve normları belirleyerek uygulanışına aracılık etme, düzenleyiciler ve hedefler arasındaki arabuluculuğu sağlama ve geri bildirimde bulunma vb. olarak tanımlanabilir (Hofferberth & Lambach, 2020). Ancak küresel yönetim kavramının işleyiş mekanizması bir çok örnekte görüldüğü gibi zamanla; tarafsızlığını yitiren, büyük güçlerden otonom olmayan, kapsayıcılıktan uzak ve kurumların meşruiyetinin aşındığı bir düzleme evrilmiştir.

Küresel yönetimi hayata geçirme ön kabulüyle işlevselliği yakalayan kurumlar; kriz ve çatışma durumlarından etkilenen küresel kamuoyunun yararına hareket etmek şöyle dursun, “diğerlerine” karşı oldukça az bir duyarlılığa sahiptir. Uluslararası arenada faaliyet gösteren küresel yönetim kurumları, gücü merkezileştirerek devletler arasındaki eşitsizliği kurumsallaştıran yapılar haline gelmiştir. Güçlü devletlerin kurumsal otorite üzerindeki gölgeleri bir yana, kurumların kendi içlerindeki meta-otorite aktörler eşitler arası birliğin sağlanmasının önündeki en büyük engeldir. Bu kapsamda; BM Güvenlik Konseyi’nin merkezi koordinasyon otoritesi ve 5 daimi üyenin veto yetkisi kurumların üzerindeki hegemonik vesayete en büyük örneği teşkil eder (Zürn, 2023).

Eşitler arası kolektif eylemi gerçekleştirmek adına ihtiyaç duyulan küresel yönetim kavramı, özellikle 1990’lardan sonra kuralsız bir kolektivizm anlayışına dönüşmüş; bu süreçte neoliberal politikalar ve küreselleşme dalgası uluslararası kurumların kurallarını gevşetmiştir. 21. yüzyılın başlarından itibaren küresel sistemin dinamikleri üstünlük temelli bir yapıya evrilmiş ve bu süreçte eşitler arası işbirliği anlayışı giderek

zayıflamıştır. Küresel yönetişimin temel aktörlerinden olan uluslararası örgütler başlangıçta; insan hakları, ekonomik kalkınma ve demokrasi gibi temel değerlerin savunucusu ve sağlayıcısı olarak işlev görürken, bu yüzyılda karşılaşılan krizlere karşı büyük ölçüde etkisiz kalmışlardır. Soğuk Savaş sonrası şekillenen Batı merkezli ve egemen eşitsizlikleri pekiştiren küresel yapının, 21. yüzyılda daha da derinleştiği görülmektedir.

11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrası ABD'nin başını çektiği küresel terörle mücadele, Birleşmiş Milletler ve NATO gibi uluslararası kurumların kapsayıcı rolünün ikinci planda kaldığı, ulusal çıkar odaklı bir kolektivizme dönüşmüştür. 11 Eylül sonrasında ABD ve müttefikleri Afganistan ve Irak'a müdahalelerde bulunurken; BM Güvenlik Konseyi'ni tam anlamıyla devre dışı bırakmasa da, bu süreçte uluslararası hukuk kurallarını esneterek, Ortadoğu'daki jeopolitik dengeyi köklü bir şekilde değiştirmiştir. Böylece, kriz anlarında uluslararası örgütlerin kolektif karar alma süreçleri zayıflamış ve güçlü devletlerin tek taraflı eylemleri ön plana çıkmıştır. Benzer şekilde 2008 finansal krizi; az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler üzerinde ciddi olumsuz etkiler yaratırken, G-20 tarafından sunulan kurtarma paketleri ve düzenleyici önlemler, esas olarak gelişmiş ekonomilerin krizden kurtulmasına odaklanmış ve bu süreçte az gelişmiş ülkeler ekonomik kalkınma sürecinin dışında bırakılmıştır. Bu dönemde, Dünya Ticaret Örgütü ve IMF gibi örgütler; gelişmekte olan ülkelerin politikalarını küresel piyasa normlarına göre yeniden şekillendirmiş, böylece eşitler arası kolektivizm fikri, büyük ekonomik güçlerin çıkarlarına daha fazla hizmet eder hale gelmiştir. Bu durum, küresel ekonomik eşitsizlikleri derinleştirerek, az gelişmiş ülkelerin ekonomik istikrarını sağlamak ve küresel ekonomik yapıya entegrasyonlarını artırmak yerine, onları marjinalize etmiştir.

2020 yılı itibarıyla COVID-19 pandemisi, küresel düzeyde yarattığı yıkıcı etkiyle ulus-devletleri ve küresel yönetim sistemini derinden sarsmıştır. Dünya Sağlık Örgütü, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası mekanizmalar, pandemi karşısında etkili işbirliği sağlamakta ve küresel krizle başa çıkmakta yetersiz kalmış, bu durum uluslararası dayanışma ve kolektivizm anlayışını önemli ölçüde zayıflatmıştır. Post-COVID dönemle birlikte, küresel işbirliğinin zayıflaması ve devletlerin kendi ulusal çıkarlarına odaklanması, kolektivizmin dönüşümünü hızlandırmış ve küresel yönetim mekanizmalarının etkinliğini sorgulanır hale getirmiştir.

2020 sonrasında sıcak çatışma alanları değerlendirildiğinde, Ukrayna'daki savaş, Rus karşıtlığı üzerinden derinleşen bir kutuplaşma ve çatışma ortamına dönüşürken, Gazze'de ise ABD'nin ulusal çıkarları doğrultusunda binlerce masum insan hayatını kaybetmiştir. Bu kriz durumlarına karşı; ne konsensüsler ne de uluslararası sistemin en temel yapıtaşları olan uluslararası örgütler etkin bir şekilde müdahalede bulunabilmiş, küresel yönetişimin krizlere karşı kolektif çözüm üretme kapasitesi ciddi şekilde zayıflamıştır. Bu bağlamda, küresel yönetişimin mevcut işleyişi, yalnızca eşitsiz güç ilişkilerini derinleştirmekle kalmamış, aynı zamanda küresel sorunlara yönelik etkin çözümler üretme konusunda büyük bir başarısızlık ortaya koymuştur. Küresel yönetişim, kriz anlarında güçlü devletlerin çıkarlarına göre esneyebilen bir kolektivizme dönüşmüştür (Zürn, 2023).

Karşılıklı bağımlılıkların oluşturduğu hegemonik güç ilişkileri üzerinden tanımlandığında 21. yüzyıl küresel sistemi, kolektif gelişimle paralel bir seyir izlemeye devam etmektedir. Hegemonik güç ilişkilerinin temelleri, sermaye birikiminin ekonomik ve politik alanları şekillendirmeye başladığı 16. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu dönemde Avrupa merkezli merkantilist politikalar; ekonomik güç birikimini belirli coğrafyalarda yoğunlaştırarak sermaye hiyerarşisini ortaya çıkarmış, Vestfalya Antlaşması'yla birlikte modern ulus devletlerin ve uluslararası düzenin temelleri atılmıştır. Vestfalya sistemi, teorik anlamda egemenlik ilkesine dayalı kolektif eylem kavramını öne sürse de, pratikte güçlü devletlerin çıkarlarını merkeze alan bir küresel yönetişim anlayışına evrilmiştir. Bu anlayış, günümüzde küresel sistemin dinamiklerini belirlemeye devam etmektedir.

2. Dünya Savaşı sonrası dönemde; neoliberal kurumsallaşmayla beraber, hegemonik güçlerin küresel sistemi yönlendirme kapasiteleri artmıştır. 1970'lerden itibaren, sermayenin küresel düzeyde serbest dolaşımını sağlayan politikalar ve uluslararası örgütlerin artan etkisi, hegemonyanın çok boyutlu bir yapıya bürünmesine neden olmuştur. Hegemonya, yalnızca devletlerarası bir tahakküm mekanizması olmaktan çıkarak; çok uluslu şirketler, uluslararası sivil toplum kuruluşları ve bölgesel örgütler gibi yeni aktörlerin de dahil olduğu karmaşık bir güç ilişkileri ağında yeniden tanımlanmıştır. Bu bağlamda yumuşak güç unsurları ve kültürel nüfuz ve norm oluşturma süreçleri; hegemonik güç ilişkilerinin vazgeçilmez unsurları haline gelmiştir. Soğuk Savaş dönemi; iki kutuplu güç dengesine rağmen ABD'nin ekonomik ve askeri

üstünlüğüyle hegemonik bir pozisyon elde etmesine olanak sağlarken, 1990'lar ve sonrasında hegemonya kavramı uluslararası normlar ve kurallarla desteklenen bir güç hiyerarşisine evrilmiştir.

Uluslararası kurumların siyasallaşması devletlerarası çekişmeleri artırmış, uluslararası kolektif eylem mekanizmaları, ulusal hedeflere ulaşmak için birer araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kolektif eylem ile ulusal çıkar arasındaki ikilem, küresel düzenin en temel çatışma alanlarından biri haline gelirken; 21. yüzyıl krizleri, mevcut işbirliği kalıplarını işlevsiz kılarak yeni bir gerçeklik yaratmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Hegemonya, Antik Yunan dilinde; öncülük etmek, yönlendirmek anlamına gelen “hegeisthai” kelimesinden türetilmiş bir kavramdır. Helenistik dönemde “eghemonia” kelimesine evrilen hegemonya kavramı, bir ordu üzerinde hiyerarşinin en üst tabakasını oluşturan, en yetkili kişi anlamlarında kullanılmıştır. Buna göre “hegemon” ordunun lideri, yöneticisi ve mutlak yetkiye sahip olan kişisidir ((Dragulin), 2013). Günümüzdeki anlamıyla sistemin bir ögesinin diğerleri üzerinde üstün olması ya da hüküm sürmesi¹⁷ olarak tanımlanabilecek hegemonya; siyasi üstünlük, mutlak otorite anlamlarına da karşılık gelmektedir.

Hegemonya kavramı, yönetilenler üzerindeki egemenlik ve kontrol sistemlerini tanımlayan bir üstünlük belirteçidir. Kavram, küresel yönetim kavramsallaştırmasında yönetilen unsurlar ile küresel yönetimi gerçekleştiren unsurlar arasındaki yapılanmayı açıklamak için kullanılır. Buna göre uzun vadeli stratejik planlar hükümet veya devlet erkinin yönetimi gerçekleştirme adımlarını içeriyorken, hegemonya kavramı yönetim rasyonalitesini belirler. Hegemonik güç, içeride sert güç unsurları ve devlet erkinin meşruiyetiyle sağlanırken, uluslararası ilişkilerde zorlayıcı addedilebilecek unsurlarla vurgulanır. Uluslararası sistem ve bağlı aktörlerin üzerinde güç ve tahakküm yeteneği oluşturma kapasitesiyle ölçülen hegemonya kavramı, gücün muhafaza edilme istenciyle birlikte hegemonik güce dönüşür (Demir, 2021).

Hegemonya kavramsallaştırması uluslararası ilişkiler literatüründe egemenlik ve liderlik anlamına gelir ve teorik ekseninde birden çok bakış açısına sahip çok yönlü bir olgudur. Sert-yumuşak güç ekseninde değerlendirildiğinde hegemon, sistemde en çok gücü elinde bulunduran aktördür ve aynı zamanda bu gücü diğerleri üzerinde tahakküm elde etme adına kullanır. Sert güç unsurları hegemonun askeri gücü üzerine odaklanırken yumuşak güç algısı diğerleri üzerinde etki kurma kabiliyeti anlamına gelir. Russet’a göre hegemonik bir iktidarın kalıcı olabilmesi için sert güç unsurları günümüzde yeterli değildir. Kültürel hegemonya küreselleşmeyle birlikte önemini arttırmıştır. Başarılı bir yumuşak güç politikasıyla kültürel hegemonya sistemdeki liderliği yakalamak adına oldukça kullanışlı bir enstrüman haline gelir. Sert ve

¹⁷ (Heywood, 2012)

yumuşak güç unsurlarının temel hedefi baskın gücü elde etme üzerine kuruluyken, aralarındaki fark politika çıktıları ve güç kaynağı üzerinden şekillenir. İki unsurun hedefi aynıyken gücü elde etmede beslendikleri kaynaklar farklıdır. Sert güç unsurları askeri gücü politik alanda baskın olma amacıyla kullanmaktayken, yumuşak güçte rıza elde ederek diğer aktörleri “cezbetme” yoluyla fikir birliği amaçlanır (Dirzauskaite & Ilinca, 2017).

Uluslararası hegemonya kavramı ise yalnızca devletlerarası ilişkileri değil, ülkelerin alt üretim biçimlerine de odaklanan karmaşık karşılıklı bağımlı bir dünya ekonomisi sistemini açıklamaya çalışır. Mevcut sistemde devletler ana aktördür ve uluslararası siyasaya liberal düzen hakimdir. Liberal yönetim unsurlarının temel dayanağı yönetilenlerin özgürlüğünü gerçekleştirmek ve sosyal, ekonomik, toplumsal vb. tüm alanlarda sınırlandırmalardan kaçınarak süreçlerin bağımsızlığını sağlamaktır. Bu bağlamda liberal yönetim kavramı yönetsel rasyonalitenin bir parçası olarak görülür. Sosyal, ekonomik, politik, kültürel vb. çeşitli alanlarda uygulanan standardizasyon çalışmaları; denetim, inceleme ve değerlendirme aşamalarıyla birlikte liberal yönetim kavramının birer parçasıdır. Liberal düzeni sağlayan yönetim aygıtlarının güç kullanımı ve uygulama biçimleri iktidar kavramını meydana getirir. Bu bağlamda bir kuralsızlaştırma ya da devletsizleştirme aracı olarak görülen liberal siyasi düzen, kurumsal yönetimin sağlanmasına ve yeniden örgütlenmesine kendi perspektifinden katkı sağlar. Buna göre her iktidar modeli ve hegemonya şekli farklı sosyal bağlamlarla karşılaşarak kendi direniş biçimlerini üretir ve bir toplumdan diğerine biricik bir yapı sergiler.

Hegemonyanın kavramsal devinimi, yönetim unsurlarının nasıl kullanılacağıyla ilgili temel bir belirteç olduğundan; hegemonya ve küresel yönetim kavramları bu yüzyıl için mutlaka birlikte ele alınması gereken olgulardır. 21. yüzyılda çok kutupluluk ve devlet dışı aktörlerin yönetime etki edebilmesiyle gerçekleştirilen küresel yönetim kavramı, hegemonyanın sisteme nasıl tezahür ettiğinin şematize edilmiş bir versiyonudur. Küresel yönetim; devletlerin topluma uyguladığı gücün tekniklerini belirli çıkar gruplarının temsili üzerinden açıklarken, hegemonya bu gücün meşruiyetini ve sürekliliğini sağlamada kritik bir rol oynamaktadır. Ülkelerin birbirleriyle ve sistemdeki diğer aktörlerle diyalog içinde olması küresel yönetimin çok aktörlü doğasına vurgu yaparken, aynı zamanda demokrasinin gerçekleşmesi

açısından soru işaretlerini de bertaraf etmiş olur. Bu baēlamda küresel yönetişim birden fazla aktörün çoklu sahalarda iřbirliēi gerekleştirebilmesiyle kapsayıcılıēı yakalarken; aynı zamanda sorunları çözen, düzeni ve istikrarı besleyen ve statükoyu koruyan bir yapıya sahiptir (Brand, 2005). Çeşitli motivasyonlarla şekillenen yönetim uygulamalarının kurumsallaşmasıyla yönetişim kavramı oluşurken, hegemonya bu rasyonaliyenin nasıl ve neden baskın olduēunu açıklar. Uluslararası rgtler uygulamada küresel olsa da, yönetişim şekli itibariyle teorik hakimiyetlerin etkisi altında kalarak mevcut güç ilişkilerini yansıtır. rneēin ABD, SSCB'nin yıkılmasının ardından küresel rejim ve kurumları aracılıēıyla yeni bir hegemonik sistem oluşturmuştur (Joseph, 2014).

Küresel yönetişim ile hegemonya ilişkisini Ulrich Brand, devletlerin tekil politikalar geliştirmesinin imkansız olduēu; sosyal, ekonomik ve politik süreçlerin küreselleşmesi üzerinden açıklamaktadır. Buna göre devletlerin problemlerle bireysel anlamda mücadele etmesi zor olduēundan, problemler öncelikle “kreselleştirilir” ve tamamen yönetimsel bir forma kavuşturularak problem çözme yeterliliēi garanti altına alınmış olur. Dolayısıyla küreselleşme süreci devletlerin problemlerle başa çıkma yeteneklerini tartışmasız bir şekilde kaybettikleri anlamına gelmektedir (Brand, 2005). Polanyi ise hegemonya kavramını anlamlandırmak için Gramscian teoriyi kullanır. Buna göre hegemonya; egemen bir sınıfın malları ve sermayeyi paylařtıēı, baskın gruba yönelik genel faydayı arttırmayı amaçlayan ve bu grupları yönetişime çeşitli şekillerde dahil ederken diēerlerini ötekileştiren sınıf tabanlı bir yönetim modelidir. Hegemonya sadece siyasi yollarla elde edilmez. Karmaşık güç ilişkilerine paralel olarak hem zorlayıcı hem de rızaya dayalı gerçekleşecek olan hegemonya, toplumsal temelini saēlamlařtırmak için sivil toplumda entelektüel bir zemine ihtiyaç duyar. Bu entelektüel zemin; akademik çevreler ve küresel sistemdeki karar alma süreçlerine çeşitli şekillerde katkıda bulunabilen aktörlerden oluşur (Mendly, 2020).

Uluslararası ilişkilerde devletin zamanla deēiřen rolü ve neoliberal düzen; hegemonya ve küresel yönetişim kavramlarının giriftleşmesi ve çözünmesinde önemli bir rol oynar. Bu baēlamda hegemonyanın varlıēı; uluslararası örgütlerin, güçlü devletlerin hegemonik eēilimlerine karşı etkili bir denge unsuru oluşurma yeteneēi ile doērudan ilişkilidir. Birleşmiş Milletler, Dünya Ticaret rgt gibi uluslararası kuruluşlar; güçlü devletlerin baskı ve etkilerini dengelemeyi amaçlayarak, uluslararası

işbirliği ve kolektif eylemi teşvik etme görevini üstlenmektedir. Ancak bu kuruluşların etkinliği, hegemonik güçlerin uluslararası sistemdeki belirleyici konumu tarafından sınırlanmaktadır. Hegemonik güçler çoğu zaman ulusal çıkarlarını öncelikli kılarken, bu durum uluslararası yönetim süreçlerinin etkinliğini sorgulanır kılmaktadır.

21. yüzyıl küresel sisteminin karşı karşıya kaldığı karmaşık meseleler, hegemonyanın kolektif eylem üzerindeki ağırlığını sorgulatmakta ve ulusal çıkar-kolektif çıkar ikilemini küresel sistemin temel problematiği haline getirmektedir. Hegemonik devletler uluslararası sorunlara yanıt verirken, genellikle ulusal çıkarlarını ön planda tutma eğilimindedir. Bu durum, kolektif eylemi zayıflatan bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Ulusal çıkar-kolektif çıkar ikileminin en güncel örneği olan Filistin meselesi, küresel sistemdeki hegemonik gücün kolektif eylem üzerinde nasıl bir etki yarattığının çarpıcı bir örneğini sunmaktadır.

Filistin meselesine küresel sistemin yaklaşımı, hem bölgesel hem de uluslararası düzeydeki hegemonik güçlerin izlediği politikalarla doğrudan ilişkilidir. Hegemonik güç olan ABD, İsrail'in güvenliğini önceliklendiren bir dış politika izlemekte, bu bağlamda Gazze'deki insani durumun iyileştirilmesi için gerekli olan kolektif uluslararası çabaların önünü tıkamaktadır. Öyle ki; BM Genel Kurulu ve diğer uluslararası kuruluşlar, Gazze'deki insani durumu ele alan çeşitli kararlar almış, fakat ABD'nin bu kararları veto etmesi veya diplomatik açıdan etkisiz hale getirmesi kolektif eylem mekanizmalarını işlevsiz kılmıştır. Bu durum Gazze'deki insani krizin derinleşmesine neden olurken, uluslararası toplumun etkin bir çözüm bulma konusundaki iradesini de zayıflatmıştır. Kolektif eylem unsurları üzerindeki baskın hegemonya, 21. yüzyılın hegemonik yapılarını ve uluslararası ilişkilerdeki güç dengesizliklerini anlamak için önemli bir bağlam sunmaktadır.

Karmaşık güç ilişkilerini anlamak ve hegemonya ve küresel yönetim unsurlarının arasındaki bağlantıyı güçlendirmek adına, uluslararası ilişkiler teorileri önemli bir perspektif sunar. Teoriler; hegemonya kavramsallaştırması üzerinde küresel sistemin devamlılığına dair merkezi bir perspektifi paylaşırken, statükonun nasıl devam edeceği ve hegemonik gücün sistemdeki yeriyle ilgili fikir ayrılıklarına sahiptir. Realistlere göre sistemde askeri veya ekonomik gücü elinde bulunduran bir hegemon var olmalıyken, aynı zamanda hegemonik devlet bu gücünü avantaja çevirerek diğerlerini

domine etmek ve sistemi dizayn etmek için kullanır. Gücün derecesi hegemonu belirleyen en önemli faktör olup, bu yapısal form; tek kutuplu, çift kutuplu veya çok kutuplu sistemleri ortaya çıkarır. Buna göre küresel sistem eşitler arası işbirliği konsensüsünde devam etse de güçlü devlet, sistemin kurucu birimleri üzerinde zorlama etki ve kapasitesine sahip olur. Sistemde gücü elinde bulunduran hegemon, güç kaybetmeye başladığında düzenin devamı sekteye uğrar. Dolayısıyla realistler küresel sistemin devamlılığını mutlak bir hegemonun varlığına bağlamıştır.

Liberaller ise sistemdeki hegemonik gücün varlığını kabul etse de, kurumların işbirliğine ve işbirliğinin gücüne inanarak uluslararası sistemin hegemonun güç geçişlerinden etkilenmeyeceğini savunur. Buna göre devletler, küresel işbirliğini sağlama adına ortak hareket etme ön kabulüyle bir araya gelerek küresel işbirliği platformları oluştururlar. 21. yüzyılda işbirliği, konjonktürel getirilerle birlikte bir karşılıklı bağımlılık sarmalına dönüşmüştür. Hegemon kavramının bu bağlamdaki dönüşümü, güç algısının sert güç unsurlarından ekonomik güç ve refah kavramlarına kaymasıyla şekillenmiştir.

Devletlerin sistemdeki konumları ve kolektivizme olan bakış açılarıyla ayrışan realizm ve liberalizm; önceleri uluslararası politikanın ve devletler arası ilişkilerin temel dinamiklerini anlamak için bir çerçeve sağlarken, yeni dönemde uluslararası sistemdeki değişim ve dönüşümleri diyalektik açıdan değerlendirebilmeyi mümkün kılmıştır. Klasik realizmden yapısal realizme, liberal kuramlardan eleştirel teorilere kadar uzanan bu teorik çerçeveler; güç dönüşümünün uluslararası sistem üzerindeki etkilerini farklı açılardan yorumlamamıza olanak sağlar. Her teori, güç dağılımı ve değişimi konusundaki özgün argümanlarıyla krizler ve yeni tehditlerle şekillenen 21. yüzyıl dinamiklerine dair derinlemesine bir kavrayış sunmaktadır.

Uluslararası ilişkiler literatüründe hegemonya kavramı, farklı teorik perspektifler çerçevesinde ele alınmıştır. Ancak küresel yönetimde devlet ve piyasa aktörlerinin etkileşimini anlamlandırmada Antonio Gramsci'nin hegemonya yaklaşımı, diğer teorik çerçevelere kıyasla daha kapsamlı ve derinlemesine bir analiz sunmaktadır. Gramscian perspektif, yalnızca güç dengesini incelemekle kalmaz; aynı zamanda ideolojik, ekonomik ve politik yapılar arasındaki ilişkiyi ve rıza üretim süreçlerini merkezine alır.

Bu yaklaşım, neoliberal küreselleşmenin hegemonyayı yeniden üretme yollarını ve bu sürecin piyasa merkezli ideolojik çerçevesini anlamak için eşsiz bir teorik araç sağlar.

Çalışmada hegemonya ve küresel yönetim arasındaki ilişkiyi analiz ederken Gramscian-Neomarksist çerçeveye ağırlık verilmesinin temel nedeni; bu perspektifin devlet-piyasa ilişkilerinin dönüşümünü ve neoliberal sistemin ideolojik meşruiyetini açıklamada sağladığı analitik yetkinliğidir. Gramsci'nin hegemonya kavramı, küresel kapitalist sistemin devamlılığını sağlayan rıza ve zorlayıcı güç arasındaki dengeyi çözümlememize imkân tanımaktadır. Gramscian-Neomarksist görüş; hegemonun gücü nasıl elde ettiğine odaklanır ve hegemonya kavramını egemen sınıfın diğerleri üzerinde rıza yoluyla kurduğu tahakküm olarak değerlendirir. Buna bağlı olarak Gramscian-Neomarksist görüşe göre hegemonik güç; ekonomik, ticari, kültürel vb. bir çok alanda egemen eğilimin ne olduğuyla yakından ilişkilidir ve 21. yüzyıl itibariyle hegemonya kavramı kapitalist üretim-tüketim alışkanlıklarından bağımsız düşünülemez (Dirzauskaite & Ilinca, 2017). Bu bağlamda çalışmada Gramscian yaklaşım, diğer teorik çerçeveleri tamamlayıcı bir konumda değil, incelemenin ana eksenini olarak konumlandırılmıştır.

2.1.Hegemonya ve Klasik Realizm; Morgenthau

Klasik realizm, politik ilişkileri anlamak ve ideal modellemeyi yaratmak adına önemli bir siyaset felsefesi teorisidir. Politik gerçekçilik, Thucydides'den başlayarak Machiavelli, Thomas Hobbes, Edward Carr ve Morgenthau'ya kadar uzanan ve insan doğasının bencilliğine vurgu yapılarak sistemlerin çıkar eksenli değerlendirildiği karamsar bir analiz türüdür. Hegemonya kavramı, klasik realizmin temel ilkeleriyle uyumlu bir şekilde; güç, ulusal çıkar, güvenlik ve devlet odaklı bir bakış açısını yansıtırken, aynı zamanda teorinin uluslararası ilişkiler dinamiklerini anlamadaki etkinliğini artıran bir unsurdur (Vojnović, 2024).

Klasik realizmde devlet erki ve buna bağlı yöneticiler politika yapım süreçlerinin merkezini oluşturur. Machiavelli'ye göre devlet adamının birincil hedefi ulusal çıkarları gözetmek ve devlet bekasını korumak olmalıdır. Buna göre, siyaset genel ahlak kuralları çerçevesinde işlemez ve ulusal çıkarın önünde engel teşkil edebilecek herhangi bir olgu yoktur. Machiavelli, klasik realizmin temelini atan düşünürlerden biri olarak, politika analizinde deneyimden ve gözlemden yola çıkmayı esas alır. O,

özellikle devletin ve yöneticinin hayatta kalma ve güç kazanma stratejilerinde, pratik ve bağlama özgü argümanlar oluşturur. Bu bağlamsal politika yaklaşımı, Machiavelli'nin etik normlardan çok pratik başarıya odaklanan bir akıl yürütme tarzını benimsemesiyle öne çıkmıştır (Tokatlı, 2022).

Machiavelli, yön verdiği klasik realizmde akıl yürütmedeki deneyimden yola çıkarak; normatif ifadeleri politikanın pratik doğasının bir yansıması olarak görür ve bağlamsal bir politika argümanı oluşturur. Bu yaklaşımda, idealist ya da normatif ifadeler sadece ahlaki veya evrensel değerlerin temsili olarak değil, politik ihtiyaçlara göre yeniden şekillenen pratik araçlar olarak görülür. Machiavelli, örneğin "güven" kavramını bir norm olarak değil, belirli koşullarda kullanılması veya bırakılması gereken bir araç olarak değerlendirir. Buna göre, bir yöneticinin halkla güven ilişkisini sürdürmesi gerekiyken, güvenin zayıf kaldığı noktada kendi otoritesini koruyacak önlemleri alması gerekir. Bu düşünce yapısı, onun için politikanın değişmez doğasını değil, zaman ve mekâna göre değişen pratik yönünü ifade eder. Bu yaklaşım, realizmin normatif analizlere karşı neden daha şüpheci yaklaştığını da açıklamaktadır. Machiavelli gibi realistler için politika, evrensel etik normlar üzerinden değil, var olan siyasi gerçekler ve hedefler doğrultusunda şekillendirilir. Bu nedenle, liderlerin başarılı olup olmamaları “iyi” veya “kötü” olmaları üzerinden değil, güç ve iktidar kazanımları üzerinden değerlendirilir (Vojnović, 2024).

Realizmin doğasında yer alan güvenlik refleksinin temel çıkış noktası, insan doğasının kötülüğü ve bunun küresel yönetişime olan yansımalarıdır. Buna göre insan güç tutkunu ve bencil bir doğaya sahiptir. Klasik realistlere göre insanın kötü doğası, uluslararası politik ortamın anlaşılması ve yönetilebilmesi açısından elzemdir. Hobbes'a göre insanın temel güdüsü sahip olduklarını koruma refleksidir. İnsanoğlunun yaşamını idame ettirmek adına muhtaç olduğu kaynakların kıtlığı, rekabeti besleyen temel unsurdur ve Hobbes'a göre kaynaklar kıt olduğu müddetçe insanlar arasında ve uluslararası alanda rekabet ve mücadele devam edecektir. Buna göre güç istenci bir araç değil, amaçtır. Temel insan doğasının politikaya doğrudan tezahür edeceğini savunan bu görüşe göre, iktidar ilişkilerini yönetme-sürdürme güç ve çatışmayla doğrudan ilgilidir. Buna göre her iktidar oluşumunun jeopolitiği farklıdır ve uluslararası ilişkiler, güçlerini en iyi duruma getirmek isteyen devletlerin mücadele ettiği bir arena olarak değerlendirilir. Devletler için, mevcut pozisyonlarını korumak

ve istikrara yönelik tüm engellemeleri ve potansiyel tehditleri bertaraf etmek uğruna hemen hemen her yöntem meşrudur. Buna bağlı olarak realist paradigma siyasi ahlakçılığı reddederek, etik boyutun siyaseti sınırlayamayacağını savunur (Tokatlı, 2022).

Hobbes’a göre insan doğasının kötülüğünden ilhamla, uluslararası sistem anarşik ve benmerkezcidir. Bu bağlamda çıkar çatışmalarının olduğu bir ortam aktörlerin birbirinden korktuğu bir sistem yaratır ve bundan kaçınmanın tek yolu rasyonel bir devlet erkidir. Hobbes’un siyaset felsefesinde kalıcı istikrar, bireylerin meşru yollarla “faydalı olanı gerçekleştirmek” için “Leviathan’a” devrettiği yetkilerle sağlanır. Devletin olmadığı durumlarda “herkesin herkesle savaşabileceği” kaotik bir durum meydana gelir. Dolayısıyla devlet erki vatandaşları kısıtlayan bir olgu olarak değil, toplumu muhtemel kaos ve kriz hallerinden koruyan bir kalkan görevi görür. Benzer şekilde John Locke devleti, toplumun her bir bireyinin doğuştan sahip olduğu; yaşam, hürriyet ve mülkiyet haklarının korunması ve sürdürülmesi için gerekli bir aygıt olarak görür. Bu bağlamda devlet tek tek bireylerin ve tümevarımda da devletin istikrar ve güvenliğinden birinci derecede sorumludur (Tokatlı, 2022).

Klasik realizmin önem kazanması ve bugünkü kavramsal zeminini oluşturmaları 1. Dünya Savaşı’nın hemen sonrasına denk gelir. 1929 Büyük Buhranının yarattığı kötü koşullar, Milletler Cemiyeti’nin faşist rejimleri baskılayamamasıyla birleşince liberalizmin başarısız olduğu değerlendirilmiş, mevcut kaotik yapı ulus-devlet aktörünün güç kazanmasına vesile olmuştur. Ulusal çıkar odaklı güç mücadelelerinin yaşandığı bu dönemde; egemen devletlerin en önemli ihtiyacı istikrarı sağlamak değil, anarşik sistemde hayatta kalabilmek olmuştur. Bu bağlamda küresel yönetim uluslararası örgütler aracılığıyla sağlansa da, devletler için ulusal çıkar odaklı güç istenci Soğuk Savaş’ın bitimine kadar önemini korumuştur (Tokatlı, 2022).

Klasik realizmde uluslararası ilişkiler ve küresel sistem anarşik bir ortam olarak değerlendirilir ve devletlerin ulusal çıkar odaklı güç kullanımı temel gereksinimdir. Buna göre hegemonik güç, tek aktörlü sistemlerde meydana gelir ve sistemin devamı için bir hegemonun varlığı elzemdir. Hegemonun pratik rasyonelliğini gerçekleştirmesi adına iktidar, anahtar bir kavramdır. Ulus-devlet sahip olduğu iktidar modeliyle; ulusal ekonomi, teknolojik gelişim, askeri ve diplomatik alanlarda bir çeşit

güç kümülasyonu yaratmaya çalışır ve bu unsurlara yönelik herhangi bir tehdit karşısında ontolojik üstünlüğe sahip olmayı amaçlar.

Genel anlamda klasik realizmin hegemonya kavramına bakış açısı güç ilişkileri üzerinden tanımlanır. Klasik realizmde güç unsuru insan doğasına indirgenirken, neorealistler çatışma durumlarının sistemin anarşik doğasından kaynaklandığını savunur ve buna göre sistem diğerlerini hegemonik gücü takip etmeye zorlar. Yapısal realizme göre ise nihai amaç devletlerin sistemde “tutunmalarıdır” ve güç arayışı bu hedefe ulaşmak için yalnızca bir araç olarak kabul edilir (Dirzauskaite & Ilinca, 2017).

Temelleri 18. yüzyılda Edward Carr tarafından atılan güç dengesi teorisi, Hans Morgenthau’nun katkılarıyla klasik realizmin güncel kavramsallaştırmalarından biri haline gelmiştir. Buna göre, sistemdeki sürekli güç istenci ve denge arayışı güç dengesi teorisiyle açıklanır. Barışçıl yolların sağlanmasının tek yolu olarak görülen teoriye göre; devletler gücünü arttırarak sistemde büyük güç geçişlerine sebep olur ve kendini tehdit altında hisseden diğerleri de buna karşılık yeni güç ittifakları oluşturarak denge politikası uygular. Düzen, çatışma-savaş gerçekliğine varana kadar bu şekilde az ya da çok dengeli bir eksenle küresel istikrar sağlanana kadar devam eder. Morgenthau’ya göre güç dengesi teorisi bir politika veya bir durum olarak nitelenir. Buna göre uluslararası sistemdeki güç ya en güçlü devletler ekseninde denge durumundadır ya da bir devletin diğer devletlere meydan okuması sonucu dengesiz bir seyir izler. Soğuk Savaş dönemi güç dengesinin önemli bir tezahürüdür; Sovyetler’in yıkılışından sonra ABD’nin açık ara bir hegemon olarak ortaya çıkışı teoriyi desteklemektedir. Bu bağlamda, sistemde diğer aktörlerin potansiyel hegemoniye karşı ittifak kurmaya ve onu zayıflatmaya yönelik eğilimi, realizmin temel kabullerini doğrular niteliktedir (Dirzauskaite & Ilinca, 2017).

Realist kuram içerisinde devlet kavramını vurgulayan Morgenthau, ulusal bağımsızlık için devletlerin rasyonel ve saldırgan tutumlar sergilemeleri gerektiği üzerinde durmuş ve bunun için atılacak her adımın meşru olduğunu değerlendirmiştir. Morgenthau, Hobbes ve Machiavelli’nin klasik yorumundan hareketle insan doğasını kötücül bulur ve devlet doğasını da bunun bir yansıması olarak görür. Buna göre çıkarlarına bağlı olarak devletlerin uluslararası başarısı, diğer devletler üzerinde kurabildikleri tahakkümle ölçülür. Ulusal çıkar ekseninde yürütülen politikanın ana aktörü olan

devlet adamları, rasyonel karar verme sorumluluğuna sahiptir. Uluslararası politikaya yön veren tek ve biricik aktör ulus-devlettir, uluslararası örgütler ve bağlı kuruluşlar Morgenthau'ya göre etkisiz kabul edilmiştir (Dirzauskaite & Ilinca, 2017).

Morgenthau, yönetim-hegemonik güç ilişkisini insan doğasında varolan “güç arzusu” kavramına dayanarak açıklamaya çalışmıştır. Rasyonel ve etkili olması hedeflenen herhangi bir politika yapım sürecinin öncelikle toplumun rasyonalitesini yansıtması gerektiğini savunan Morgenthau, topluma duyarsız politik süreçlerin başarısız olacağını savunmuştur. Buna göre toplumdan onay alan dış politika argümanları, aynı zamanda iktidar sahiplerinin kendi güç istencinden sıyrılarak ideolojik eğilimlerden uzak kalmasını sağlar ve daha rasyonel bir süreç meydana getirir. Toplumun çıkar ve beklentilerini önceleyen bu yaklaşıma göre, evrensel ve herkes için geçerli bir çıkar modeli olamayacağından, ulusal çıkar kavramı biriciktir. Bu bağlamda ulusal çıkar kavramı; zaman, mekan ve duruma göre değişebilir ve indirgemeci bir tanıımı yapılamaz. Siyasi bir eylem veya politika yapım süreci, toplumun siyasi veya kültürel bağlamına göre formüle edilmelidir. Siyasetin öngörülemez doğası Morgenthau'nun realizm yorumunda evrenseli yakalamaya çalışırken, aynı zamanda dış politika süreçlerine belli bir rasyonalite kazandırır (Yılmaz, 2022).

Mearsheimer ise analizlerinde, küresel sistemde devletlerin karşılıklı güven duygusuna sahip olmadıklarına vurgu yapar. Buna göre sistemdeki hegemon için diğer aktörler her zaman potansiyel düşman olarak değerlendirilir ve devletlerarası ilişkiler saldırgan olma eğilimindedir. Güven ortamının sağlanamayacağı bu sistemde, potansiyeli olan devletler her zaman büyük güç olma istenci taşır ve statükoyla yetinmezler. Özellikle askeri ve ekonomik alanlarda etkinliğini artırma çabası içinde olan bu devletler için, sistemde hayatta kalmanın tek yolu güç mücadelesi vermektir. Güç mücadelesi içinde hegemonik hırslar ve çelişkili jeopolitik çıkarlar barındırır ve sistemin belirleyici bir özelliğidir. Mearsheimer'a göre bir devlet, hegemon olmak için öncelikle bölgesel gücü elinde tutmalı ve ikinci adım olarak da hakim devlet rolüyle diğer devletlerin yükselişini engellemelidir. Bu tanımın birebir karşılığı olan ABD örneğinde, 20. yüzyılın başlarında henüz hegemonya kurma sürecindeyken ABD için potansiyel dört rakip değerlendirilmiştir; imparatorluk Almanyası, imparatorluk Japonyası, Nazi Almanyası ve SSCB. Hegemon güç olma serüveninde ABD teker teker bütün rakiplerini elimine ederek 20. yüzyılın sonlarına gelmiş; Birinci Dünya

Savaşı itibariyle imparatorluk Almanyası son bulurken, Hiroşima ve Nagazaki hamleleriyle imparatorluk Japonyası yok olmuş, savaş sonrası dönemde Nazi Almanyası bertaraf edilirken, 1970'lerden sonra başarısını gösteren Soğuk Savaş stratejisiyle SSCB mağlup edilmiştir. Mearsheimer'a göre 21. yüzyılda ABD'nin tek makul rakibi Çin'dir (Modebadze, 2020).

Klasik realist paradigma bu çerçevede özetlendiğinde, uluslararası ilişkiler, çıkar odaklı insan doğasının sistemdeki yansımasıdır. Ekonomi, hukuk ve diplomasi gibi diğer alanlar karşılıklı bağımlılık içinde olabilir de; askeri-politik güç anlayışı bağımsız ve doğrudan ulusal çıkarlara dayalıdır. Teori, hegemonya kavramını güç ilişkileri üzerinden değerlendirirken, devletleri ulusal çıkarlarını merkeze alan ve ahlaki normlara bağlılığı reddeden rasyonel aktörler olarak tanımlar. Bu bağlamda, küresel sistemin en temel aktörü devlettir ve realizm, uluslararası ya da ulus-üstü kurumların etkisini tanımaksızın devlet egemenliğini mutlak kabul eder.

2.2. Neo-Realist Paradigma; Organski ve Waltz

Hegemonya kavramının literatürde günümüzdeki anlamıyla kullanılmaya ve tartışılmaya başlanması neorealist argümanın ortaya çıkışıyla zamansal bir paralellik gösterir. 1970'lerin neoliberal uluslararası ekonomik düzene entegrasyonunu sağlamış ve yeni dünya düzeninin nispeten daha istikrarlı görüldüğü yıllarında, neorealizm kavramının yapısal realizmin kurucusu olan Kenneth Waltz'ın 1979 yılında yayımladığı "*Theory of International Politics*" kitabıyla literatüre girdiğini söyleyebiliriz. Bu dönemde ABD'nin hem askeri hem ekonomik hem de imaj olarak oldukça kötü sonuçlar aldığı Vietnam Savaşı başarısızlığıyla birlikte, dönemin hakim görüşü olan realizme eleştirel bakış güç kazanmıştır. Bunun yanında 1973 yılında patlak veren Arap-İsrail Savaşı ve neticesinde yaşanan petrol ambargosu ABD hegemonyasının zayıflamaya başladığının ilk sinyalleri olarak değerlendirilmiş ve iki kutuplu Soğuk Savaş düzeninde realist teorinin revize edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Böyle bir dönemde yayınlanan bu eserde Waltz, realist paradigmanın temel kabullerini yok saymadan, daha nazik ve zengin bir içerikle teoriye yeni bir soluk getirmiştir.

Waltz'ın eserinde öne çıkardığı kavramlardan en önemlisi güç dengesi teorisidir. Teoriye göre, anarşik bir yapıda olan uluslararası sistemde devletler güç ilişkilerine

bağlı olarak hiyerarşik bir yapı sergiler. Sistemdeki her devletin iç politikalarına bağlı olarak geliştirdiği bir ulusal çıkar stratejisi vardır ve ellerinde bulunan kaynakları ve bağlantılarını bu stratejilere bağlı olarak kullanma eğilimindedirler. Ulusal çıkar kavramı devletler için itici güçtür ve uluslararası ilişkilerin yürütülüş prensibi budur. Her devletin ulusal çıkarlarına göre hareket ettiği yerde, sistemde temel belirleyici faktör kapasite farklılığı olur. Her devlet kendine has ve farklı gelişmişlik düzeylerine sahip, biricik ve oldukça kompleks yapıdadır. Bunun sonucu olarak sistemde bir devletin baskın olması sonucunda tek kutuplu sistemler, en az iki devletin baskın oluşuyla iki kutuplu sistemler ve ikiden daha fazla devletin baskın olmasıyla da çok kutuplu sistemler meydana gelir. Bu sistemlerin arasındaki farklılıklar da güç dengesi teorisiyle açıklanır (Waltz, 1979).

Klasik realizmin eksikliklere cevaben güncellenmiş bir versiyonu olan neorealizm, çatışma yerine işbirliğinin küresel sorunların düzenlenmesi ve yönetilmesinde etkin olabileceğine dair güçlü bir inançla 1990'ların geleneksel anlayışını yansıtır. Buna göre ulusal çıkar temelli rekabet nedeniyle işbirliği zora girse de, devletlerarası özellikle ekonomik ve ticari alanlarda oluşturulan işbirlikleri çatışma ihtimalini düşüren unsurlar olarak değerlendirilebilir. Neorealizmde devletlerin politik eğilimlerini insan doğasına bağlamak gibi indirgemeci bir söylem yerine, devletlerin uluslararası sistem içindeki davranış ve sonuçlarının nedensel ilişkisi vurgulanır. Buna göre, sistemde güç asimetrisi meydana geldiğinde hegemon meydana gelir ve hegemonik gücün yakalanması için askeri gücün yanında ekonomik kapasite de önemlidir. Ekonomik güç, sistemdeki diğer aktörler üzerinde doğrudan kontrol sağlayabilecek ana unsurlardan biri olarak kabul edilir (Hofferberth & Lambach, 2020).

Neorealizme göre Soğuk Savaş sonrası dönem; realizmin devlet olgusuyla ilgili kabul ettiği temel varsayımların önemini kaybettiği ve sistemdeki değişiklik ve yenilikleri açıklamada yetersiz kaldığı yeni bir gerçeklik yaratmıştır. Neorealizme göre devletler uluslararası sistemdeki kilit rolünü halen korumakla beraber, uluslararası örgütlerin de yardımcı birer aktör olarak sisteme konumlandırıldığı bu dönemde aynı zamanda kurumsallaşmanın öncüsü ve yönlendiricisi olmalıdır. Bu bağlamda devletler çok taraflı işbirliklerine açık olmalı ve uluslararası örgütler, STK'lar ve devlet dışı aktörlerin etkinliğini kabul etmelidir (Tokatlı, 2022).

Neorealist paradigma devletlerin güç arttırma istencinin sistemin anarşisinden kaynaklandığını savunur. Buna göre her devlet diğerlerinden gelecek muhtemel tehditlere karşı silahlanmak zorundadır; dolayısıyla sistemin genel anlamda daha güvenli hale gelmesi devletlerin agresif tutumlarına son verecektir. Realizmde politika yapım süreçleri tamamen ulusal çıkar temelinde şekil alırken, neorealizm uluslararası ilişkilerin geliştiği ve kurumsallaşmanın arttığı yeni düzende ulusal çıkar kavramı yerine uluslararası kurumlar aracılığıyla tanımlanan kolektif çıkar kavramını vurgular. Bu bağlamda neorealizm ulusal çıkar kavramı yerine sistemin genel faydasını öncelerken, güvenlikleştirme politikasının çatışma ihtimalini düşüreceği argümanı üzerinden de uluslararası güvenlik yerine ulusal güvenliği önceliklendirir. Neorealizmin öncelikli hedefi, uluslararası sistemde kalıcı istikrarın sağlanmasıdır. Sistemin anarşik yapısına dair mutlak inancı sürdürmekle birlikte, neorealist kuram savaş ve çatışma durumlarının temel nedenlerine odaklanır. Bu bağlamda güç dengesi teorisi, klasik realizm ve neorealizm açısından barışı mümkün kılan temel varsayım olarak görülmektedir. Hobbes'un klasik tanımında barış, yalnızca savaş ya da şiddet durumlarının yokluğu olarak ele alınırken, neorealizm barışın belirli koşullar altında sağlanabileceği görüşünü benimser. Güç dengesi sistemi, bu sorunsala yönelik en temel yanıt olarak öne çıkmaktadır (Tokatlı, 2022).

Abramo Fino Kenneth Organski tarafından 1958 yılında geliştirilen güç dönüşüm teorisinde ise, küresel sistemde hegemonik gücün dönüşümü üç aşamada gerçekleşir; sanayileşme sonucu ekonominin büyümesi, demografik değişimler sonucu ekonomideki çalışan nüfus artışı ve üretilen kaynakların elitler tarafından harekete geçirilmesi. Güç kavramını merkeze almasıyla realist paradigmaya yakın dursa da, güç dönüşüm teorisi sisteme bakış açısıyla realizmden ayrılır. Öyle ki, uluslararası sistem anarşik bir yapıda değildir; aksine ülkelerin güç unsurlarına bağlı olarak gelişen hiyerarşik bir yapıdır. Hiyerarşi piramidinin tepe noktasını “dominant güç” oluştururken, gelecekte dominant güç olma potansiyeli taşıyan “büyük güçler” onu takip eder. Bir alt basamakta yer alan orta büyüklükte güçler ve küçük devletler ise piramidin en alt tabakasını oluşturur. Anarşi yerine hiyerarşinin hüküm sürdüğü bu sistemde, en tepedeki dominant güç sisteme korku salan ve zor kullanan bir yapıda değil; çatışma yerine işbirliğine önem veren küresel bir lider pozisyonundadır. Bu

noktada Organski, dominant gücü hegemon olarak değerlendirmez (Organski & Kugler, 1981).

Realist paradigmanın aksine güç dönüşüm teorisindeki hegemon, diğerlerine baskın olabilmek adına hareket etmez; lider olarak memnuniyet yaratmak temel amacıdır. Öyle ki, sistemdeki güç asimetrisinden rahatsız olan taraflar eğer memnuniyetsizliklerini faaliyete dökmek isterse savaş ihtimali doğar. Fakat, tahayyül edilen sistemde güç geçirgenliği mümkündür. Buna göre sistemde devletlerin temel amacı ulusal çıkarlarını maksimize etmekse, çatışma ve savaş ihtimali sistemi ve aktörleri zarara sokacağından; devletler dominant güç ile daha barışçıl bir düzlemde rekabet etmeyi tercih ederler. Organski teorisini kurup geliştirdiği 1958-1988 arası dönemde; ABD'yi dominant güç, Avrupa ülkelerini ve Japonya'yı ise dominant gücü destekleyen büyük güçler olarak tanımlamıştır. Sovyetler Birliği ve Çin'i yükselme potansiyeli olan büyük güçler olarak tanımlayan Organski, her iki ülkenin de mevcut dominant güce meydan okuyacak kapasiteye sahip olamamaları neticesinde sistemin ABD'yi destekleyen Avrupa ülkeleri sayesinde "savaşı" bir şekilde devam ettiğini savunmuştur. Kurulan modelin bir diğer muhtemel sonucu ise savaş ihtimalidir. Buna göre, yukarıdaki örnekte olduğunun aksine büyük güçler sistemin gidişatından memnuniyetsiz olurlarsa, çatışma veya savaş ihtimalinde potansiyel kazançlarının mevcut durumdan daha avantajlı olduğu sonucuna varırlar. Böylece statükonun devamı tehlikeye girmiş olur ve büyük güçler sistemi değiştirmek için dominant güçle mücadeleye girerler. Teoriye göre bu durum, güç dönüşümünün bir sonucu olarak dünya savaşlarını meydana getirir (Organski & Kugler, 1981).

Hegemonik güç kavramsallaştırmasında Kenneth Waltz tarafından geliştirilen iki baskın görüş, saldırgan ve savunmacı realizmdir. Neo-realizmin hegemonik gücü tanımlama aşamasında geliştirilen bu yaklaşımlar, yönetim stratejileri bağlamında birbirlerinden ayrılırlar. Savunmacı realizmde devletin gücü; nüfus büyüklüğü, bölge hakimiyeti, doğal kaynaklar, ekonomik gelişmişlik, kurumsal yeterlilik ve askeri kapasite ile ölçülürken, hegemonik güç ve liderlik aktörlerin yeteneklerine göre belirlenir. Buna göre sistemde hegemon olabilme kabiliyetine sahip bir aktörün bulunması gerekiyken, sistemde potansiyel hegemonu karşı bir alternatif de bulunmaması gerekir. Sistemin anarşik yapısı aktörleri savunmacı bir perspektife iter ve devletlerin amacı mevcut konumlarını korumak veya statükonun devamından yana

olmaktır. Güç kullanımının aşınımında diğer aktörler için meydana gelen potansiyel tehdit, karşı bir dengeleme stratejisiyle sonuçlanabilir ve çatışma-savaş durumu meydana gelir. Devletler, karşı tarafa askeri anlamda coğrafi üstünlük kurma çabasına girmeden savunmacı bir politika izlerse, saldırgan tutumların maliyetinden kaçınacağı gibi aynı zamanda sistemde güç dengesi sağlanmış olacaktır. Savunmacı realist anlayış güç dengesine odaklanırken, saldırgan görüş ise güç dengesinin güçlü lehine bozulması gerektiği savını rasyonelleştirir (Dirzauskaite & Ilinca, 2017).

Saldırgan realizmde, anlaşmazlık-çatışma durumunun maliyeti kalıcı barış ve istikrar ortamından daha fazla olsa da, devletler güç arayışına meyillidir. Devlet yapısı kendini daha güvenli kılmak ve diğerleri üzerindeki etki etme kapasitesini arttırmak üzerine hareket eder. Bu yaklaşımda devletler eşitler arası bir düzen içinde değerlendirilmez. Anarşik sistemde en güçlü devlet diğerlerine karşı üstün olmaya çabalarırken, ulusal çıkarlarını önceleyerek yönetiminde saldırgan bir tutum sergiler. Mearsheimer'a göre sistemin anarşik yapısı, devletlerin sahip olduğu askeri kapasite, diğer devletlerin hamleleri üzerinde bir belirsizlik oluşu ve hayatta kalma içgüdüğü üzerine kurulan politika argümanları, aktörleri saldırgan olmaya itmektedir. Saldırgan realizmde devletler; var olma içgüdüğüyle kendi çıkarlarını koruma hedefiyle hareket eder ve birbirlerine güvenmezler. Görece güçlerini arttırmayı amaçlayan her aktör bir diğeri için tehdit unsurudur ve güç maksimizasyonuna bağlı saldırgan strateji devletlerin sistemde hayatta kalmalarını sağlayacak tek yoldur. Buna bağlı olarak bir devletin kendi güvenliğini sağlamanın tek yolu hegemon olmasıdır. Aynı zamanda sistemde bir aktörün daha fazla güç elde etme ihtimali varsa, bu durum diğer aktörlere bırakıldığında üstünlük avantajı kaybedileceği için, saldırgan strateji devletler için vazgeçilmezdir (Dirzauskaite & Ilinca, 2017).

Robert Keohane'nin 1980 tarihli bir makalesinde ortaya attığı hegemonik istikrar teorisinde ise realist görüşe paralel bir şekilde güç kavramı öne çıkartılır ve hegemonun oluşumunda en önemli unsurun gücün derecesi olduğu vurgulanır. Hegemonik istikrar teorisine göre; uluslararası sistemin salahiyyeti ve işlerliği için en önemli nokta lider konumunda ve sisteme etki edebilen, yönlendirme ve caydırma kapasitesi yüksek hegemon bir devletin varlığıdır. Hegemonik istikrar teorisinin temel argümanı, ekonomik işbirliğinin sağlanabilmesi için uluslararası sistemde bir

hegemonik aktörün varlığının zorunlu olduğu ve hegemon tarafından tesis edilen düzenin küresel anarşiyi aşarak istikrar sağladığı yönündedir.

Teorinin önde gelenlerinden Kindleberger'a göre, sistemde hegemonun varlığı diğer devletler tarafından arzu edilir bir durumdur ve işbirliği ancak bu şekilde sağlanır. Lider bir devletin varlığı küresel sistemi meydana getiren norm ve kuralların uygulanışını kolaylaştırırken, aynı zamanda sistemin devamlılığını garanti altına alır. Buna göre, hegemon güç ve yükselen güçler dünya ekonomisinin istikrarını sağlamada itici güçtür. Ancak bu hegemon ve lider güç; egemen düşüncenin aksine diğer devletleri manipüle eden ve onlarla sömürüye dayalı ilişkiler kuran bir aktör değil, aldığı sorumlulukla aslında en zor işi yapan aktördür. Hegemonik istikrar teorisinin diğer önemli temsilcileri Robert Gilpin ve Stephen Krasner'a göre ise, hegemon güçlü bir aktörün daha az güçlü aktörler üzerinde hakimiyet kurması olarak tanımlanır. Hegemon güç, sistemden en fazla yararı sağlayan taraftır ancak rasyonel ve istikrarlı bir düzen kurabilmek adına rıza kazanımı önemlidir. Örneğin 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, zaten sahip olduğu güçlü konumu, savaştan etkilenen ülkelere yapılan Marshall Yardımları aracılığıyla rıza kazanarak pekiştirmiştir (Behr & Heath, 2009).

Neorealizm mevcut küresel sistemi tüm rasyonelliğiyle en iyi yansıtan yaklaşım olsa da, 21. yüzyılın çok aktörlü yönetim yapısı ele alındığında, devletlere biçtiği merkezi konumla ihtiyaçlara cevap verememektedir. 21. yüzyılda güç arayışı devam etse de, realizmin açık saldırganlık ve tahakküm üzerine kurulu yaklaşımı yerini, neoliberal sistemin örtük hegemonya pratiklerine bırakmış ve bu durum güç istencinin daha ince ve süreklilik arz eden bir biçimde varlığını korumasına olanak tanımıştır.

2.3. Neo-Liberal Yaklaşım; Joseph Nye ve Keohane

Neoliberalizm, klasik liberalizmin eleştirisi ve modernize edilmiş bir yorumu olarak esas sıçramasını 1970'lerden sonra gerçekleştirmiştir. Özellikle Büyük Buhran'ın yıkıcı sosyo-ekonomik etkileri, serbest piyasa ilkelerine yönelik eleştirilerin artmasına ve liberalizmin temel dayanaklarına duyulan güvenin sarsılmasına neden olmuştur. 1970'lere kadar kademeli bir ivmeyle ilerleyen neoliberalizm bu dönemde, milliyetçi argümanlarla birleşerek güçlü bir politik söyleme dönüşmüştür. Kavram günümüzde kabul gördüğü haliyle, ekonominin kontrolünün özel teşebbüslerin elinde olduğu, piyasaların ve ulusal ekonomik işleyişin devlet müdahalesinden bağımsız seyrettiği,

serbest piyasa kapitalizminin teorik bir versiyonu olarak tanımlanabilir. Devlet müdahalesinin hoş görülmediği bu teoride, toplumun refah artışı ve genel güvenliği sağlama adına devlet erki sistemde varlığını sürdürür ancak müdahale kapasitesi oldukça sınırlı tutulmuştur. Neoliberalizmde idealize edilen devlet aktörünün esas amacı serbest piyasanın düzenli işleyişine engel oluşturabilecek tehditleri azaltmak veya ortadan kaldırmaktır.

Neoliberalizmin ana teması, piyasa mekanizmasının bütün ekonomik ve toplumsal problemlerin mutlak çözümü olduğuna olan inançtır. Neoliberal görüşte devlet ve piyasa aktörleri bir karşıtlık tezi üzerinden tartışılır ve piyasa “iyiyken” devlet “kötüdür”. Neoliberal politikaların özü ekonomik ve finansal serbestleşmedir. Özelleştirmeler, düşük kamu harcamaları, devlet müdahalesinin minimize edilmesi ve vergi indirimleri neoliberal ekonomi anlayışının ana politika önerileridir. Özellikle 1970’lerden itibaren hız kazanan neoliberal politikalar, küresel çapta finans piyasalarının serbestiyetini ilke edinmiş ve o dönemde gelişmekte olan ülkeler için birer kaldıraç vazifesi görmüştür. Soğuk Savaş’ın yumuşama dönemi olan 1970’ler itibariyle müdahaleci ekonomi politikalarından piyasa bazlı modellere geçiş başlamıştır. 2008 finansal krizine kadar geçen süreçte, neoliberal serbest piyasa anlayışı küresel ekonomi politığın temel kimliği ve yönlendirici paradigması olarak şekillenmiştir.

Neoliberalizm, klasik liberalizmin ve klasik politik ekonominin güncellenmiş bir versiyonu olarak değerlendirilebilir. Liberal bakış açısına göre uluslararası sistem temelde işbirliğine dayalı olmalıdır. Uluslararası kurumlar ve örgütler aracılığıyla yürütülecek ticari ilişkiler ve uluslararası anlaşmalar, karşılıklı ekonomik bağımlılığı sağlar ve çatışma-savaş ihtimalini ortadan kaldırır. Uluslararası örgütler ve işbirliğinin vurgulandığı liberalizmde devletler kurumlar aracılığıyla işbirliği yaparak ortak çıkarlarını maksimize etmeyi amaçlar. Bu bağlamda realizm; güç, rekabet ve güvenlik kavramları üzerinde dururken, liberalizm; işbirliği, uluslararası kurumlar, normlar ve demokratik değerlere vurgu yapar. Liberaller, yetki devrini barışçıl çözümler geliştirme ve savaş olasılığını azaltma arayışı olarak görürken, realistler bu tür işbirliklerini karşılıklı aldatmaca olarak değerlendirir. Neoliberalizm ise liberalizmin temel ilkelerini koruyarak, devletin ekonomi ve ticaret üzerindeki rolünü sınırlamayı savunan bir yaklaşım sunar. Bu bağlamda, işbirliğinin hem mümkün hem de gerekli

olduğunu savunur. Klasik liberalizmin aksine, neoliberalizm uluslararası sistemin anarşik doğasını kabul eder; ancak devletlerin güvenlik kaygıları ve güç mücadeleleri nedeniyle kendiliğinden işbirliği yapamayacağına, bu işbirliğinin uluslararası kurumlar ve örgütler aracılığıyla teşvik edilmesi gerektiğine vurgu yapar.

Neoliberalizmin yönetime ve hegemonya kavramına bakışı da, teoriye paralel bir şekilde işbirliği teması üzerinden ilerler. Liberalizmin temel ilkesi olan işbirliğinin devletlerarası karşılıklı bağımlılığa dönüştüğü bu düzlemde, 1970’ler önemli bir dönemdir. Süper güç olan ABD’nin Vietnam mağlubiyeti, 1973 Petrol Krizi ve nihayetinde Nixon’ın Bretton Woods anlaşmasını tek taraflı feshi gibi gelişmeler hegemonya ve güç kavramlarının statik değişimine zemin hazırlamıştır. Bu döneme kadar hegemon kavramı askeri ve bölgesel güçle tanımlanırken, neoliberal 70’lerde küreselleşmenin ve ekonomik entegrasyonun bir sonucu olarak dünya çok aktörlü bir ekonomik yapıya evrilmeye başlamıştır. Neoliberalizm; tam da bu güç geçirgenliğine vurgu yaparak, uluslararası ilişkilerin belirleyici faktörünün ekonomik ve ticari işbirliklerine indirgendiği yeni bir döneme rehberlik etmiştir.

Joseph Nye ve Robert Keohane’in 1977’de yayınladıkları “*Power and Interdependence: World Politics in Transition*” adlı kitabı, işbirliği konseptinin nasıl karşılıklı bağımlılığa dönüştüğü üzerinde durur. Eser, temelde realist paradigmanın hegemon ve diğerleri olarak tanımladığı sistemin yalnızca iki bileşenle açıklanamayacak kadar karmaşık bir düzleme geçtiğini savunur. Buna göre neorealizmdeki küresel sistemin anarşik olduğu varsayımı kabul edilse de, neoliberalizm rasyonel devlet erkinin bu koşullar altında bile uluslararası rejimler sayesinde karşılıklı güven ve işbirliği ortamını yakalayacağını savunur. Nye ve Keohane, realistlerin güvenlik meselelerini içeren yüksek politika ve ekonomik ve sosyal konuları içeren alçak politika sınıflandırmasına karşı çıkarak, güvenlik meselesinin artık küresel sistemin gündeminde olmayan bir kavram olarak üstünlük nesnesi olamayacağını savunur. Buna göre, güç tanımı değişmiş ve askeri güç yerini ekonomik gelişmişliğe bırakmıştır. Temel amacı ulusların refahı olan yeni ve çok aktörlü bir yapı doğmuştur. Nye ve Keohane’e göre “*karmaşık karşılıklı bağımlılık*” olarak tanımlanan bu yeni düzen, realistlerin dünya görüşünden daha gerçekçidir (Keohane & Nye, 2001). Buna göre, devletler sistemde temel aktör olarak kabul edilse de, uluslararası arenada karşılıklı bağımlılıklar ekseninde politik bir hiyerarşi

mevcuttur. Toplamları ve devletleri birbirine bağlayan birden fazla kanalla birlikte çokuluslu şirketler ve hükümet dışı aktörlerin yönetişime dahil oluşu, sistemi kendi içinde karşılıklı bağımlı bir forma dönüştürmüştür. Dolayısıyla, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkiler gücün kullanımını yansıtırken aynı zamanda devletlerarası çatışma riskini azaltan unsurlar olarak görülür.

Karmaşık karşılıklı bağımlılık kavramı; küreselleşmiş, ekonomik liberalizasyonunu tamamlamış ve serbest piyasa odaklı modern dünyada, devletlerin ve toplumların hemen her alanda-iklim değişikliği, insan hakları vb.-nedenler ve sonuçlar açısından birbirine bağlı olduğunu vurgular. Bu bağlamda; güvenlik, askeri müdahaleler ve sert güç kavramları, yeni dönemin dinamiklerine uyum sağlayamayan eski yaklaşımlar olarak değerlendirilir. Liberalizmin temelindeki işbirliğinin savaş ihtimalini azaltacağı fikri, karşılıklı bağımlılık anlayışına dönüşmüş ve küreselleşmenin yarattığı bu bağlam, devletler arasında güç kullanımını zorlaştırarak kendiliğinden güvenli bir sistem ortaya çıkarmıştır. Bunun yanı sıra, devletlerin ekonomik kapasiteleriyle birlikte ulus-üstü kuruluşların küresel yönetim mekanizmalarının karar alma süreçlerinde artan etkinliği, barışı koruma misyonunu üstlenen temel unsurlar haline gelmiştir.

Yönetişim terminolojisindeki bu değişim Nye'in güç kavramsallaştırmasına yansımış; doğrudan ve baskıcı güç sert, dolaylı etki kapasitesi ise yumuşak güç olarak tanımlanmıştır. Buna göre; ödül niteliğindeki "havaçlar" ve ceza niteliğindeki "sopalardan" oluşan sert güç kavramının merkezinde tehdit ve saldırganlık varken, yumuşak güçte arzu edilen sonuca zorla değil diplomasi vb. etkileşim yollarıyla ulaşmak amaçlanır (Keohane & Nye, 2001). Nye sonraları geliştirdiği perspektifte, ABD'nin sert ve yumuşak güç kavramlarını birlikte kullanarak Soğuk Savaş'ı kazandığını ileri sürmüştür.

Keohane'nin 1984 yılında yayımladığı *After Hegemony* adlı eserinde hegemon, neo-realist paradigmaya atıfla sistemde mutlaka bulunması gereken bir aktör olarak değerlendirilir. Ancak hegemon devletin sistemi organize edebilme ve işlerliğini sağlama adına en önemli misyonu, çok taraflı kurumlar oluşturmaktır. Bu yaklaşıma göre işbirliği, hegemon liderliğinde statükoyu muhafaza ederek sistemin sürekliliğini güvence altına alır. Çünkü Keohane'e göre hegemonyanın kendisi istikrarsız ve sürdürülemez bir yapıdır; bu yüzden liderlik konumunda alınacak sorumluluklar

kurumlarla paylaştırılarak işbirliği sağlanmalı ve sistem devam ettirilmelidir. Keohane işbirliğini, mevcut ve muhtemel çatışma durumlarının üstesinden gelebilmek adına devletlerin kendi politikalarıyla diğerlerinin politikalarını uyumlu hale getirmek zorunda olduğu bir süreç olarak tanımlar (Keohane, 1984).

Keohane, hegemonya kavramını ekonomik hakimiyet temelinde ele alır ve hegemon bir devletin; ham madde, sermaye, pazar kaynakları ve üretimde rekabet avantajına sahip olması gerektiğini savunur. Bu kaynakların etkin tahsisi, hegemonun diğer devletlere yönelik cezalandırma ve işbirliği stratejileri geliştirmesine olanak tanır. Ekonomik gücün yanında askeri gücün önemini de vurgulayan Keohane, uluslararası kurumlar ve normların agresif devletlerin tutumlarını sınırlandırarak hegemonyanın gelişimine katkı sağlayacağını belirtir. Hegemon zamanla güç kaybetse de, kurumsal yapının zayıflamayacağını ve uluslararası sistemin tüm aktörler için ortak fayda ilkesi üzerine inşa edildiğini vurgular. Keohane, ABD hegemonyasının devamını AB gibi güçlü aktörlerin desteğine bağlar ve 2003 Irak işgali sürecinde ABD'nin kural tanımazlığıyla kendi hegemonyasına zarar verdiğini öne sürer. Ancak ABD'nin uluslararası kurumlar üzerindeki etkisi nedeniyle hegemonik sistemin sürekliliğini koruyacağını belirtir. (Keohane, 2015).

Neoliberalizm, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki güç kutuplaşması bağlamında komünizme karşı bir alternatif olarak geliştirilmiş ve küreselleşme ile piyasa odaklı politikaları benimseyerek, sosyalist üretim ve tüketim modellerine meydan okumuştur. Modern küresel sistemin başat aktörü olan ABD'nin öncülüğünde şekillenen neoliberalizm, Batı merkezli Anglosakson değerler etrafında eko-politik argümanlar geliştirerek sistemi yeniden tasarlamıştır. Neoliberalizmin en büyük başarısı, küresel ekonomik karşılıklı bağımlılıkları güçlendirerek topyekûn savaş olasılığını ortadan kaldırmasıdır. Ancak 21. yüzyıldaki karmaşık güç dinamikleri ve krizlerin yarattığı kaotik yapı, neoliberalizmin temel ilkelerinden olan uluslararası işbirliği ve kurumsal yönetim anlayışını zayıflatmıştır. Milenyum krizlerinin birikimli etkisi ve pandemi sürecinde uluslararası kurumların kolektif işlevsizlikleri, neoliberalizmin kurumsal yapısının sorgulanmasına neden olmuştur. Pandemi sürecinde devletlerin kısıtlamalar ve düzenlemelerle yönetimde güç kazanması, ulus-devletin önemini artırmış; neoliberal kurumların yetersizliği ise hükümetlerarasıcılık ve yeni bölgeselcilik gibi yaklaşımları öne çıkarmıştır. Neoliberal kurumlar ve temellendiği değerler post-

COVID döneminde pratik işlevinden yoksun, teorik birer gerçeklik sunmaktadır. Bu bağlamda, neoliberalizmin geleceği belirsizliğini korurken, paradigmanın revizyona uğrayıp uğramayacağı veya güç mücadelesinin sertleşmesiyle realizmin yeniden yükselip yükselmeyeceği, uluslararası sistem açısından kritik bir sorudur.

2.4. Gramscian Bakış Açısı ve Wallerstein

Hegemonya kavramı, uluslararası ilişkiler literatürüne modern anlamıyla Antonio Gramsci'nin çalışmaları aracılığıyla girmiştir. Gramsci, hegemonya kavramını güç ve rıza dinamikleri üzerine inşa etmiş ve bu kavramı işçi sınıfının burjuva yönetimine karşı hak ve özgürlüklerini savunmak için oluşturması gereken işbirliği sistemi olarak yorumlamıştır. Hegemonya kavramını, sivil toplum ve siyasal otorite arasındaki ilişkiler bağlamında değerlendiren Gramsci, bu güç dinamiklerini sınıfların birbirleri üzerinde, rıza ve zor yoluyla hakimiyet kurma çabası üzerinden açıklamıştır. Özellikle 1. Dünya Savaşı'ndan sonra palazlanan sosyalist hareketin savaş sonucunda başarısızlığa uğraması ve ardından faşizmin önlenemez yükselişi, Gramsci'yi kapitalist sistemi oluşturan sınıfların politik ve ideolojik bağlamda meydana gelen güç ilişkilerini analiz etmeye itmiştir (Gill & Law, 1989).

Gramsci görüşünü geliştirirken temelde Marksist paradigmadan esinlenmiş ve hegemonya kavramını; toplumun ideolojik, ahlaki ve kültürel rızasının örgütlenmesi yani "*kültürel liderlik*" şeklinde tanımlamıştır (Gill & Law, 1989). Gramsci'yi bu yönde düşünmeye iten şey, kapitalist güç ilişkilerini anlama hevesidir. Buna göre, sermayeyi ve üretim olanaklarını elinde bulunduran sınıf ile üretimi sağlayan işçi sınıfının arasında bir güç geçirgenliğinin olması, işçi sınıfının gücü ele geçirmesiyle mümkün olabilir. Entelektüel liderliği inşa etme iddiasında olan bu sınıf, kendi lokal bilgi ve değerler sisteminin evrensel ölçekte tanınırlığını sağlayarak ve özelden aldığı bilgiyi genele yayarak bu amaca ulaşabilir. Bu bağlamda hegemonya yalnızca yönetimin güç unsuruyla birleşerek elde edilmesiyle değil, aynı zamanda ideolojik ve fikrîsel bir düşünce sistemini evrensele yaymakla sağlanabilir. Kurulan bu sistemde sınıflar, devlet ve sivil toplum arasında kuvvet kullanımından ziyade rızaya dayalı bir korelasyon söz konusudur. Hegemonun meşruiyeti ikincil grupların çıkarlarının sisteme dahil edilmesi ve mutlak rızayla söz konusu olabilir (Gill S. , 1986). Gramsci, teorisini Çin'in Kültür Devrimi üzerinden örnekendirerek, yönetici sınıfın iç siyasette

uyguladığı politikaları kendi ideolojik aidiyetlerini topluma yayma aracı olarak kullandığını vurgulamıştır (Huang, 2015).

21. yüzyılın hegemonik güç kavramsallaştırması çerçevesinde değerlendirildiğinde, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası inşa ettiği yeni dünya düzeni, Gramscian hegemonya anlayışının en güncel örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte kapitalist serbest piyasa ekonomileri küresel düzeyde hâkimiyet kazanmış ve neoliberal ekonomik politikaların küresel ekonomiye entegre edilmesiyle geniş çaplı bir konsensüs oluşturulmuştur. Bu bağlamda Washington Mutabakatı, ABD'nin küresel liderliğini pekiştirme sürecinde önemli bir araç olarak değerlendirilebilir. Washington Mutabakatı aracılığıyla ABD, neoliberal ekonomi politikalarının küresel ölçekte benimsenmesini sağlarken, kendi piyasa önceliklerini ve ideolojik eğilimlerini küresel düzeyde meşrulaştırmıştır. Bu süreç, yalnızca ekonomik yapıların yeniden düzenlenmesiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda neoliberal paradigmanın normatif bir çerçeve olarak uluslararası alanda kabul görmesine de olanak tanımıştır. Dolayısıyla, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde izlediği strateji, Gramsci'nin hegemonya kavramı doğrultusunda, ekonomik ve ideolojik üstünlüğün rıza üretimi yoluyla yeniden inşasını temsil etmektedir. Bu analiz; ABD'nin küresel liderliğini yalnızca zorlayıcı güce dayandırmadığını, aynı zamanda piyasa merkezli ideolojik bir çerçeve aracılığıyla rıza üreterek yeni bir hegemonya biçimi inşa ettiğini göstermektedir.

Gramscian teoride devlet, tüm sosyal sınıfları çelişkileri ve farklı eğilimleriyle bir araya getiren sivil toplumun yönetici unsuru olarak tanımlanır. Buna göre hegemonya, yönetici-egemen sınıfın üzerinde kontrol sağladığı bir yürütme biçimine dönüşmüştür. Toplumdaki baskın grup egemenliği zor yolla değil, diğerlerinin rızasını alarak elde eder ve bu süreçte egemen sınıf diğer grupların günlük yaşam biçimlerinden çalışma koşullarına kadar her türlü unsuru yönlendirme ve etkileme kapasitesine sahip olur. Buna göre Gramscian teoride güç unsuru zorlama ve rızanın bir kombinasyonu olarak tanımlanır. Toplumsal yapı sınıflar arası ittifakların inşa edildiği üniter bir siyasi bloktur ve egemen sınıfın sosyal, siyasi ve ideolojik liderliği inşa etmesiyle yönetim stratejisi belirlenir (Dirzauskaite & Ilinca, 2017).

Gramscian kuram, hegemonya kavramına eleştirel bir perspektif getirerek realizmin güç odaklı anlayışından uzaklaşmaz, ancak küresel liderliği ahlak ve etik boyutlarıyla ele alır. Gramsci'ye göre hegemonya; yalnızca fiziksel güce değil, rızaya dayanan bir hakimiyet biçimidir. Devlet-toplum ilişkisi üzerinden tanımlanan bu kavram, baskın sınıfın kendi ahlaki normlarını, değerlerini ve dünya görüşünü toplumun diğer kesimlerine benimsetme sürecini ifade eder. Bu bağlamda hegemonya, kültürel ve ideolojik araçlarla şekillenen bir liderlik modelidir. Gramsci'nin yaklaşımına göre, küresel siyasette hegemon güç diğer devletlerin rızasını kazanarak liderliğini daha sürdürülebilir kılar. Bu durumda, sistemdeki diğer aktörler içinde bulundukları düzeni sorgulamak veya alternatif bir yapılanma arayışına girmek yerine, bu düzene uyum sağlamayı tercih eder. Hegemon gücün varlığı ve sürekliliği, yalnızca kendi gücünü korumasına değil, diğer aktörlerin de mevcut düzenden tatmin olmasına bağlıdır. Bu tatmin, yalnızca askeri güce değil, aynı zamanda kültürel, ideolojik ve yumuşak güç unsurlarına dayalı bir hegemonya anlayışı ile sağlanır (Dirzauskaite & Ilinca, 2017).

2000'li yıllarla birlikte pekişen ABD hegemonyası, sistemdeki diğer aktörlerin rızasını kazanma yoluyla sürdürülebilmiş; ancak 21. yüzyılda yaşanan küresel krizler, mevcut statükonun devamlılığı için tehdit unsurları oluşturmuştur. Bu bağlamda, post-kriz dönemlerde kolektif eylem mekanizmalarının yetersizliği ve milenyumun eşitsiz yönetim yapıları, küresel yapının işlevselliğini sorgulanabilir hale getirmiştir. Bu süreçte, eşitliksiz yönetim modelleri yalnızca işlevsel bir kriz yönetimi eksikliğini değil, aynı zamanda küresel düzeyde artan adaletsizlik algısını da derinleştirmiştir. Dolayısıyla 21. yüzyıl krizleri, ABD liderliğindeki hegemonik düzenin sürdürülebilirliğine yönelik yapısal eleştirileri güçlendirirken, küresel yönetim sistemlerinin meşruiyetini de önemli ölçüde tartışmaya açmıştır.

Gramscian teori, bir devletin hegemon güç statüsüne ulaşabilmesi için uluslararası alanda üstünlük kurmasının yeterli olmadığını vurgular. Hegemonya, aynı zamanda iç siyasette toplumun rızasının kazanılmasıyla ve siyasal otoritenin etkin olamadığı sivil toplum alanlarında da-STK'lar veya medya-meşruiyetin tesis edilmesiyle mümkündür. Bu şekilde hegemon güç, yalnızca zora dayalı bir düzen değil, ideolojik ve kültürel bir liderlik üzerinden daha istikrarlı bir hâkimiyet inşa edebilir.

Wallerstein'ın Dünya Sistemleri Analizi küresel sistemi, birbiriyle zorunlu ilişkiler içinde olmayan, ancak karşılıklı bağımlı alt sistemlerden oluşan bir yapı olarak tanımlar. 1970'li yılların politik ve toplumsal atmosferinde şekillenen bu teori, sosyal bilimlerde disiplinler arası bir analiz düzeyi sunarak toplumsal gelişmeleri bütüncül bir yaklaşımla ele almayı hedefler. Temel odak noktası, sistem içindeki bileşenlerin birbirleriyle olan etkileşimleri ve bu etkileşimlerin hem sisteme hem de bileşenlere olan etkileridir. Wallerstein, bu analiz yöntemiyle sosyal bilimlerde yerleşik ön kabullere itiraz ederek, yeni bir düşünce modeli oluşturmayı amaçlamıştır (Wallerstein, 2000).

Wallerstein'a göre her toplumsal sistemin bir başlangıcı, gelişim süreci ve nihayetinde sona erme aşaması vardır. Günümüzde, kapitalist sistem de bu tarihsel döngünün bir parçasıdır ve sınırlı bir ömre sahiptir. Wallerstein tarihsel süreçte devletlerin küresel hakimiyet kurmak için iki temel strateji benimsediğini belirtir. Birinci strateji, bir "dünya-imparatorluğu" oluşturma çabasıdır; tek bir siyasi otorite altında çok devletli bir sistemin kontrol edilmesidir. Örneğin, 16. yüzyılda V. Charles'ın genişleme stratejisi, 19. yüzyıl başında Napolyon'un Avrupa'yı birleştirme çabaları ve 20. yüzyılda Hitler'in küresel bir siyasi otorite yaratma ideali, dünya-imparatorluk girişimlerine örnek olarak gösterilir. İkinci strateji ise "hegemonyayı" elde etmektir. Hegemonya; bir devletin siyasi, ekonomik ve kültürel etkisini diğerlerine kabul ettirerek sistemde üstünlük sağlamasıdır. Wallerstein, 19. yüzyılda Birleşik Krallık'ın Sanayi Devrimi ile güç kazanarak küresel bir hegemonya kurduğunu, 20. yüzyılda ise bu rolün ABD tarafından üstlenildiğini ifade eder. Bu yaklaşımlar, dünya sistemlerinin tarihsel dinamiklerini ve sistem içindeki güç ilişkilerinin evrimini anlamak için önemli bir çerçeve sunar (Wallerstein, t.y.).

Wallerstein'ın analizinde sistem üç temel varyasyona ayrılır; mini sistemler, dünya imparatorlukları ve dünya ekonomileri. Buna göre ilk iki yapı sürecin konjonktürel dalgalanmalarında palazlanarak dünya ekonomilerini oluşturur. Ekonomik temelde örgütlenen dünya ekonomileri yapısı ise kapitalist bir sistemi meydana getirir. Dünya sistemleri tezinin ana fikri, dünyanın 16. yüzyıldan itibaren süregelen bir sistemsel döngüye girdiğidir. Bu sistemsel döngü ekonomik gelişmişliğe bağlıdır; üretim biçimi ve kaynak tahsisine dayanır.

Dünya sistemleri teorisi; merkez, çevre ve yarı çevre ülkeler arasında seyreden üretim süreçlerini kapsayan bir iş bölümü ağı olarak tanımlanabilir. Buna göre, üç grup ülke arasındaki gelişmişlik ve refah farkı sistemin gidişatını belirler. Merkez ülkeler sermaye sahibi ve teknolojik yenilik üretme kapasitesine sahip gelişkin ekonomiler olarak tanımlanırken, yarı çevre ülkeleri merkeze giden yolda “tedarikçi” varsayılan ve asıl görevi merkeze olan yoğun sermaye akışını gerçekleştirmek olan ülkelerdir. Yarı çevre ülkeler ve ürettikleri mallar merkezdeki kadar yüksek katma değerli olmasa da sistemin devamı açısından oldukça önemli ve sistemi bütünleyici bir pozisyonundadır (Wallerstein, t.y.). Çevre ülkeler ise merkez ile yarı çevre ülkeler arasındaki geçirgenliği sağlayan fakat asla çevre ülke olma potansiyeline sahip olamayacak ekonomiler olarak tanımlanabilir. Merkez ülkeler çevre ve yarı çevre ülkelere “bitmiş ürün” ihracatı yaparken, ihtiyaç duydukları ham madde ve altyapı olanaklarını çevre ve yarı çevre ülkelerden sağlar.

Dünya sistemleri analizi perspektifinden güncel küresel sistemi değerlendirdiğimizde, mevcut neoliberal küresel ağın teorik temellerinin, bu analizin döngüsel dinamikleri üzerinden şekillendiği söylenebilir. Hegemonya kavramının tarihsel süreçte sermaye hareketliliği temelinde şekillenmesi, günümüz küresel yönetim yapılarının teorik temellerini anlamada kritik bir çerçeve sunmaktadır. Tarih boyunca hegemonik güç geçişleri sermaye birikimi ekseninde şekillenmiş; her dönemin baskın ekonomik gücü, o dönemin hegemonik gücünü oluşturmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde neoliberal serbest piyasa ekonomisinin zaferi, kapitalist üretim ve tüketim alışkanlıklarını yeni hegemonik düzenin temel unsurları haline getirmiştir. Küresel sistemin temel yapısı; az gelişmiş (yarı çevre), gelişmekte olan (çevre) ve gelişmiş (merkez) ülkeler arasındaki hiyerarşik sınıflandırmayı sürdürmektedir. Küresel sistemin yönetsel mekanizmaları, bu hiyerarşik yapıyı yeniden üreten bir çerçeve sağlamaktadır. Çalışmada vurgulanan “Batı ve diğerleri”¹⁸ ayrımı ile eleştirilen eşitsiz ve adaletsiz küresel yönetim yapıları, bu tarihsel ve yapısal dinamikler üzerinden temellenmiştir. Küresel sistem, sermaye sahipliği ve dağılımı ekseninde şekillenen bu eşitsiz yapıyı sürdürmekte ve mevcut hegemonik düzenin ideolojik meşruiyetini sağlamaktadır.

¹⁸ (Zakaria, 2013)

Wallerstein'ın dünya sistemleri teorisine göre; çevre, yarı çevre ve merkez arasındaki çelişkiler belirli bir yoğunluğa ulaştığında sistemde kriz oluşma ihtimali ortaya çıkar. Krizler, sistemin sürdürülebilirliğini tehdit eden unsurlar olarak görülmekle birlikte aynı zamanda bir geçiş dönemi olarak değerlendirilir. Bu bağlamda krizler, hem sistemi çıkmaza sokarak mevcut düzenin sonunu getirebilir hem de aksayan yönlerini göstererek yeni bir sistemin inşası için rehberlik edebilir (Wallerstein, t.y.). 21. yüzyıl krizlerinin küresel sistemi dönüştürücü etkileri değerlendirildiğinde, İkinci Dünya Savaşı sonrası inşa edilen ve temsilde adaleti sağlamakta yetersiz kalan küresel yönetim yapılarının sistem üzerinde ciddi bir stres birikimine yol açtığı görülmektedir. Özellikle 2008 finansal kriziyle birlikte, serbest piyasa ideali pratik üstünlüğünü kaybederek; gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ve az gelişmiş toplumlar arasındaki gelir ve sermaye eşitsizliklerini derinleştirmiştir. Bu durum, küresel ekonomik sistemin yönetimindeki temel çelişkileri daha açık hale getirerek, sistemi krizlere karşı daha kırılgan ve eğilimli bir yapıya dönüştürmüştür.

Gramscian görüşün temel çıkış noktası olan hegemonya inşasında kültürel liderliğin önemi, milenyum sonrası küreselleşmenin temellendirdiği Anglosakson sosyo-kültürel yapıyla uyumlu bir retorik oluşturur. Küreselleşme, kapitalist üretim biçimlerini yayarak sermaye hakimiyetine dayalı bir küresel yapı inşa etmiş ve ideolojik rızayı ön plana çıkarmıştır. Bu süreçte ABD'nin küresel hegemonik rolü belirleyici olmuş ve küreselleşme, dünya genelinde toplumları homojenleştirerek hegemonya kurma sürecini güçlendirmiştir. Soğuk Savaş'tan zaferle çıkan ABD, hegemonyasını sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda pekiştirerek süper güç konumuna yükselmiş ve küresel sistemi kendi baskın eğilimleri doğrultusunda şekillendirmiştir. Sermaye egemenliği hegemonyanın inşasına katkı sağlamış, ABD'nin kültürel liderlik temelinde inşa ettiği siyasal hegemonya Gramscian teorisinin hegemonyanın kaynağı üzerindeki görüşlerini doğrulamıştır.

3. 21. YÜZYILDA KRİZLER VE GÜÇ DÖNÜŞÜMÜ

21. yüzyıl, küresel sistemi şekillendiren krizler ve bu krizlerin tetiklediği güç dönüşümleriyle öne çıkan bir dönemdir. Ekonomik dalgalanmalar, terör ve savaş realitesi, çevresel tehditler ve küresel sağlık krizleri, uluslararası düzenin temel dinamiklerini derinden etkilemiştir. Bu süreç, yalnızca ekonomik ve toplumsal yapıları dönüştürmekle kalmamış, aynı zamanda büyük güçler arasındaki rekabeti alevlendirerek jeopolitik dengelerin yeniden inşasına zemin hazırlamıştır. Devletlerarası ilişkiler, hem işbirliğini hem de çatışmayı artıran bu çok boyutlu krizlerle birlikte bir dönüşüm süreci içerisinde. Artan belirsizlikler, yeni bir dünya düzeni arayışını ve bu düzenin hangi normatif çerçevede şekilleneceğini sorgulatmaktadır. Bu bağlamda, küresel güç dengelerindeki kaymalar ve eski hegemonyaların zayıflaması yükselen aktörler için fırsatlar yaratırken, kolektif eylem ve ulusal çıkar arasında giderek büyüyen bir gerilim alanı yaratmaktadır. Bu dönüşümlerin küresel sistemin gelecekteki mimarisini nasıl şekillendireceği, günümüz uluslararası ilişkilerinin temel tartışma alanlarından biridir.

Güç dönüşümü ve küresel sistemdeki güç geçişleri bu yüzyılda yaşanan kriz durumları ve sonuçları itibarıyla şekillenen olgulardır. Küresel yönetişimin kavramsal dönüşümü güç geçişlerinden etkilenerek başkalaşmış ve güncel problemler ışığında dönüşümünü sürdürmektedir. 21. yüzyılda yaşanan üç büyük kriz; 11 Eylül 2001 saldırıları, 2008 finansal krizi ve COVID-19 pandemisi devletlerarası güç geçişini derinden etkilemiş ve uluslararası ilişkilerdeki güç dönüşümünü hızlandırmıştır. Buna bağlı olarak hegemonya kavramının devinimi, küresel yönetişim algısının değişimine rehberlik etmektedir. Küresel yönetişim kavramı, global düzeyde ulusları ilgilendiren; sosyal, ekonomik, güvenlik, insan hakları vb. hemen hemen her alanda standartları belirlemek, statü oluşturmak ve mevcut anlaşmazlıkları çözmek ve muhtemel çatışma noktalarını engellemek adına ülkelerin ortak bir konseptte, kurumlar aracılığıyla gerçekleştirdiği bir işbirliği mekanizması olarak tanımlanırsa, hegemon gücün varlığı bu tanımlamada kaçınılmaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar.

ABD hegemonyasının düşüşü, milenyumun en önemli gelişmelerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, 21. yüzyıl için hegemonya kavramının dönüm noktalarından biri 11 Eylül ve sonrasıdır. 11 Eylül saldırıları dönemin hegemon gücü olan ABD'nin

hegemonyasının zirve dönemi olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde düşman algısını henüz yitirmiş sistem, radikal terör unsurlarına odaklanmış ve ABD ulusal güvenlik perspektifini tüm dünyaya mal ederek savaş ihtimalini tekrar küresel sistemin gündemine oturtmuştur. 2001 Afganistan müdahalesi ve 2003 Irak'ın işgaliyle zirveye ulaşan ABD hegemonyası, Ortadoğu'nun bugünkü parçalı jeopolitik yapısının oluşmasında belirleyici bir etken olmuştur. Bu süreçte, Batı'nın bölgedeki eylemleri sadece yerel halklar tarafından değil, uluslararası toplumun geniş bir kesimi tarafından da eleştirilmiş, zamanla yükselen hümanizm Batı'nın müdahaleci politikalarını savaş suçları ve insan hakları ihlalleri çerçevesinde değerlendiren bir algının oluşmasına yol açmıştır.

Günümüzde Batı ve müttefikleri, Ortadoğu'daki bölgesel sorunların sorumlusu olarak görülmekte; ABD liderliğindeki müdahalelerin küresel meşruiyet krizine neden olduğu savunulmaktadır. 11 Eylül, ABD'nin hegemonik gücünün zirveye ulaşmasıyla birlikte, marjinalleşen toplumlar ile ABD arasındaki uçurumun derinleşmesine sebep olmuştur. Günümüzde, yükselen güçler ABD'yi otoriter bir küresel aktör olarak algılamakta ve yeni küresel düzende ABD, önceki statüsünden uzaklaşarak karşıt bir güç odağı olarak konumlanmaktadır. Bu dönemin tetiklediği güç geçişi, özellikle 11 Eylül saldırıları ile başlamış ve ABD'nin küresel liderliğinin zirveye ulaşmasıyla paralel bir şekilde dünya genelinde artan bir Anti-Amerikancılığın önünü açmıştır.

2008 finansal krizi, ABD'nin küresel hegemonyasındaki kırılma noktalarından bir diğeridir. Kriz, ABD merkezli finansal sistemin istikrarını ve güvenilirliğini sorgulatmış; bu durum yükselen güçlerin alternatif bir küresel düzen arayışını hızlandırmıştır. Bretton Woods kurumları aracılığıyla Soğuk Savaş'tan bu yana küresel düzene entegrasyonu sağlanan neoliberal serbest piyasa modeli, 2008 finansal krizi ile ciddi bir sarsıntı yaşamış ve ABD'nin başını çektiği ekonomik hegemonyanın sürdürülebilirliği sorgulanmaya başlanmıştır. Kriz, neoliberal kapitalist sisteme olan güveni zayıflatmış ve serbest piyasa mekanizmalarının çokluk ve refah getireceği inancının aksine, bu sistemin yarattığı kurlsızlaşma ve aşırı serbestleşme, küresel ekonomiyi çıkmaza sürükleyen bir gerçeklik yaratmıştır. Bu durum, neoliberal düzenin yalnızca ekonomik alanda değil, küresel yönetim anlayışında da kapsamlı bir dönüşüme ihtiyaç duyduğunu ortaya koymuştur. Batı'nın ekonomik egemenliği teorik anlamda sona ermiş, Çin ile Hindistan gibi yükselen pazarlar güç kazanmaya

başlamıştır. Krizin ardından G-20'nin, G-7'ye kıyasla daha ön plana çıkması, küresel yönetişimde Batı merkezli hegemonik yapının zayıfladığının somut bir göstergesi olmuştur. Kriz sonrası süreçte faaliyet alanlarını genişleterek yükselişe geçen; BRICS (Brasil, Russia, India, China, South Africa) grubu, ŞİÖ (Şangay İşbirliği Örgütü) vb. yapılar Asya-Pasifik merkezli bir ekonomik ve siyasi güç yükselişinin somut göstergeleri olarak çok kutuplu bir düzenin şekillenmekte olduğuna işaret etmektedir. Bu gelişmeler, küresel ekonomik yönetişimde Batı'nın geleneksel egemenliğine karşı alternatif güç merkezlerinin yükseldiğinin kanıtı niteliğindedir. Küresel yönetişimde Batı'nın geleneksel liderliğinin gerilemesi, krize dayanıklı ve daha dengeli bir sistem arayışını hızlandırmıştır.

COVID-19 pandemisi, ABD'nin küresel liderlik rolünü yeniden sorgulatan bir başka kritik dönüm noktasıdır. Başkan Donald Trump'ın COVID-19 virüsünü "*Çin virüsü*" olarak tanımlaması ve sergilediği agresif dış politika yaklaşımı, ABD'nin küresel yönetişimdeki liderliğini zayıflatmış ve eski hegemonik reflekslerin hâlâ geçerli olduğunu göstermiştir. Küresel liderlik bazında altı doldurulamayan bu yaklaşım, ABD'nin hegemon pozisyonunun erozyona uğramasına neden olmuştur. Pandemi, küresel işbirliği mekanizmalarının etkisizliğini kanıtlayarak devletleri kendi kendileşmeye itmiş ve Batı merkezli hegemonya yapısının zayıflamasını hızlandırmıştır.

Milenyum krizleri, hegemonya kavramını yeniden şekillendirerek küresel güç dinamiklerinde belirgin değişikliklere yol açmıştır. 11 Eylül, 2008 finansal krizi ve COVID-19 pandemisi, mevcut Batı hegemonyasının zayıflamasına ve alternatif güçlerin yükselmesine neden olmuştur. Hegemonya, bu krizlerde küresel işbirliği ve çatışmaların nasıl şekilleneceğini belirlemiş, güç geçişinin anlaşılması için merkezi bir kavram haline gelmiştir. Bu dönüşüm, uluslararası ilişkilerdeki yeni normatif yapıları ve güç dengelerini anlamada temel bir anahtar olmuştur.

Küresel yönetişimin erken dönemlerinde hegemonya, militarizm odaklı güvenlik anlayışıyla devletin askeri alandaki mutlak üstünlüğü olarak görülmüştür. Soğuk Savaş'ta hegemonya, devletlerin askeri gücüyle tanımlanırken, 2008 krizi sonrası dönemde hegemon güç kavramı; ekonomik, sosyal, kültürel ve toplumsal birçok faktörü içeren bir yapıya doğru evrilmiştir. Kriz, ABD'nin 1945'ten sonra kurduğu

düzenin dümenini diğer paydaşlarla paylaşmak zorunda kaldığı bir gerçeklik yaratmıştır. Başka bir deyişle, salt askeri güç ve onun etkileri etrafında şekillenen uluslararası rekabet ve küresel güç dengesi, günümüzde ekonomik ve finansal unsurların da dahil olduğu yeni bir hegemonya kavramını ortaya çıkarmıştır. Toplumsal sınıfların ve yönetime yansımalarının işlev kazandığı 20. ve 21. yüzyıllarda, güç olgusu küresel toplum ve uluslararası örgütlerle paylaşılmaktadır.

1814 Viyana Kongresi; uluslararası işbirliği ve diplomasi mekanizmasının hayata geçirilmesiyle güç dengesinin sağlanmasına katkıda bulunarak, küresel yönetim açısından modern dönemlerin başlangıcı olarak değerlendirilir. Bu dönemde monarşiler, Fransız Devrimi ve Napolyon savaşları sırasında kaybettikleri gücü yeniden toparlamaya yeltenmiş, uzun yıllar sürecektir barış ve istikrar ortamının temelleri atılmıştır. 19. yüzyılda İngiltere’de; tekstil, madencilik ve ulaşım gibi sektörlerde yaşanan teknolojik ilerleme ve makineleşme, üretim süreçlerini büyük ölçüde dönüştürmüş ve buhar gücünün kullanımıyla Sanayi Devrimi’ni başlatmıştır.

Sanayi Devrimi’yle birlikte teknolojik, inovatif ve ticari alanlarda “diğerleriyle” arayış açan Avrupa, ekonomik üstünlüğünü kullanarak 18. ve 19. yüzyılları kapsayan bu dönemin hegemonik gücü olmuştur. Sanayi Devrimi’nin getirileriyle birleşen ekonomik üstünlük İngiltere’yi yaklaşık 200 yıl boyunca dünyanın ticaret ve finans merkezi yapmış, Birinci Dünya Savaşı’na kadar sterlin, uluslararası finans piyasalarında esas para konumunu korumuştur. Avrupa devletleri bu yeni üretim olanaklarını kullanarak hammadde ve pazar arayışı kapsamında sömürgecilik faaliyetlerini arttırmış; demiryolları, buharlı gemiler vb. teknolojik gelişmelerle birlikte küresel etkileşim hızlanmış ve kolonileştirilen topraklarla bağlantılar güçlenmiştir. 20. yüzyılın başlarında “*üzerinde güneş batmayan imparatorluk*” addedilen Büyük Britanya, dünya karasal coğrafyasının %23’ünü kontrol etmeye başlamıştır (Arıboğan, 2020).

Pax Britannica¹⁹ olarak adlandırılan bu dönemin ardından, uzun süredir İngiliz sömürgesi olan ABD, 1865’de iç savaşın bitmesiyle ulusal birliğini sağlamış ve tekelci ve içe dönük ekonomi politikalarıyla hızla gelişen bir ulusal ekonomik görünüme kavuşmuştur. Bu dönem itibarıyla yükselen güç potansiyelinde olan ABD Sanayi

¹⁹ (McClam, 2016)

Devrimi'nin kazanımlarını içselleştirmiş, sahip olduğu altyapı sayesinde demiryolu ve ulaşım olanaklarını geliştirmiştir. Özellikle yüzyılın başında hayata geçirilen Panama Kanalı projesiyle deniz ticaretinde küresel stratejik bir konuma gelerek hızlı bir ekonomik büyüme ve sanayileşme sürecinden geçmiş ve tüm bunlara bağlı olarak aldığı yoğun göçle işgücü kaynaklarını zenginleştirerek hızla serpilmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde endüstriyel gelişimini tamamlamış ve gelişkin bir ekonomi olarak değerlendirilebilecek ABD, büyük Batılı güçlerin yanında yerini almaya başlamıştır.

Avrupa Ahengi'nden bu yana sağlanmış olan küresel barış ve istikrar ortamı ABD ve Batılı güçlerin öncelikle ekonomik olarak gelişmesine olanak tanımış, uluslararası ilişkileri daha kompleks bir yapıya büründürerek kabına sığmaz bir hale getirmiştir. Devletlerin ve ekonomilerin birbirine daha bağımlı hale gelmesiyle ulusal çıkar kavramı önem kazanmış, çok uluslu imparatorluklarda yaşanan milliyetçi ayaklanmalar etnik çatışmalara dönüşmüştür. Karmaşık ittifak sistemleri istikrara yeterli katkıyı sağlayamamış ve tüm bunların yanında Avrupalı büyük devletlerin arasında süregelen silahlanma yarışı ve sömürgeci rekabet ülkelerin büyük ordu ve donanmalara yatırım yapmasına olanak vererek ulusal çıkar kavramını sert güç unsurlarına endekslemiştir. Nihayetinde yeni bir entegrasyon döneminin baharındayken Avrupa kıtasında seyreden bu gelişmeler, büyük bir dünya savaşına zemin hazırlamıştır. 1. Dünya Savaşı ile birlikte Avrupa Ahengi döneminin sonuna gelinmiş, 1945'e kadar sürecek küresel güç rekabeti başlamıştır. Bu dönemde devletler ulusal çıkar odaklı hareket etmiş; sistemde var olmanın öncelikle askeri kapasite ve sert güce dayalı olduğu bir anlayış geliştirilmiş ve uluslararası diplomasi rafa kaldırılmıştır. Savaşın maddi ve manevi kayıpları 1929 Buhranı'nın yarattığı tahribat ile birleştğinde bir dizi sosyal ve ekonomik yıkıma yol açmış ve uluslararası alanda iki yüz yıldır süregelen Avrupa egemenliği son bulmuştur.

Küresel güç dengesinin savaşlarla şekillendiği 1914-1945 arası dönem, yeni bir hegemonun ortaya çıkışına sahne olmuş ve savaş sonrası dönemde avantajlı konuma gelen ABD, Wilson Prensiplerini yayımlayarak küresel işbirliği çağrısını başlatmıştır. Ancak Milletler Cemiyeti, yükselen ideolojik eğilimler ve faşist yönetimlere engel olamayarak kolektif barış vaadini yerine getirememiştir. İkinci Dünya Savaşı, Milletler Cemiyeti'nin başarısızlığının en büyük göstergesi olarak tarihe geçerken, bu savaş sonrasında dünyanın bugünkü güç dengesi sisteminin son şeklini aldığını

söyleyebiliriz. Savaştan sonra ABD, neoliberal "*yeni dünya düzeni*" konseptini, küresel ekonomik sistemi düzenlemek amacıyla kurulan; IMF, WB (Dünya Bankası) ve GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) gibi kurumlar aracılığıyla tüm dünyaya yaymış, Birleşmiş Milletler (BM) ve alt kuruluşları itibariyle de küresel sistemi hem siyasi hem ekonomik alanda domine etmeyi başarmıştır. Pax Americana olarak adlandırılabilen bu dönemde ABD, neoliberal değerlerle şekillenen post-modern düzende mevcudiyetini pekiştirmiş ve nihayetinde Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla 21. yüzyıla süper güç olarak girmiştir.

1970'lerle beraber yerleşik hale gelen Batı merkezli neoliberal uluslararası düzen ve yerleşik hegemonya; 2008 kriziyle birlikte serbestleşmenin darbesini yemiştir, 2016'da Trump'ın ABD başkanı seçilmesiyle hegemonik bir sarsıntı yaşamış ve 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisiyle birlikte, kriz yönetim uygulamaları yeni dönemin belirleyici unsuru haline gelmiştir. Eskimiş Batı merkezli küresel sistemin artık beklentilere cevap veremediği bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan düzenin temel değerleri olan; egemenlik, ulusal kendi kaderini tayin hakkı, insan hakları vb. kavramların dönemin gelişmeleriyle çeliştiği, değişimin başlangıcı olabilecek bir döneme girilmiştir.

11 Eylül 2001 saldırılarında terör tehdidi ile küresel sistem militarize edilmiş, 2008 finansal krizi ile gelişmiş ülkeler revizyona giderken, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler büyük ölçüde bu ilerlemenin gerisinde kalmıştır. COVID-19 pandemisi ise, küresel sistemi olabilecek tüm açılardan krize maruz bırakarak, sistem bileşenleri üzerinde katastrofik bir etki yaratmıştır. Pandeminin yol açtığı ekonomik daralma, sosyal yıkım, sağlık hizmetlerindeki kötüleşme ve toplumsal dönüşüm; küresel sistem için değişim sinyalleri vermiştir.

Pandemi sürecinde küresel sistem ve kurumlar, krizi etkili bir şekilde yönetme kapasitesinin yetersizliğini sergileyerek, geleneksel algının yıkılmasında önemli bir etken olmuştur. Kolektif eylemin doğasında yer alan yetki devrinin yarattığı güvenlik ikilemi, pandemi döneminde krizi çözmek için bir araya gelmesi gereken ülkeleri uzun vadeli toplu çıkarlar ekseninde hareket etmek yerine, kısa vadeli ulusal çıkar hedeflemelerine yönlendirmiştir. Tüm bu etmenler, 21. yüzyıla has bir güvenlik ikilemi formu meydana getirmiştir. Devletler pandemi gibi küresel insan sağlığını tehdit eder

boyuttaki bir krizde bile birlikte hareket edememiş, işbirliği konsepti kısa süreli politik çıkarların kurbanı olmuştur. Kriz yönetimindeki başarısızlıklar, uluslararası kurumların yeniden yapılandırılmasına ve kriz yönetimi paradigmasının gözden geçirilmesine dair güçlü bir gereklilik doğurmuştur.

21. yüzyılda yaşanan krizler, güç dönüşümünü tetikleyerek hegemonya anlayışında köklü değişimlere yol açmıştır. Gramscian hegemonya anlayışına atıfla, Soğuk Savaş sonrasında; sosyal, ekonomik ve kültürel yapılar üzerinde yoğun bir ABD egemenliği inşa edilmiş, neoliberal kurumsallaşma hegemonyanın inşasında itici güç olmuştur. Ancak 21. yüzyılda yaşanan küresel krizler hegemonik yapıyı sarsmış ve ABD'nin küresel liderlik rolünü zayıflatmıştır. Krizler, küresel sistemin işlevsizliklerini belirginleştirirken, savaşlar ve çatışmalar Batılı güçlerin küresel düzeni şekillendirme biçimlerine karşı ciddi eleştiriler doğurmuştur. Kapsayıcılık ve adil yönetişim eksiklikleri kurumların meşruiyetini zayıflatırken, yeni normal dönem geleneksel hegemonya anlayışının sona erdiği ve küresel güç merkezlerinin yeniden şekillendiği bir dönemeç olmuştur.

Küresel ölçekte hali hazırda süregelen bu değişim ve dönüşüm ortamında mutlak bir hegemonun varlığı tartışmalı hale gelirken, dünya çok bileşenli bir yapıya doğru evrilmektedir. Batı merkezli politikalar ile şekillenen yapı; teorik devamlılığını koruyan fakat pratik rasyonelliğini kaybeden bir form kazanmıştır. Soğuk Savaş'tan bu yana uluslararası örgütler aracılığıyla kurumsallaştırılan kolektivizm ve işbirliği konsepti, 21. yüzyıl kriz ve kriz sonrası dönemlerini idare edememiş ve Batı'nın 40 yılı aşkın süredir devam eden liderliği sorgulanmaya başlamıştır. Uluslararası örgütlerin 21. yüzyılda yaşanan krizler ve güç dönüşümündeki rolü, yeni yapısal arayışların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yeni dönemde; ulus-devletin yönetim ekseninde yükselen rolü, küreselleşmenin gerilemesi ve buna bağlı olarak işbirliği konseptinin küreselden bölgesel bir zemine kayışı ve küresel yönetimde çoğulculuk arayışı uluslararası ilişkilerde bir değişim ivmesi yaratmıştır.

3.1. 21. Yüzyıl Krizleri ve Uluslararası Örgütler

Uluslararası örgütler; üyelerin ortak amaçlarını hayata geçirmek için ortak bir zeminde hareket ettiği, iki ya da daha fazla bağımsız üye devletten oluşan, bir veya birden fazla anlaşmayla hukuki temele oturtulmuş devamlı ve formel yapılardır.

“Uluslararası” kavramı ilk kez Jeremy Bentham tarafından 18. yüzyılda kullanılmış, o dönem için yalnızca devletleri ve devletlerarası ilişkileri tabir eden bir kavramken, devlet- toplum ilişkilerinin zamanla değişimi ve küresel sistemde ilişkilerin daha girift ve bağımlı hale gelmesiyle kavram daha transnasyonel bir hale gelmiştir (Archer, 2001). Günümüzde uluslararası örgütler yalnızca devletler arası ilişkileri değil, elbette hükümetlerden tamamen bağımsız olmamakla birlikte daha otonom bir anlamı karşılar.

Uluslararası örgütlerin varlık amacı, devletler arasında işbirliği ve diyalog ortamını teşvik etmektir. Bu amacın gerçekleştirilmesi ise ulus-devlet kavramının evrimiyle yakından ilişkilidir. Ulus-devletin gelişimi, uluslararası işbirliğini sağlayacak aktörlerin hukuki meşruiyet kazanmasına ve küresel sistemde etkili bir rol oynamasına olanak tanımıştır. Ulus-devletin teorik temel ve meşruiyetini kazanması, aynı zamanda küresel ölçekte devletler arası ilişkilerin düzenlenmesinde belirleyici bir zemin oluşturmuştur. Bu süreç, modern uluslararası sistemin temellerini atmış ve uluslararası örgütlerin işlevselliği için gerekli altyapıyı sağlamıştır. Modern uluslararası sistemin temelleri bu anlamda, Vestfalya Barışı'na kadar uzanır.

Vestfalya Anlaşması ile Avrupa'da güç dengesi yeniden düzenlenmiş ve devletlerin egemenlik hakları yeniden tanımlanmıştır. Bu anlaşma, devlet aktörünün uluslararası ilişkilerde eşit haklara sahip bağımsız bir birim olarak kabul edilmesine öncülük etmiş ve modern devlet sisteminin kurulmasında temel bir rol oynamıştır. Ulus-devlet kavramı Vestfalya ile meşru bir zemine oturmuş, aynı zamanda devletlerarası hukuki ve diplomatik kaideler belirlenerek küresel sistemdeki diyalog ortamı standardize edilmiştir. Vestfalya, sadece uluslararası işbirliği ve kolektif eylem unsurlarını pekiştirmekle kalmamış, aynı zamanda uluslararası örgütlerin varlık nedenini ortaya koyan kritik bir kilometre taşı olmuştur. Bugün devamlılığını koruyan uluslararası örgütler ve küresel yönetim yapıları, Vestfalya'nın ortaya koyduğu ilkelere dayanmaktadır.

Vestfalya'dan sonra, Napolyon Savaşları'nın ardından Avrupa'da barışı korumak ve devletlerarası işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla 1815'te Viyana Kongresi gerçekleştirilmiştir. Güç dengelerinin yeniden düzenlenmeye başlandığı bu dönemde, kıtadaki savaşı durdurma ve istikrarı sağlama hedeflenmiş ve Avrupa Ahengi denen diplomatik düzen doğmuştur. Ayrıca bu dönemde ortaya çıkan Sanayi Devrimi'nin

getirdiği hızlı ekonomik teknolojik gelişmeler, devletleri iletişim alanlarındaki sorunları çözmek için uluslararası düzeyde işbirliği sahası oluşturmaya itmiştir. Örneğin; Uluslararası Telgraf Birliği, Dünya Posta Birliği vb. örgütler bu dönemde kurulmuştur. Bu tür örgütler, uluslararası düzeyde işbirliği ve teknik koordinasyon sağlama misyonunu üstlenmiş, devletler arasında ekonomik ve ticari bağları güçlendirmiştir.

Sanayi Devrimi, ekonomik ve toplumsal yapıyı köklü bir biçimde dönüştürmüş, endüstriyel üretimin artışıyla birlikte sanayileşme yarışı başlamıştır. Bu süreç, sadece içsel bir ekonomik dönüşüm olarak kalmamış, aynı zamanda devletlerin küresel güç kazanma hedefleri doğrultusunda dışa dönük bir rekabete yol açmıştır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında, Avrupa'daki büyük güçler arasında hızla yayılan sanayileşme, devletleri aynı zamanda yeni pazarlar ve ham madde kaynakları arayışına itmiştir. Bu bağlamda, sömürgecilik ve emperyalist politikalar, devletler için küresel güç dengesi içinde varlıklarını sürdürmenin temel araçları olmuştur. Emperyalist genişleme yalnızca ekonomik çıkarlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda ulusal kimlik ve egemenlik anlayışının da önemli bir parçası olmuştur. Milliyetçilik akımının yükselmesi, özellikle sanayileşen devletlerde halkın kendi kimliğine ve ulusal çıkarlarına olan bağlılığını pekiştirmiştir. Milliyetçiliğin artan etkisiyle birlikte Avrupa'da ulus-devlet anlayışı güçlenmiş, devletler arasındaki sınırlar daha katı hale gelerek egemenlik hakları daha güçlü bir şekilde savunulmaya başlanmıştır.

Sanayi Devrimi ile paralel olarak silahlanma yarışının ivme kazanması, uluslararası ilişkilerde önemli bir gerilim kaynağı oluşturmuştur. Endüstrileşme, savaş teknolojilerinin gelişmesine ve üretim kapasitesinin artmasına olanak sağlamış, böylece devletler birbirleriyle olan askeri güç dengesini korumak için sürekli bir silahlanma yarışı içine girmiştir. Bu gelişmeler, özellikle Balkanlar gibi çok uluslu coğrafyalarda milliyetçi gerilimlerin tırmanmasına yol açmış ve bu durum büyük güçler arasında rekabeti daha da körüklemiştir. Emperyalizm ve sömürgecilik, toprak edinme yarışını daha agresif bir hale getirmiş; Avrupa'nın büyük güçleri, Afrika ve Asya gibi bölgelerde etki alanları oluşturma çabalarıyla birbirleriyle doğrudan çatışma noktasına gelmiştir. Tüm bu kümülatif etmenler-yükselen milliyetçilik, sanayileşmeye bağlı silahlanma artışı ve emperyalist genişleme-uluslararası ilişkilerde bir stres birikimi yaratmış ve 1. Dünya Savaşı'na zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla 1914 yılında

başlayan savaş, Avrupa'daki güç dengelerinin ve uluslararası ittifakların çökmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. İttifak sistemlerinin ve diplomatik anlaşmaların çözüme ulaşamaması, savaşın kaçınılmaz bir hale gelmesine neden olmuştur.

Savaş süreci ve sonrası, uluslararası ilişkilerdeki güç dinamiklerini ve küresel düzeydeki etkileşim biçimlerini kalıcı bir şekilde değiştirmiştir. Bu dönemde modern zamanların ilk kolektif eylem unsuru sayılabilecek Milletler Cemiyeti kurulmuş, kalıcı barış ve istikrar, kazanan devletler nezdinde oluşturulan işbirliğiyle sağlanmaya çalışılmıştır. 1. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisiyle bir daha savaş yaşanmaması için kurulan Cemiyet, barışı koruma hedefiyle devletler arası işbirliğini sağlamayı amaçlamıştır. Milletler Cemiyeti, Wilson Prensipleri'ne dayanarak devletlerin işbirliği ile ortak bir güvenlik anlayışı oluşturabileceğini savunuyordu. Ancak pratikte, devletlerin kendi güç alanlarından yetki devretmeye hazır olmadıkları ve ulusal güvenliklerini geleneksel yöntemlerle sağlamaya daha meyilli oldukları görüldü. Bu kapsamda Milletler Cemiyeti, etkin bir müdahale gücüne sahip olamaması ve üyeleri arasında uyum sağlanamaması gibi nedenlerle başarısız olarak 2. Dünya Savaşı'nın çıkmasına engel olamamıştır.

2. Dünya Savaşı sonrası dönemde devletler daha etkin bir kolektivizmle yeniden bir araya gelmişler ve Milletler Cemiyeti'nin teorik temelleri korunarak daha kapsamlı bir konsensüs örneği oluşturmuşlardır. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler; uluslararası barış ve güvenliği sağlama, insan haklarını koruma ve ekonomik-sosyal işbirliğini geliştirme gibi çok yönlü bir misyon üstlenmiştir. BM, dünya çapında kabul gören ilk kapsamlı uluslararası örgüt kabul edilir; 1945 sonrası kurulan tüm uluslararası ve ulus-üstü oluşumlar uluslararası örgütler statüsünde değerlendirilir. BM ile birlikte bağlı işbirlikleri ve alt kuruluşları olan; Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi örgütler, uluslararası ekonomik istikrarı sağlama ve küresel finansal sistemi düzenleme işlevlerini üstlenmiştir. Artan ticari ilişkiler ve küreselleşmeyle birlikte küresel yönetim unsurunun ekonomik ilişki ve ticari işbirliklerine kayması, dönemin ihtiyaçlarına cevap verirken; aynı zamanda yeni bir konsensüs zemininin oluşmasına katkı sağlamıştır.

Soğuk Savaş Dönemi (1945-1991), küresel yönetim açısından oldukça karmaşık bir atmosfer yaratmıştır. Bu dönemde küresel sistem, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki;

ideolojik, siyasi, ve askeri rekabet ile iki kutuplu bir yapıya bürünmüştür. Küresel yönetim bu koşullar altında, büyük ölçüde ideolojik kamplaşma ekseninde şekillenmiş ve blok içi işbirliği ile sınırlı kalmıştır. Soğuk Savaş dönemi küresel yönetimi iki kutuplu bir dünya düzeni oluşturmuş; ideolojik engeller ve blok içi yapılar, küresel işbirliği süreçlerini kısıtlamıştır. Bu ortamda küresel yönetim yapıları daha çok iki süper gücün çıkarlarına hizmet eden, sınırlı bir işbirliği çerçevesi çizmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Birleşmiş Milletler, uluslararası işbirliği ve barışı korumayı amaçlasa da, Soğuk Savaş'ın taraflı atmosferi örgütün etkinliğini sınırlamıştır. BM Güvenlik Konseyi'nde ABD ve Sovyetler Birliği'nin sahip olduğu veto hakkı, küresel karar alma süreçlerinde sıkça tikanıklıklara yol açmış, özellikle askeri müdahale ve güvenlik konularında kararların alınmasını zorlaştırmıştır. Örneğin, Kore Savaşı ve Küba Füze Krizi gibi olaylarda BM'nin sınırlı etkisi, Soğuk Savaş'ın yarattığı ideolojik bölünmenin küresel yönetim organlarını nasıl baskıladığını göstermektedir. Bu dönemde ABD; kapitalist blokta ticaretin ve ekonomik kalkınmanın temelini Bretton Woods sistemi üzerine kurarak uluslararası ekonominin kurallarını belirlemeye çalışırken, Sovyetler Birliği COMECON (Council for Mutual Economic Assistance) ve Varşova Paktı gibi yapılarla sosyalist blokta kendi ekonomik ve askeri birlikteliklerini pekiştirmeye odaklanmıştır. Bu yapılar, dönemin küresel yönetim uygulamalarını bloklar arasında değil, blokların kendi içindeki düzenlemelerle sınırlı bırakmıştır.

Soğuk Savaş'ın sonuna doğru, 1970'lerde başlayan ve detant olarak bilinen yumuşama dönemi, taraflar arasında sınırlı da olsa işbirliğine olanak tanımıştır. Bu süreç, SALT (Strategic Arms Limitation Talks) ve NPT (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons) gibi anlaşmalarla nükleer silahların kontrolüne yönelik bazı adımların atılmasını sağlamış, Soğuk Savaş'ın yarattığı katı bölünmenin aşılmasında sınırlı bir işbirliği modeli oluşturmuştur. Soğuk Savaş koşullarında dahi devletler, liberal düzenin sunduğu işbirliği ve kurumsallaşma olanaklarını terk etmek istememiş ve sistemin temel ilkelerine bağlı kalmayı tercih etmişlerdir. Savaş sonrası kurulan dünya düzeninde, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması hedefiyle güçlendirilmiş uluslararası örgütler, giderek daha etkili aktörler haline gelmiştir. Uluslararası örgütlerin temel amacı başlangıçta barışı korumak olsa da, küreselleşmenin ivme kazanmasıyla devletler arası ilişkiler daha karmaşık bir yapıya bürünmüş, örgütlerin

görev tanımları genişleyerek daha kozmopolit bir form kazanmıştır. Uluslararası kurumlar, yalnızca danışma organları ya da barış elçileri olmaktan çıkıp, sistemin her alanını düzenleyen ve yöneten önemli yapı taşları haline gelmiştir.

21. yüzyıl için uluslararası kurumların karar alma mekanizmalarında daha etkin konuma gelmiş olmaları devletleri güç arayışından vazgeçirmese de, küresel düzeyde kurumsallaşmanın barış ve işbirliğini sağlama gayesiyle köklü bir temele oturduğu, liberal düzenin kurallarının yerleşik bir çerçeveye kavuştuğu değerlendirilebilir. Milenyumla birlikte, neoliberal değerlerin yönetim ekseninde idealize edilmesi, küresel işbirliğinin kurumsallaşması ve gelişen eko-politik ilişkilerle birlikte savaş retoriği gelişmiş ülkeler için bir ihtimal olmaktan çıkmıştır. Böylece, çatışma ve anlaşmazlık olasılığı sürse de, uluslararası sistem kalıcı bir işbirliği zemini kazanmıştır. Bu kapsamda kolektif işbirliğinin oluşturulmasıyla, devlet erkinden uluslararası örgütlere olan yetki devri, sistemdeki güç geçişinin bir tezahürü olmuştur. Hegemonya ve ulusal çıkar kavramları Soğuk Savaş sonrasında değişime uğramış, 2000 ve sonrasında meydana gelen krizlerle birlikte temel saiklerin değiştiği ve güç transformasyonunun yaşandığı bir döneme girilmiştir.

Hegemonya kavramı Soğuk Savaş sonrasında tek kutuplu ABD düzenine evrilirken, ulusal çıkar anlayışı “güvenlikleştirme” kavramı üzerinden şekil almaya başlamış; işbirliği konsepti bir yumuşak güç mekanizması olarak görülerek, kolektif eylem kabiliyeti uluslararası kurumlar ve konsensüsler üzerinden sağlanmaya başlamıştır. Bu bağlamda 11 Eylül ve sonrasında zirveye çıkan ABD hegemonyasının 2008 kriziyle birlikte düşüşe geçmesi ve 2020 yılında yaşanan pandemi, 21. yüzyılı bir krizler çağı olarak değerlendirme gerekliliğini doğurmuştur.

Tarihsel bağlamda bakıldığında; Fransız Devrimi, 1929 Büyük Buhranı, dekolonizasyon dönemleri, iki büyük dünya savaşı vb. bir çok küresel kriz; etki kapasitesi, yarattığı belirsizlik ve değişim ihtiyacı itibarıyla benzeşse de, 21. yüzyıl krizleri içine doğduğu dönem itibarıyla yeniliğe ve dönüşüme çok daha açık bir düzlem sunar. 21. yüzyıl insanlığın teknolojik, ekonomik, sosyal ve politik tüm alanlarda geldiği en uygar nokta olarak değerlendirildiğinde, bu yüzyılın krizlerini tarihin diğer kriz dönemlerinden ayıran özellikler; etki ve hız kapasitesinin artması, coğrafi sınırların ortadan kalkması ve krizler arası geçirgenlik olarak sıralanabilir. Finansal

liberalizasyon süreçlerinin hız kazandığı küreselleşmiş dünya sisteminde krizler, coğrafi özgünlüklerini yitirerek küresel ölçekte etki hızlarını artırmıştır.

Krizler oluşum süreçleri itibariyle daha karmaşık ilişkiler ağında oluşmaya meyillidir. Buna göre, krizler paydaşlar veya aktörler arasındaki etkileşim ve ilişkilerden doğan, birçok faktörün bir araya gelmesiyle oluşan problematik yapılardır. Bu doğrultuda, birden çok olumsuz ve yayılcı faktörü barındıran 21. yüzyıl, daha beklenmedik ve belirsizlikler içeren bir düzlem yaratmış, bu da dönemi kriz oluşumlarına daha elverişli hale getirmiştir. Bu etkileşimler, küresel dinamiklerin daha karmaşık hale gelmesine ve daha önce görülmeyen kriz durumlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu bağlamda milenyum krizlerinin hızla küresel boyut kazanması, uluslararası örgütlere konsensüs sağlama sorumluluğu yüklemektedir (Seeger, 2002).

11 Eylül 2001 terör saldırıları, güvenlik paradigmasını köklü bir şekilde değiştirerek devletlerin ulusal ve uluslararası güvenlik stratejilerini yeniden yapılandırmasına neden olmuştur. 2008 finansal krizi küreselleşmenin kırılganlıklarını ortaya koyarken, G-20'nin ekonomik istikrarı sağlama çabaları, uluslararası ekonomik yönetişimin dinamiklerini dönüştürmüştür. Son olarak COVID-19 pandemisi, devletler arası dayanışmanın sınırlarını zorlamış ve Dünya Sağlık Örgütü'nün küresel sağlık güvenliği üzerindeki rolünü sorgulatmıştır.

21. yüzyıl küresel yönetim yapısı, neoliberal kurumsallaşmanın şekillendirdiği karşılıklı güvene dayalı bir konsensüs formu olarak tanımlanabilir. Uluslararası örgütlerin günümüzdeki amacı küresel işbirliğini arttırmak ve mutlak çatışmasızlığı sağlamak olarak tanımlansa da, kurulduğu dönem itibariyle her biri savaş sonrası politik ortamın güç unsurlarını üzerinde taşır. Bu yapılar, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi gibi hegemonik güç unsurlarını sembolize eden kurumların indirgemeci yapısını aşamamakta ve sistemdeki eşitsiz güç ilişkilerini beslemektedir. Adalet, eşitlik ve insan hakları gibi ortak değerlerin uluslararası örgütler aracılığıyla korunma altında olduğu savı, 21. yüzyılın gerçeklikleriyle uyuşmamaktadır. Neoliberal kurumsallaşma, kendine özgü bir hegemonya inşa etmiş, küresel sistemi “Batı ve diğerleri” olarak birbirinden ayırmıştır. Kolektivizmin kurumsallaşması, eşitlik ve adalet gibi değerlerin teorik anlamda güvence altına alınmasıyla sınırlı kalmış; devletler, ulusal çıkarlarını kurumsal yapıların pasif savunma mekanizmalarıyla güvenceye almıştır. Bunun

sonucunda, savaşlar artık konvansiyonel silahlarla değil, uluslararası platformlardan çıkacak kararlar ve ikircikli oydaşma sistemiyle yürütülmektedir.

Batı merkezli politikalar ve bu politikaların uygulayıcıları olan kurumlar, ABD ve müttefikleri dışındaki devletlere eşitlikçi mler sunmaktan uzak bir yapı ortaya koymuş; ulusal bağımsızlıkları tehdit eden müdahaleler, emperyal ilişkilerle dayatılan sömürü ve işgaller, küresel ekonomik gelişimde dışlanma ve saldırılar karşısında insani müdahale veya ateşkes mekanizmalarının büyük güçlerin çıkarları doğrultusunda engellenmesi gibi sistematik baskılar yaratmıştır. “Diğerlerine” yapılacak tüm müdahale ve yardımlar, Batı odaklı siyasanın tahakküm erevesi altındadır ve ulusal çıkar odaklı yaklaşım küresel sistemin m mekanizmalarını tıkamaktadır. Bu bağlamda 21. yüzyıl küresel sistemi, Batı merkezli hegemonik bir kurumsallaşma rneği sunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan statüko, bugün hâlâ varlığını sürdürmekte, ABD hegemonyası zayıflamış olsa da dünya düzeni hâlâ “Batı ve diğerleri” ayrımı üzerinden şekillenmektedir. Bu kapsamda 21. yüzyılda değişen ve dönüşen küresel dinamikler, örgütlerin kurulduğu dönemin izlerini taşıyan g ağırlıklarını geçersiz ve yetersiz kılmaktadır.

Küresel sistemin; Batı merkezli politikalar ekseninde gelişerek kapsayıcılıktan uzak oluşu, egemen eşitlik veya eşitler arası işbirliği prensibine ters düşecek politika argümanları ve buna bağlı enformel ilişkiler ağı, kriz durumlarının yarattığı anomali dönemlerinin aşılamamasındaki en önemli etkenlerdir. Bu gelişmeler; BM, G-7, DSÖ, NATO ve diğer uluslararası örgütlerin küresel krizlere müdahale kapasitesini ve etkinliğini akademik bir tartışma alanına taşımış, uluslararası sistemdeki güç ilişkilerinin devinimini güncel bir problem haline getirmiştir.

3.1.1. BM ve 21. Yüzyıl Krizleri

Birleşmiş Milletler, 24 Ekim 1945 tarihinde kurulmuş; UNICEF (United Nations International Children’s Emergency Fund), WHO (World Health Organization), UNDP (United Nations Development Programme), ILO (International Labour Organizations), WTO (World Trade Organizations), IAEA (International Atomic Energy Agency) vb. bir çok alt faaliyet kuruluşlarını içinde barındıran küresel etki alan ve kapasitesine sahip bir uluslararası örgüttür. BM’nin temel misyonu; küresel barış ve güvenliği sağlama, uluslararası işbirliğini teşvik etme, ekonomik, sosyal ve kültürel

kalkınmayı destekleme, uluslararası hukuku geliştirme, norm ve kuralları belirleme, insan haklarını koruma vb. olarak sıralanabilir. Çatışmaların önlenmesi, sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirme ve fırsat eşitliği gibi ortak problemlerde dünya ülkeleri için yol gösterici ve oyun kurucu pozisyonda olan BM; Genel kurul, Güvenlik Konseyi, BM Genel Sekreteryası, Uluslararası Adalet Divanı, Ekonomik ve Sosyal Konsey ve bir çok alt organdan oluşur. BM'nin üye sayısı 2023 yılı itibariyle 193'dür. BM şartını kabul eden ve genel kurul tarafından üyeliği oy çokluğuyla kabul edilen her ülke BM üyesi olabilir. Ancak egemenliği tanınmamış devletler ile iç savaş durumunda olan ya da başarısız devlet statüsüne gerilemiş devletler gözlemci statüsünde yer alır. Örneğin Vatikan devleti resmi olarak tanınan bir devlet olsa da, bağımsız kabul edilmez ve BM'de gözlemci statüsündedir (Mingst, Karns, & Lyon, 2022).

Üyeliğin resmi şartı olan BM şartı, örgütün amacı ve üye devletlerin hak ve sorumluluklarını belirleyen bir anlaşmadır. BM şartının önemli maddeleri arasında; üye her devletin uluslararası hukuk nezdinde egemen eşitliğine vurgu yapılan üye devletlerin eşit hakları ilkesi, beş daimi on geçici üyeden oluşan güvenlik konseyi tasarısı ve barışın sağlanması için diplomatik ve barışçıl yollar öncelenirken gerektiğinde askeri güç kullanımını meşru kılan 42. madde gösterilebilir. Milletler Cemiyeti'nin devamı niteliğinde görülen Birleşmiş Milletler, savaştan henüz çıkmış bir sistemde ve tam manasıyla belirsizliklerle dolu bir dönemde ortaya çıkmış bir modern zaman retoriği olarak tanımlanır. Devletler üstü değil devletlerarası olarak kurulan bu örgütte; üye devletler, taraf olmalarıyla birlikte gelen sorumlulukların yanında birkaç istisna hariç yasal bağlayıcılığa tabi tutulmamıştır. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler'in halen süren varlığı üye devletlerin işbirliği yapma isteklerine bağlıdır (Mingst, Karns, & Lyon, 2022).

BM, yasal bağlayıcılığı ve tarafsızlığıyla ilgili muğlak noktalar barındırsa da, güncel en kapsamlı uluslararası konsensüs olarak kabul edilir. Ancak 21. yüzyılda BM, bu misyonunu gerçekleştirmede birçok zorlukla karşılaşmaktadır. Bu zorlukların temelinde, BM'nin yapısal ve işlevsel sorunları ile büyük devletlerin örgüt üzerindeki etkisi yatmaktadır. BM'nin Batı merkezli bir politika aygıtı haline geldiği eleştirileri, örgütün tarafsızlığı ve etkinliği konusunda ciddi soru işaretleri doğurmaktadır. BM'nin ana karar alma mekanizması olan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, beş daimi üye (ABD, Rusya, Çin, Birleşik Krallık, Fransa) ve on geçici üyeden oluşmaktadır. Daimi

üyelerin veto hakkı, BM'yi tarafsız ve otonom hareket eden bir yapı olarak değerlendirmenin önündeki en büyük engeldir. BMGK'nın seçkin yapı, BM'nin yönetim yapısını tek tip ve Batı merkezli kılmakta, uluslararası barış ve güvenliği sağlama misyonunu zayıflatmaktadır.

BM anlaşmasının ilk iki maddesinde belirtildiği üzere; uluslararası barış ve güvenliği korumak ve sürdürmek, uluslararası dostça ilişkiler geliştirmek, ekonomik, sosyal, kültürel vb. alanlarda uluslararası işbirliğini sağlamak ve üyelerin dış politikalarını uyumlulaştıran bir merkez olmak BM'nin temel amaçları olarak kabul edilir²⁰. Anlaşmaya tabii tüm devletler BM nezdinde “egemen eşitlik” prensibinde değerlendirilir fakat Güvenlik Konseyi'nin varlığı bu ilkeye tezat oluşturur. BM anlaşmasında; uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilecek nitelikteki uyuşmazlıklar ve çözümleri için barışçıl önlemler ve zorlayıcı tedbirler olmak üzere başlıca iki yaptırım kanalı bulunmaktadır. Fakat söz konusu barış ve güvenliği tehdit edebilecek nitelikteki uyuşmazlıkların nitelikleri Güvenlik Konseyi'nin görüşüne tabiidir. Yani; olası problem, çatışma veya kriz durumlarında alınacak aksiyonları bir kenara bırakırsak, öncelikle ortada bir sorun olup olmadığı konusunu değerlendirecek tek yetkili organ Güvenlik Konseyi olarak belirlenmiştir. “Tehlike arz edenin” tanımlandığı bu süreç tamamen BMGK'ya bırakıldığından ayrımcı bir politikadır ve bir meselenin güvenlik riski taşıyıp taşımadığı subjektif bir alan olarak daimi 5 konsey üyesine bırakılmıştır. 193 ülkenin katılımıyla oluşan bir yapının temel karar alma ve uygulama misyonu yüklediği Güvenlik Konseyi, beş daimi üyeye örgüt içinde oldukça ayrıcalıklı bir konum sağlar.

BM'nin mevcut anlaşmazlık durumları kapsamında yürüttüğü barışçıl önlemler veya zorlayıcı tedbirler doğrudan BMGK'dan çıkacak kararlara bağlı olduğundan, beş daimi üyenin doğrudan veya dolaylı olarak müdahil olduğu herhangi bir alanda yaşanan; işgal, katliam veya soykırım kaynaklı insan hakları zafiyetlerinde örgütün operasyonel müdahale veya kınama vb. yaptırım kararları alması mümkün olamamaktadır. BMGK'nın bu yapısı BM'nin yaptırım gücünü zayıflatırken, uluslararası alandaki güvenilirliğini sarsmakta ve örgütü enformel güç ilişkilerine açık hale getirmektedir. BM'nin Batı merkezli bir politika aygıtı haline geldiğine dair

²⁰ (United Nations, t.y.)

eleştiriler, örgütün daimi beş üyenin çıkarlarını koruma amacıyla hareket ettiği savına dayanır. Örneğin, 2003 yılında ABD ve İngiltere, Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğunu iddia ederek Saddam Hüseyin yönetimine karşı askeri müdahale kararı almışlardır. Fransa, Almanya, Çin ve Rusya, savaşın gerekliliğine dair şüphelerini belirterek anlaşma sağlamayı reddetmişlerdir. Sonuç olarak, ABD ve İngiltere, BM Güvenlik Konseyi'nden resmi bir onay almaksızın Irak'a müdahale etmiştir. Bu olay, BM'nin büyük devletler arasındaki güç mücadelelerine karşın etkisiz kaldığının açık bir göstergesi olarak tarihe geçmiştir.

2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Ukrayna'daki askeri eylemleri nedeniyle Rusya'ya yönelik Kırım'ın yasa dışı ilhakını kınayan ve Rusya'nın Ukrayna'daki askeri eylemlerini durdurmasını talep eden karar tasarısı, benzer şekilde Rusya'nın vetosu ile engellenmiştir. 2011 Suriye İç Savaşı sırasında Esad rejimine yönelik yaptırım tasarıları, savaş suçları nedeniyle kınanması ve yargılanması kararları, BMGK daimi üyeleri Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir. 2017 yılında İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesinin ardından bu kararı kınayan ve ABD'nin bu kararı geri çekmesini talep eden BMGK tasarısı, ABD tarafından veto edilmiştir. 2024 yılına gelindiğinde halen devam etmekte olan İsrail-Filistin çatışmasında BM Genel kurulundan çıkan; *“güvenli ve tanınmış sınırlar içinde yan yana yaşayan iki devlet vizyonu”* kapsamında geçici ateşkesi sağlamak adına BM'nin yetki kapasitesini arttırmayı amaçlayan Filistin'in BM'ye tam üyeliği tasarısı genel kurulda kabul edilmesine rağmen Güvenlik Konseyi'nde ABD tarafından veto edilmiştir²¹. Sayısız bir çok örnekte görüleceği gibi, Güvenlik Konseyi'nde süregelen çıkar çatışması ve devletlerarası ideolojik sürtüşme, BM'nin küresel barış ve güvenliği sağlama misyonunu sekteye uğratmaktadır. Bir diğer örnekte; Doğu Türkistan'daki Uygur Türklerine yönelik Çin hükümeti tarafından uygulanan sistemsal soykırım kapsamında meydana gelen insan hakları ihlalleri Çin ve ABD arasında bir nüfuz sahası haline gelmiş, bu insani yıkım iki ülke arasında bir ideolojik çekişmeye indirgenmiştir. BMGK'dan Çin'e yönelik herhangi bir yaptırım veya kınama girişimi, Çin tarafından veto edilebilecek potansiyel kararlar arasında yer almakta ve bu durum otomatik bir sansüre uğramaktadır. Güvenlik Konseyi üyelerinin doğrudan veya dolaylı olarak taraf olduğu vakalarda adil ve

²¹ (2024)

eşitlikçi yaptırımlar çıkartamayan BMGK, sorunları soğutarak küresel arenada kanıksanmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda karar alma mekanizmalarındaki bu ikircikli yapı, küresel sisteme dair eşitlikçi bir sistemin inşa edilmesini zorlaştırmaktadır.

Küresel sistem hiçbir zaman eşitler arası bir yapı sergilemediği gibi, büyük yıkım yaratan ve ciddi kayıplar verilen iki savaş sonrasında bile eşit bir sistem kurulamamıştır. İstikrar ve güvenliğin büyük güçler arasında kurulacak bir güçler dengesiyle sağlanabileceği değişmeyen bir ezber olarak BM yapısında da açıkça kendini göstermiştir (Arıboğan, 2020). BM'nin özünde var olan bu “Batı ve diğerleri” algısı 11 Eylül ve sonrasında had safhaya ulaşmış, konjonktüre bağlı olarak bir düşman algısı yaratılarak küresel sistem güçlülerin lehine dizayn edilmiştir.

11 Eylül 2001’de ABD’nin New York ve Washington eyaletlerine yönelik düzenlenen terör saldırıları, yakın tarihin en çarpıcı güç dönüşümlerinden birine sebebiyet vermiştir. Kalkışlarından kısa bir süre sonra hava korsanları tarafından kaçırılan sivil hava ulaşımına ait uçaklar, Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon’a çarparak yaklaşık 3000 kişinin ölümüne ve yaralanmasına sebep olmuştur. Pearl Harbour baskınından sonra ABD’nin yaşadığı ikinci büyük saldırı olan 11 Eylül saldırıları, güvenlik algısında köklü değişikliklere yol açmış, yakın tarihin en çarpıcı olaylarından biridir. Terör, güvenlik, küresel tehdit vb. terimlerin 21. yüzyıldaki karşılıklarını bulduğu 11 Eylül sonrası dönemde dünya ABD hegemonyasının başlangıcına tanıklık etmiştir. Küresel güvenlik ülkelerin temel endişe kaynağı haline gelirken, ABD ve müttefikleri yeni dönemin “polisi” haline gelmiş, neoliberal dünya realist güç ilişkilerinin etkisine girmiştir. Yeni dönemde tehdit her zaman ve her yerde ortaya çıkabilmektedir ve güvenliğin garantörü olan demokratik Batılı güçler “*terörizme karşı savaşta*”²² birlikte hareket etmişlerdir. Terörizme karşı savaşta saldırının faili olan El-Kaide terör örgütünün hedeflenmesiyle ABD’nin yeni iç güvenlik konsepti Ortadoğu’ya yönelik bir güvenlikleştirme stratejisine dönüşmüştür. 7 Ekim 2001’de ABD saldırının karşılığını vererek Afganistan’a müdahale etmiş, harekat neticesinde 12 Kasım 2001’de Taliban rejimi yönetimden uzaklaştırılmıştır.

²² (Bush, 2001)

11 Eylül ve sonrası dönem, BM'deki eşitliksiz yapının yalnızca Güvenlik Konseyi'nin beşli yapısından kaynaklanmadığını göstermektedir. ABD ve müttefiklerinin çoğunluğun yararını gözetmeksizin “önleyici savaş” adı altında milyonlarca sivilî hiçe sayarak başlattığı bu savaşlar, BM'nin küresel barışı ve güvenliği sağlama emellerinin Batı kışkacına girdiği ilk dönemeçtir. BMGK'nın temsil adaletsizliği popüler bir tartışma konusu olsa da, esas itibarıyla problem Batı merkezli dünya görüşüdür. BM, savaşın galipleri tarafından kurulmuş bir “galipler birliği” olarak değerlendirildiğinde, halen aynı güçler dengesinin kışkacında olduğu açıktır. BM'nin kuruluş misyonu ve değerler sisteminin yalnızca Batılı ülkeler için geçerli olduğu tezi, 21. yüzyılda yaşanan krizlerle kanıtlanmıştır. Bugün, herhangi bir acil durumda BM'nin büyük güçlere rağmen evrensel kamu vicdanını rahatlatacak bir adım atamayacağı aşîkardır. BM'nin kapsayıcılığı, mevcut yapısal ve işlevsel sorunlar nedeniyle oldukça teorik kalırken, karar alma mekanizmalarının yapısal giriftliği örgütü büyük devletlerin uydusu haline getirmiştir.

BM'nin yapısal sorunlarına ek olarak, örgütün operasyonel anlamda da ciddi zorluklarla karşılaştığı görülmektedir. BM'nin barış gücü misyonları, sıklıkla kaynak ve yetki sıkıntılarıyla karşılaşmakta ve çatışma tarafları arasında uzlaşma sağlama konusunda yetersiz kalmaktadır. BM'nin operasyonel yetkiye sahip olduğu halde etkisiz kaldığı bir diğer alan ise “Koruma Sorumluluğu” ya da diğer adıyla R2P ilkesidir.

R2P, uluslararası toplumun ve küresel sistemin; soykırım, savaş suçları ve etnik temizlik gibi insanlığa karşı işlenen suçlara karşı bir müdahale mekanizmasıdır. Devletlerin kendi vatandaşlarını koruyamaması veya suça ortak olması durumunda, uluslararası müdahaleyi öngören bir norm olarak kabul edilir. 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nde ilan edilene göre²³ R2P küresel bir ilke olarak kabul görmüş ve toplumları insan hakları ihlallerinden koruma sorumluluğu BM'ye verilmiştir.

Kavramın çıkış noktası 90'larda Ruanda ve eski Yugoslavya'da yaşanan kitlesel vahşetlere uluslararası toplumun yeterli cevap veremeyişi olmuştur. “Bir daha böyle bir vahşet yaşanmaması için²⁴” oluşturulan bu düzenlemeye göre; “Her bir devlet

²³ (United Nations, 2005)

²⁴ (United Nations, 2005)

kendi nüfusunu soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğuna sahiptir. Bu sorumluluk, uygun ve gerekli araçlarla bu tür suçların, kışkırtılmaları da dahil olmak üzere, önlenmesini gerektirir”²⁵. Uluslararası barış ve güvenliğin tahsisinde birincil sorumlu organ olan BMGK; *"Barışçıl yöntemler yetersiz kalırsa ve ulusal makamlar halklarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korumada açıkça başarısız olurlarsa, Güvenlik Konseyi aracılığıyla zamanında ve kararlı bir şekilde kolektif eylemde bulunmaya hazırız."*²⁶ manifestosuyla *"Koruma Sorumluluğu"* ilkesinin temel yürütücüsü olduğunu kabul etmiştir. Bu kapsamda devletler vatandaşlarına karşı işlenen insani suçlardan öncelikle sorumlu tutulurken, uluslararası toplum BM aracılığıyla gereken sorumluluğu üzerine alacağının taahhüdünü vermiştir.

R2P'nin bir diğer önemli vurgusu, devletlerin toplumlarını koruyamadıkları durumlarda uluslararası toplumun BM Şartı gereğince zamanında ve kararlı bir şekilde uygun kolektif eylemi gerçekleştireceğine yönelik verdiği güvencedir. R2P kabul edildiğinden beri; Orta Afrika Cumhuriyeti, Sudan, Yemen ve bir çok az gelişmiş ülkenin yaşadığı insani krizlerle ilgili 90'dan fazla tematik karar BMGK'ya sunulmuştur. Örneğin 2011 yılında Libya'da yaşanan iç savaş sırasında R2P kapsamında BM Güvenlik Konseyi, sivillerin korunmasını sağlamak amacıyla müdahale kararı almıştır. NATO'nun Libya Müdahalesi, uluslararası toplumun sorumluluklarının aktif bir örneği olarak, R2P'nin insani krizleri önlemedeki potansiyelini göstermiştir. Ancak, R2P'nin bu tür başarılı uygulamaları her durumda tekrarlanamamış, farklı kriz bölgelerinde aynı ölçüde etkinlik sağlanamamıştır.

Filistin meselesi, R2P uygulamasının işlevselliği bakımından muazzam bir örnek teşkil eder. 7 Ekim 2023'den bu yana devam eden çatışmalar neticesinde İsrail'in Hamas'a yönelik başlattığı Demir Kılıçlar Harekatı kısa zamanda askeri karşılık formundan uzaklaşarak insani bir krize yol açmıştır. İsrail ve Filistin arasındaki çatışmaların tarihsel boyutu bir yana, bölgenin şuan ki durumu ve Filistin halkının yaşadığı trajedi bugünün küresel yönetim perspektifinde ele alınması gereken en acil vakalardan biridir. Uluslararası toplumun ve yönetim otoritelerinin şiddeti durdurma çağrılarına cevap vermeyen İsrail devletine karşı küresel kamuoyunda verilen en

²⁵ (United Nations, 2005)

²⁶ (International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001)

somut tepki, Uluslararası Adalet Divanı'nda Güney Afrika'nın İsrail'i Gazze'deki Filistinlilere karşı savaş suçları kapsamında soykırım yapmakla suçladığı davadır. Tasarıda R2P için neredeyse tüm yasal dayanaklar sağlanmış olsa da, Filistin'in meşru müdafaa doktrini kabul edilmemiştir. Buna karşılık, Gazze Şeridi'nde soykırım suçunun önlenmesi ve cezalandırılmasına dair sözleşmenin uygulanmasına yönelik yürütülen mahkemede İsrail'in savunması istenmiş ve karmaşık hukuki süreç devam etmektedir (Kuan-Yu, 2024).

Gazze Şeridi'ndeki sivil yoğunluğu, Refah sınır kapısından gelecek ilaç ve gıdaya erişimin sekteye uğratılması vb. insani yaşam koşullarının sağlanamadığı bir düzlemde mevcut savaşın olabilecek tüm yönleriyle binlerce sivilin hayatını doğrudan etkilediği bir gerçektir. Uluslararası toplumun müdahalesi için gereken tüm koşullar sağlanmışsa da, Gazze'deki insani yıkım küresel kamuoyu tarafından görmezden gelinmeye devam etmektedir. Batı'nın Filistin meselesindeki tarafgir tutumu, BM'nin 1948'de İsrail devletini tanımasıyla başlamış ve ABD Başkanı Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti ilan etmesiyle pekişmiştir. Bu süreç, ABD ve müttefiklerinin İsrail'e yönelik maddi ve manevi desteklerinin sürekliliğiyle devam etmektedir. 1948'den bu yana süregelen devlet terörü ve Gazzelilere yönelik etnik temizlik girişimleri, adil bir küresel yönetim sergilenebilseydi, birer savaş suçu olarak değerlendirilmeliydi. Ancak kurulduğu günden bu yana İsrail hükümeti eylemlerinin sonuçlarıyla yüzleşmek şöyle dursun, uluslararası hukukun gerektirdiği kural ve standartların hemen hepsini ihlal etmiş ve karşılığında herhangi bir uluslararası kurum veya kuruluşa hesap vermemiştir.

Gazze örneği, R2P'nin kapsamlı bir biçimde uygulanmasını engelleyen yapısal ve siyasi engelleri ortaya çıkarmakta ve ilkenin, uluslararası toplumun güvenilir bir müdahale aracı olarak etkinliğini tartışmaya açmaktadır. Dolayısıyla Filistin meselesi küresel sistemin güçlüler lehine dizayn edilmiş yapısını tüm barbarlığıyla açığa çıkarırken, Batı yanlısı statükonun devam ettiğinin en net kanıtıdır (Kuan-Yu, 2024).

BM'nin kuramsal temelleri ve karar alma süreçleri, ilk bakışta geniş bir konsensüs sağlayan küresel bir irade ortaya koysa da, bu süreçlerin uygulamaya yansımada ciddi sorunlar bulunmaktadır. Özellikle “*Koruma Sorumluluğu*” ilkesi çerçevesinde değerlendirildiğinde, BM'nin kolektif güvenlik ve insan hakları ihlallerine karşı sorumluluk alması gerektiği noktasında kuramsal bir uzlaş sağlanırken, uygulama

alanında yaşanan çelişkiler ve sınırlamalar uluslararası sistemde güçlü bir tartışma konusuna dönüşmüştür.

R2P'nin teorik olarak devletlerin kendi halklarını koruyamaması durumunda uluslararası toplumun devreye girmesi gerektiğini öngörmesine karşın, pratikte bu müdahalelerin ulusal çıkar ve siyasi stratejilere dayalı olarak değişiklik gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, R2P'nin teorik ilkeleri ile uygulama pratikleri arasındaki bu çelişkiler, insani müdahalelerin evrensel değerlerden ziyade büyük güçlerin jeopolitik ve stratejik çıkarlarına hizmet eden araçlara dönüştüğü yönündeki eleştirileri güçlendirmektedir. Örneğin; 2011 Libya müdahalesinde, BM Güvenlik Konseyi'nin hızlı bir şekilde harekete geçerek R2P çerçevesinde askeri müdahale kararı alması, müdahalenin amacını aşarak rejim değişikliğiyle sonuçlanmış ve uluslararası kamuoyunda tartışmalı sonuçlara yol açmıştır. Dolayısıyla; ulusal bağımsızlık ile kolektif barışı sağlamaya yönelik müdahale yetkisi arasındaki ikilem, R2P'nin meşruiyetini tartışmaya açan bir diğer pratik olmuştur.

BM, uluslararası sistemdeki en geniş konsensüs mekanizmasını temsil etmesi nedeniyle kriz dönemlerinde kapsamlı bir sorumluluk üstlenmektedir. Ancak; 11 Eylül ve sonrası, 2000'lerden bu yana küresel barışı tehdit eden tüm çatışma ve savaş durumları ve son olarak da pandemi düşünüldüğünde, BM'nin yapısal sorunlarının sorumluluğunu gerçekleştirmede engel teşkil ettiği açıktır. 21. yüzyılın henüz başında yaşanan 11 Eylül saldırıları ve neticesinde gelişen agresif tutum, öncelikle ABD ve Batı için zamanla "diğerlerine" karşı geliştirilen reflektif bir politikaya dönüşmüştür. Temel amacı küresel barışı korumak olan BM; İngiltere ve ABD'nin Afganistan müdahalesine engel olamamış, bunu 2003 Irak Savaşı izlemiştir. Ortadoğu'yu bugünkü istikrarsız ve çok taraflı jeopolitiğe taşıyan bu müdahaleler, ABD hegemonyası için birer dönüm noktasıdır. Dünya uzun bir süre ABD'nin neo-conservative²⁷ iç politika eğiliminden nasibini almış, buna karşılık uluslararası alanda formel ilişkileri idealize eden modern küresel sistem, hegemonik güç karşısında kayıtsız bir duruş sergilemiştir.

BM'nin hem eski hem de mevcut çatışma alanları kapsamında büyük devletler karşısında adil bir yönetim sergileyemediği, 21. yüzyıl küresel yönetimi için

²⁷ (Kandel, 2021)

yadsınamaz bir gerçekliktir. BMGK'nın indirgemeci yapısı, örgütün karar alma mekanizmasında adaletsizliklere neden olurken, yapısal ve sistemsel işleyişe zarar veren kronik bir problem haline gelmiştir. ABD'nin 2000'lerin başından bu yana sürdürdüğü hegemonya ve uluslararası ilişkilerde takındığı rekabetçi tutumun yanında, Güvenlik Konseyi üyesi 5 ülkenin diğerleri hakkında verilecek kararlarda sahip olduğu mutlak otorite, BM'yi güç dengesinin bir aygıtı haline getirirken, meşruiyetini zedelemiştir. Dolayısıyla BM, savaş sonrası düzlemde bir "galipler birliği" olarak kurulmuşken, günümüzde de bu güç dengesi sisteminden bağımsız olamayacak kadar bağımlı bir yapıdır.

Filistin ve Libya örnekleri, BM'nin özellikle R2P uygulamalarında uluslararası güvenlik ve insan hakları ihlallerine karşı sağlam bir koruma sağlama iddiasında olsa dahi, güçlü aktörlerin siyasi çıkarlarının bu idealin önüne geçtiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla etik ve ahlaki normlara dayalı olarak tarafsız bir müdahale çerçevesi sunması beklenen R2P uygulamasının, büyük güçler tarafından işlevsel bir dış politika aracı haline getirilerek Batı'nın "biz ve diğerleri" ayrımını pekiştiren bir mekanizmaya dönüştüğü açıktır. BM; mevcut kurumsal yapısı ve kronik problemleriyle, teoride kolektif birliğin ayrışmasına zemin hazırlarken, pratikte de engel olamadığı her misyonda sayısız insan hakları ihlalinin faili haline gelmiştir.

BM'nin; hantal, dönemin siyasal gerçekliğini okuyamayan, tek taraflı ve güçler dengesi siyasetinin aparatı haline gelen yapısı ortak çıkarlar argümanına ters düşerek, örgütü siyasal gerçeklikten koparmıştır. Mevcut kronik problemler, örgütün varoluşsal değerlerini tırpanlamaktadır. Bugün Birleşmiş Milletler'in yönetim modeli, 5 daimi üyeye tanınan ayrıcalıklı yetki ve haklarla Batılı devletlerin ulusal çıkarlarını gerçekleştirmelerine olanak tanırken, bu yapı küresel sistemin kuruluş dönemi için kabul edilebilir olsa da, bugün dünya gerçekten beşten büyüktür²⁸.

3.1.2. G-20, G-7 ve Küresel Krizler

21. yüzyılın eko-politik karmaşık ilişkiler ağı, küresel krizlerin ulusal sınırları aşarak tüm dünyayı etkilediği bir gerçeklik yaratmıştır. Bu bağlamda, G20 ve G-7 gibi oluşumlar, ekonomik kriz yönetiminde uluslararası işbirliğini sağlamak, finansal

²⁸ ("Dünya 5'ten Büyüktür; BM Küresel ve Bölgesel Sorunlara Ağırlığını Koymalıdır", 2014)

istikrarı korumak ve küresel yönetişimde koordinasyonu artırmak adına kritik öneme haizdir. Ekonomik-finansal krizlerin yarattığı sistemsal açmazlar, küresel ekonomik düzenin kontrolünü aynı zamanda çok katmanlı bir güvenlik meselesi haline getirmektedir. Ekonomik istikrarsızlıkların yarattığı sosyal huzursuzluklar ve göç gibi olgular, küresel güvenliği tehdit eden faktörler arasında yer almakta, dolayısıyla ulusal sınırların ötesinde bir ekonomik güvenlik anlayışını zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, küresel ekonomik sistemin yönetimi; ülkeler arasındaki ekonomik dengesizlikleri azaltmak, sosyal adaleti sağlamak ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek amacıyla daha kapsamlı bir çerçevede ele alınmalıdır. Etkili bir kriz yönetimi, küresel barış ve istikrarın sağlanması için kritik bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda, küresel ekonomi politigin kolektif yönetişim mekanizmaları olarak G-7 ve G-20 gibi oluşumlar, milenyum krizlerinin etkileri çerçevesinde değerlendirilmelidir.

G-20 veya Grup 20, dünya ekonomisinin en büyük ilk 20 oyuncusunu temsil eden uluslararası bir forumdur. Temel amacı; Bretton Woods kurumsal çerçevesinde üye ülkeler arasında formel bir diyalog ortamı oluşturmak ve istikrarlı ve sürdürülebilir küresel ekonomiyi desteklemektir (Şenses, Öniş, & Bakır, 2018). 1999'da kurulan G-20'nin katılımcıları; G-8 ülkeleri, yükselen ekonomiler, Avustralya, AB temsilcileri, IMF başkanı ve Dünya Bankası başkanırken toplantılar büyük ölçüde G-20 maliye bakanları öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. 2008 krizi sonrası Kasım'da gerçekleştirilen *“Küresel Ekonomik Krizle Mücadele: Koordinasyon ve İşbirliği”*²⁹ zirvesinden itibaren, bu zamana kadar maliye bakanları ve merkez bankası başkanları düzeyinde gerçekleşen toplantılar, artık devlet başkanları düzeyine çekilmiş ve üst düzey bakanların hatta önde gelen iş adamlarının katılabildiği, kapsayıcı zirvelere dönüşmüştür. G-20'nin 2008 krizinden önceki misyonu ekonomik işbirliği ve koordinasyonu teşvik etmekken, kriz sonrası dönemde destekleyici konumundan sıyrılmış ve kalkınma ve küresel yönetişim ekseninde konjonktürel bir değişim evresi geçirmiştir.

Dünyanın en büyük 19 ekonomisi ve Avrupa Birliği'nden oluşan kurumsal yapısıyla G-20; makroekonomik politikalar, ekonomik istikrar, finansal piyasa reformları, düzenleyici standartlar, ticaret serbestliğini sağlama ve anlaşmazlıkların çözümü,

²⁹ (Declaration of the Summit on Financial Markets and the World Economy, 2008)

kalkınma yardımları ve sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirme gibi bir çok düzlemde üye ülkeler arasında bir politika diyalogu oluşturmayı amaçlar. 2008 krizinden önce etki alanı ve müdahale kapasitesi sınırlı olan G-20, 2008 krizi sırasında ve sonrasında aldığı sorumlulukla küresel ekonomi politik koordinasyonun gerçekleşmesinde merkezi bir konuma gelmiştir.

21. yüzyıl küresel yönetim ekolü, küresel ekonomik düzenin etkin kontrol ve yönetimini, sadece ekonomik krizlerin önlenmesi ve yönetilmesi bağlamında değil; aynı zamanda küresel refah, sürdürülebilir kalkınma ve uluslararası ekonomik güvenliğin sağlanması için de temel bir gereklilik olarak görmektedir. Küreselleşmenin ekonomik sistemleri ve ulusal ekonomileri birbirine bağlaması; ekonomik şokların etkisini daha geniş bir alana yaymakta, dolayısıyla küresel ekonomi yönetimi giderek daha karmaşık ve zorunlu bir nitelik kazanmaktadır.

Ekonomik krizlerin etkilerinin sınırları aşan bir yapıya bürünmesi, 21. yüzyılda küresel ekonomik düzenin kontrolünü daha stratejik bir boyuta taşımıştır. Örneğin, 2008 finansal krizi ve 2020'deki COVID-19 pandemisi, ulusal ekonomilerdeki zayıf noktaların küresel sisteme hızla yayılabileceğini, küresel finansal istikrarın sadece bir ülkenin iç dinamikleriyle sınırlı kalmadığını göstermiştir. Bu krizler, küresel ekonomideki dengesizlikleri gidermek ve finansal piyasaların istikrarını sağlamak amacıyla çok taraflı işbirliğini zorunlu kılmıştır. G-20, G-7 gibi uluslararası ekonomik platformlar, bu gibi dönemlerde mali politikaların koordinasyonunu sağlamış ve ekonomik toparlanmaya yönelik kolektif stratejiler geliştirilmesine öncülük etmiştir. Bu bağlamda küresel ekonomik sistemi dizayn eden uluslararası kurumların kriz durumlarında ortaya koydukları politika çıktıları, küresel ekonomik yönetişimin sorunlarını belirginleştiren kilit noktalardan biridir.

G-7, küresel ekonomik yönetişimde belirleyici bir platform olarak, 1970'lerden bu yana faaliyet göstermektedir. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Almanya, Fransa, İtalya, Japonya ve Birleşik Krallık'tan oluşan örgüt yapısı; kapsayıcılığı ve etki kabiliyeti açısından sık sık G-20 ile kıyaslansa da, G-7'nin en büyük eksikliği; Hindistan ve Çin gibi iki büyük gücü denklemin dışında tutarak küresel entegrasyonu sağlayamamasıdır (Calabria, 2009). Bununla birlikte, G-7'nin politika yapım süreçleri genellikle, gelişmekte olan ülkeler ve küresel eşitsizliklerle ilgili daha geniş sorunları

ele almaktan kaçınmakta ve sıklıkla Batı merkezli bir yaklaşım sergilemektedir. Bu durum, G-7'nin küresel ekonomik krizlere yanıt verme etkinliğini sınırlamıştır. Dolayısıyla G-7'nin 2008 krizi sonrasında oluşturduğu politika tedbirleri, küresel yönetimdeki rolünü sorgulatan temel unsurlardan biri olmuştur.

2008 finansal krizi; küresel finansal sistemin temel taşlarını sarsan, modern ekonomi tarihinin en yıkıcı krizidir. Krizin sebebi, ABD konut piyasasında yaşanan balonun yarattığı finansal çöküş olarak gözüktse de, karmaşanın krize evrilmesinin teorik temelleri 1970'lere dayanır. 1970'lerden itibaren sistematikleştirilen finansal serbestlik ve deregülasyon politikaları finansal piyasaları kuralsızlaştırmaya iterek, ABD hükümetlerinin denetleme kurumlarını saf dışı bırakmasına sebep olmuş ve sistemde ölümcül bir açık yaratmıştır. Karmaşık finansal ürünlerin yarattığı aşırı risk faktörü, yetersiz düzenlemeler ve deregülasyon politikaları, türev piyasaları, subprime mortgage kredileri ve derecelendirme kuruluşlarının krize giden süreçte oynadığı yönlendirici rol; krizin asıl sebepleri olarak sıralanabilir (Calabria, 2009).

ABD mortgage piyasası, 2000'li yılların başında düşük ve orta gelirli Amerikalılar için tasarlanan yüksek riskli mortgage kredileri (subprime mortgage) ile yükselmeye başlayan bir yatırım alanıydı. Yüksek faiz oranları ve düşük peşinat ödemeleriyle cazip hale getirilen mortgage piyasası hızla yükselirken, konut fiyatları da aynı paralellikte artmaya devam etmekteydi. Bu dönemde menkul kıymetleştirme adımları kapsamında kredilerin risk faktörü türev ürünler formunda yatırımcılara satılmış; ancak aslında karşılığı olmayan bu “kağıtlar” sistem tıkandığında aşırı risk faktörü taşıyan bir forma bürünmüştür.

2000'lerle birlikte MBS (Mortgage-Backed Securities) piyasasında yaşanan ani değer kaybı, başlangıçta riskten korunma amacıyla geliştirilen tezgah üstü türevlerini, 2008 krizinin sistematik risklerinin yayılımında etkin bir konuma getirmiştir. Dolayısıyla, önemli bir finansal risk yönetim aracı haline gelen türev piyasaları, 2008 krizinin itici gücü olmuştur. Finansal kurumlar üzerindeki yetersiz denetim, kredi derecelendirme kuruluşlarının çizdiği “pembe” tablolar ve sistemin aşırı risk almayı teşvik eden yapısı, sistemi denetlenemez hale getirmiş ve zincirleme yanılsalar sonucunda 15 Eylül 2008'de krizin görünen etkileri tüm dünyayı etkisi altına almıştır.

Lehman Brothers yatırım bankasının iflasıyla başlayan küresel dalga, piyasalarda paniğe yol açmış ve kredi piyasalarının donmasına sebep olmuştur. Kriz, dünya genelinde ekonomik durgunluğa ve işsizlik oranlarının artmasına yol açmış, ulusal borsalar ve küresel finans piyasaları büyük değer kayıpları yaşarken, geri ödenemeyen mortgage kredileri yüzünden milyonlarca Amerikalı evsiz kalmıştır. Kriz sonrasında hızlı hareket etme zorunluluğu olan ABD hükümeti, bir dizi kurtarma paketiyle trilyonlarca dolar harcayarak TARP (Troubled Asset Relief Program) politikalarını devreye sokmuştur. Finansal denetimsizlik ve serbestleşme, yerini devletin yeniden piyasalara müdahale ettiği bir düzleme bırakırken, Dodd-Frank Yasası gibi sembolik politika argümanları revize edilmiştir (Calabria, 2009).

2008 Finansal Krizi, Bretton Woods kurumlarının desteklediği deregülasyon ve serbestleşme politikalarının teorik üstünlüğünü ciddi şekilde sarsmıştır. Finansal liberalizasyonu ve devletin piyasalara müdahalesini dışlayan bu yapı, kriz öncesindeki kırılganlıkların derinleşmesine zemin hazırlamış; krizin ardından ise ulus-devletlerin uyguladığı kurtarma paketleri, ekonomik toparlanmada en etkili çözüm yolu olarak öne çıkmıştır. Bu kriz, neoliberal değerler ve serbest piyasa ekonomisinin sınırsızlığına duyulan inancın, küresel ekonomik sistemi kırılgan ve krizlere açık bir yapıya dönüştürdüğünü açıkça ortaya koymuştur.

Küresel ekonomik sistemin hegemon gücü olan ABD, başat aktör olduğu bu krizde küresel sisteme liderlik edecek potansiyeli kaybederken, mevcut neoliberal kurumsal yapının etkinliği sorgulanmış; kapitalist dünya düzeninin geleceği çıkmaza girmiştir. IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar, kriz öncesi dönemde küresel finansal sistemdeki riskleri öngörememesiyle ağır eleştirilere maruz kalmış, kriz sonrası istikrarı sağlamak adına uluslararası kuruluşlar yerine devletler etkin konuma yükselmiştir. Krizin gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerindeki yıkıcı etkisi, yükselen ekonomilerin küresel yönetim mekanizmalarına entegre edilmesini zorunlu kılmış ve bu süreç G-20'nin sistemdeki rolünü pekiştirmiştir.

2008 sonrası dönemde yükselen piyasa ekonomilerinin yarattığı yapısal baskı, G-20'nin yaşadığı kurumsal değişimin altyapısını oluşturmaktadır. G-20'nin bu bağlamda attığı önemli adımlar; 2008 Washington, 2009 Pittsburg, 2009 Londra zirvelerinde finansal sistemin sıhhatine yaptığı vurgu ve küresel kalkınmaya yaptığı

güçlü referanslardır (Şenses, Öniş, & Bakır, 2018). G-20 kriz sonrası dönemde ağırlıklı olarak neoliberal kalkınmacı söylemin üzerinde durmuş ve eski politik yaklaşımından sıyrılmıştır. Washington, Pittsburgh ve Londra zirveleri; küresel ekonominin kriz sonrası yeniden yapılanmasında önemli rol oynayarak, G-20'nin yapısal dönüşümünü hızlandırmıştır.

Kasım 2008'de Washington'da düzenlenen ilk zirvede; krizin nedenleri analiz edilmeye çalışılmış, acil müdahale ve mali teşvik planları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda finansal piyasalarda şeffaflığın artırılması, türev piyasalarının düzenlenmesi ve banka sermaye yeterliliklerinin artırılması gibi bir dizi düzenlemeye gidilmiştir. Washington zirvesi G-20'nin küresel ekonomik krizlere yanıt vermede merkezi bir rol üstlendiği ilk zirve olmasının yanında, G-20'nin kapsayıcı dönüşümünün de başlangıcı olmuştur. G-20 bu yeni görev tanımında yalnızca ilk 20 ekonomi bağlamında hareket etmeyerek; Birleşmiş Milletler, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Finansal İstikrar Kurulu, BRICS ülkeleri, OECD, Uluslararası Çalışma Örgütü vb. diğer aktörlerle de etkileşim halinde kalarak, küresel ekonomik yönetişimde en kapsayıcı ve geniş katılımlı oluşum haline gelmiştir. Bu kapsamda, gelecekteki kriz ve bunalımların önlenmesi amacıyla sistemdeki potansiyel risklerin erken aşamada tespit dilebilmesi için Finansal İstikrar Kurulu oluşturulmuştur. FSB (Financial Stability Board), ülkelerin finansal düzenleyici kurumları arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamayı amaçlarken aynı zamanda sigortacılık ve sermaye piyasaları gibi sektörlerde uluslararası düzenleme standartlarını belirleyen ve denetim uygulamaları geliştiren kriz öncüsü bir kurum olarak hayata geçmiş, bir süre sonra "kriz önleyici" bir yapıya bürünmüş ve G-20'nin en fonksiyonel araçlarından biri haline gelmiştir.

Nisan 2009'da düzenlenen Londra zirvesinde ise; IMF ve Dünya Bankası'na yönelik reform paketleri görüşülmüş, işsizliğin azaltılması ve ekonomik büyümenin stabil teşviki üzerinde durulmuştur. Zirve, küresel ekonominin yeniden canlanması için gerekli olan mali teşviklerin hayata geçirilmesinde önemli rol oynarken, IMF'in krizle mücadele ekseninde yeniden yapılanmasının önünü açmıştır. Eylül 2009'da gerçekleşen Pittsburgh Zirvesinde G-20'nin küresel ekonomik yönetişimde kalıcı bir platform olarak kabul edilmesi kararlaştırılarak, ülkelerarası makroekonomik politikaların daha uyumlu hale getirilmesi ve dengesizliklerin azaltılması için

mekanizmalar oluşturulmuştur. Bu kapsamda kapsayıcı büyüme vurgusu yapılarak ekonomik kalkınmanın, gelişmişlik düzeyi farketmeksizin genel fayda sağlaması gerekliliği hedeflenmiştir (Ade Priangani, 2018).

G-20, özellikle krizin etkilerini sınırlamak ve küresel ekonomiyi desteklemek adına aldığı kararlar kapsamında, uluslararası finansal düzenlemelerin yeniden gözden geçirilmesine öncülük etmiş ve küresel ekonomik istikrar için önemli politika tedbirleri oluşturmuştur. 2008 krizinin sistemde yarattığı en büyük değişim devlet müdahalesinin yeniden canlanması olmuş, neoliberal “görünmez el”³⁰ teorik olarak çökmüştür. Bu dönemde G-20’nin uluslararası finansal stabilizasyonu sağlama adına küresel işbirliği ve koordinasyonu gerçekleştirerek önemli bir konum elde ettiği açıktır. Ancak neoliberal ekonomik kurumsallaşma; G-20’nin liderliğiyle kapsayıcılığı sağlamayı amaçlamış olsa da kriz, artan eşitsizlikleri açığa çıkarmıştır.

2008 krizinde kurumsal yapısını güçlendiren G-20, ilerleyen süreçte küresel ekonomik yönetişimin önemli bir aktörü haline gelmiştir. Ancak 2020’lerde, neoliberal kurumsallaşma pandeminin küresel ekonomideki yapısal etkilerine karşı yetersizliğini bir kez daha göstermiştir. G-20, 2008 krizinde G-7’nin yerine geçerek küresel ekonomik forumu daha kapsayıcı hale getirmiş ve daha katılımcı bir çerçeve çizmiş olsa da; salgın döneminde, oluşumun yapısal düzenleyici politika önerileri krizi yönetme düzeyinde başarısız kalmıştır. Özellikle aşı tedarikinde gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında yaşanan uçurum göz önüne alındığında, örgütün pandemi performansı vasatın altında kalmaktadır. G-20’nin kapsayıcılığı arttıran adımları çok taraflı profilini öne çıkarsa da, salgının yarattığı ekonomik ve toplumsal sonuçlara eşitlikçi çözümler üretememiştir.

Pandemiye karşı küresel bir işbirliği ve tepkinin geliştirilemediği ilk 6 ayda; tıbbi ekipmanlara ihracat kısıtlaması, sabun, dezenfektan, solunum cihazı vb. hastalıkla mücadelede kritik önem taşıyan ürünlerin ithalatına yönelik tarife veya tarife dışı engellerin devamlılığı vb. kronik problemlerin çözülmesinde G-20 etkinlik gösterememiştir (Obstfeld, 2020). Pandeminin ileri safhalarında aşı tedariki ve dağıtımında yaşanan sıkıntılar ve pandemi sürecinde gelişmekte olan ülkelerin ekonomik destek ve kaynaklara erişimi konusunda yaşanan problemler; küresel

³⁰ (Majaski, 2024)

ekonomik hacmin çok büyük bir kısmını temsil eden G-20'nin adil ve etkin bir yönetim sağlayamadığının göstergesidir. Öyle ki, Aralık 2020'de G-20 ülkeleri, nüfuslarının %90'ını kapsayacak kadar aşıya sahipken, Afrika Birliği ülkeleri nüfuslarının yalnızca beşte biri için aşı satın alabilmişlerdir. Güney Kore, Kanada, ABD, Birleşik Krallık ve Japonya; en fazla aşı satın alan ülkeler olurken, bu ülkelerin satın aldığı aşı miktarı, tüm Afrika Birliği'nin satın aldığı aşidan fazla olmuştur (Pushkaran, Chattu, & Narayanan, 2024).

G-20'nin pandemiyle mücadele performansı, özellikle küresel sağlık krizine karşı koordineli bir tepki geliştirememesiyle yetersiz kalmıştır. 2008'de çoğulcu bir perspektifin inşası amacıyla ön plana çıkan G-20, pandemi sürecinde bu misyonunu tam anlamıyla gerçekleştiremezken; G-7 ise daha sınırlı bir yapı olmasına rağmen, küresel sistemin mevcut açmazlarını yeni politika önerileriyle aşmaya çalışan ilk uluslararası yapı olmuştur.

“Daha iyiyi inşa etme” üzerine temellendirilen teorik altyapısıyla 2021 G-7 Cornwall Zirvesi'nde ilan edilen Cornwall Konsensüsü, mevcut başarısızlığı kabul etmektedir. 21. yüzyılın küresel düzlemi ve pandemi dönemiyle birlikte Washington Konsensüsü'nün resmi olarak feshedildiği duyurulmamış olsa da, Cornwall Konsensüsü yenilik ihtiyacına verilen ilk kurumsal yanıt olarak değerlendirilebilir. Washington Konsensüsü ile birlikte sisteme entegre edilen; serbest piyasa ve devlet müdahalesinin sınırlandırılması ilkeleri 2008 kriziyle geçersiz kalırken, küresel ekonominin pandemi döneminde girdiği bunalım ve durgunluk özel sektör ve devlet arasındaki ilişkiyi sürdürülebilir kılmak adına yeni bir birliktelik olan Cornwall Konsensüsü'nü meydana getirmiştir. Kriz yönetiminde yaşanan aksaklıklara ve revize edilmesi gerekli noktalara vurgu yapan Cornwall Konsensüsü'nde temel amaç; yeni dönem için sürdürülebilir hedefler belirleme ve uluslararası toplumun her yapısının genel iyileşmeden eşit şekilde yararlanmasını sağlamaktır.

Yeni bir kamu-özel sektör anlaşması olarak değerlendirilebilecek bu yaklaşımda; artan sosyo-ekonomik eşitsizlik, küresel ekonomik sistemin kırılganlığı, iklim değişikliği, halk sağlığı krizleri vb. riskler, küresel sistemin geleceği adına önemli gündem maddeleri olarak belirlenmiştir. Sosyal ve ekonomik sorunların çözümünde devletin yeniden merkeze alındığı ve rolünün güçlendirildiği bir tasarı olarak kabul gören

Cornwall Konsensüsü'nde, devlet aktörü klasik yaklaşımdan farklı olarak; sağlık sektörüne yatırım, karbon emisyonunu azaltmaya yönelik politikalar, dijital devrim ve kripto varlıklar gibi alanlarda sorumluluk taşımaktadır. Pandemi sürecinin bir sonucu olarak özellikle fiyat kontrolü ve sosyal hizmet yönetiminde kapsamlı devlet müdahalesini öngören tasarıda, içe kapanma ve devlet müdahaleciliğine dönüş sinyalleri olduğu değerlendirilebilir (Moseykin, Calluni, & Moseykina, 2022).

2008 kriziyle birlikte ekonomik güvenlik perspektifi, küresel ekonomik yönetişimde kolektivizm eğilimlerini güçlendirmiştir. Ekonomik krizlerin çok boyutlu yıkıcı etkileri, pandemide sağlık kriziyle birleşerek daha derin yapısal bozulmalara yol açmış ve bu durum küresel ekonomik yönetişimde güçlü bir liderlik ihtiyacını ön plana çıkarmıştır. Ancak G-20'nin pandemiye müdahale konusundaki tutukluğu ve somut politikalar geliştirmedeki yetersizliği; pandeminin piyasalarda yarattığı arz-talep şoklarının çözümüne katkı sağlayamamış, küresel ekonomide istikrarsız yapı sürmüştür. Pandeminin ekonomik alanda yarattığı derin tahribat; G-20'nin küresel liderlik pozisyonunu zayıflatırken, temel sorunların sistemin yapısal işleyişinden kaynaklandığı gerçeğini belirginleştirmiştir.

Küresel ekonomik sistemin krizler karşısındaki koşullarını iyileştirmek adına kronik problemlerin ele alındığı Cornwall Konsensüsü'nde ise, bir aktör olarak devletin sistemdeki rolünün yeniden tanımlanması küresel yönetim açısından önemli bir vurgudur. Devlet-toplum ilişkilerindeki liberalizasyon ve özgürlükçü eğilimler, yeni dönemde yerini devleti yeniden merkeze alan bir düzleme bırakmıştır. Konsensüste, az gelişmiş-gelişmekte olan ülkelerin sisteme eşit erişim sağlayamadığı ve ekonomik gelişmişlikten adil bir şekilde yararlanamadığı açıkça kabul edilmiş ve yeni dönemde; küresel koordinasyonun yeniden sağlanması ve uluslararası dayanışmanın inşasını teşvik etmek adına küresel yönetişimde reformist politikalara ihtiyaç duyulduğunun üzerinde durulmuştur. Sisteme yöneltilen bu sert eleştiri, 1945'ten bu yana süregelen Batı hegemonyasını açıkça eleştirmektedir. Ekonomi politiğin eşitsiz yapısı ve uluslararası kurumların refahı genele yaymadaki başarısızlığı, metinde “eski yanlışlar” konsepti üzerinden ele alınmıştır. Bu bağlamda; Cornwall Konsensüsü, mevcut sorunların kabul edildiğini ve değişimin kaçınılmaz olduğunu gösteren önemli bir formel belge niteliğindedir.

Neoliberal kurumsallaşmanın krizlere karşı yapısal eksiklikleri göz önüne alındığında; yalnızca yüzeysel değişimlerle yetinmek yerine, yeni normal dönemde daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir ekonomik yönetim modelinin inşa edilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, G-20'nin kriz yönetim perspektifini yeniden tanımlayarak çok taraflı iş birliği ve eşitlikçi yönetimi esas alan bir liderlik sergilemesi, küresel sistemin mevcut yapısal sorunlarını aşmada kritik bir rol oynayacaktır.

3.1.3. DSÖ ve Küresel Pandemi

DSÖ, Birleşmiş Milletler'in özel faaliyet ajansı olarak 1948 yılında kurulan, merkezi Cenevre'de bulunan uluslararası bir sağlık kuruluşudur. Örgüt, BM'nin küresel kamu sağlığı alanında yetkin kıldığı en kapsamlı sağlık alt kuruluşu olarak faaliyet göstermektedir. Dünya genelinde sağlık standartlarını geliştirmek ve iyileştirmek, salgın hastalıkların önlenmesi ve kontrol altına alınması, aile planlaması, beslenme, çocuk sağlığı vb. konularda küresel sağlık hedeflerine ulaşmayı desteklemek, temel sağlık hizmetlerine erişimi arttırmak ve sağlık konusunda fırsat eşitliği yaratmak örgütün temel amaçları olarak sıralanabilir. DSÖ, 194 üye ülkeden oluşur ve yönetim organı 34 üyeli Yürütme Komitesi'dir (The World Health Organization, 2020).

DSÖ uluslararası örgüt olarak tanımlanırken, devletler üzerinde kısmen bağlayıcı kararlar alıyor olması örgütü zaman zaman ulus-üstü bir statüye taşımıştır. Örneğin; devletler kendi sınırları içinde oluşan salgınları DSÖ'ye bildirmekle yükümlü kılınırken aynı zamanda *“uluslararası önemi haiz kamu sağlığı acil durumu”* ilanı o devletin hükümeti yerine DSÖ tarafından yapılır. Uluslararası öneme haiz kamu sağlığı acil durumu, diğer devletler için halk sağlığı riski oluşturan, koordineli ve kapsamlı bir uluslararası müdahale gerektiren olağanüstü sağlık krizleridir. 2009 Domuz Gribi epidemisi, 2014 Çocuk Felci vakaları, 2019 Ebola salgını ve 2016 Zika Virüsü salgını DSÖ tarafından ilan edilen olağanüstü kamu sağlığı acil durumlarına örnek verilebilir. Uluslararası önemi haiz bir halk sağlığı acil durumu sırasında, ülkelerin DSÖ'ye zamanında rapor vermesi ve örgütün yönergelerine uyması beklenmektedir. DSÖ, bu zamana kadar bir çok küresel sağlık sorununda acil durumu ele alan temel aktör olarak karşımıza çıkmıştır. Son olarak 2020 Mart ayında ilan edilen COVID-19 pandemisinde küresel sağlık acil durumlarına müdahale kapasitesi

test edilmiş ve örgüt bir çok açıdan ağır eleştirilere maruz kalmıştır (Hecke, Fuhr, & Wolfs, 2021).

DSÖ'nün COVID-19 karnesi incelendiğinde en büyük eleştiri; pandemi döneminde Çin ile olan karşılıklı bağımlı ilişkisi neticesinde örgütün tarafsızlığını yitirmesi ve buna bağlı olarak pandemi ilanının geciktirilmesi olmuştur. Örgüt, pandemi sürecindeki tutumu ve aldığı kararlar nedeniyle Çin'in etkisinde kalmakla suçlanmıştır. Bilinen ilk koronavirüs hastasının 10 Aralık 2019'da tespit edildiği bilinirken, Çin yönetimi o tarihlerde hastayı ve benzer belirtilerin görüldüğü diğer hastaları karantinaya almış ancak virüs hakkında DSÖ'yü ancak 31 Aralık 2019'da bilgilendirmiştir. Virüsün insandan insana geçen viral bir enfeksiyon olduğu ise 22 Ocak 2020'de DSÖ'lü bir yetkilinin Wuhan'a yaptığı ziyarette ilan edilmiştir. Yaklaşık 2 ay süren bu süreçte enfekte olan kişi sayısı artmış ve Wuhan'a yönelik seyahat kısıtlaması getirilmediğinden, hastalık ulaşım-seyahat yoluyla bulaş hızını sürdürmüştür.

Ocak ayının son günlerine kadar virüsün yayıldığı yönünde bir açıklama yapmayan DSÖ, 2020 Mart ayına gelene kadar acil durum ilan etmekten kaçınmıştır. Bu dönemde Çin hükümeti ile hemen hemen aynı açıklamaları yapan DSÖ'nün pandemi ilanını geciktirmesinde, Çin'in uluslararası alanda itibar kaybı yaşamasının önüne geçmek olduğu eleştirileri yapılmıştır (Grady, 2020). 2019 Aralık ayından bu yana alınmayan tedbirler kapsamında dünya çapında 114 ülkede yaklaşık 120 bin vakanın görülmesinin ardından 11 Mart 2020'de DSÖ yetkilileri nihayet salgını pandemi olarak ilan etmiştir. Bu süreçte, DSÖ'nün Çin ile olan ilişkileri geniş bir eleştiri konusu olmuştur ve örgüt, tarafsızlık ilkesini yitirmekle suçlanmıştır. Çin'in tek taraflı tutumunun DSÖ içinde destek bulması, ABD'nin bu durumu tepkiyle karşılmasına yol açmış ve ABD, DSÖ'ye yaptığı mali katkıları kesmiştir. Ayrıca, ABD Başkanı Trump, koronavirüsü "*Çin Virüsü*" olarak nitelendirerek, bu meseledeki siyasi çekişmeleri daha da derinleştirmiştir. Bu bağlamda DSÖ, ABD-Çin rekabetine terk edilerek; pandemiye yönetmek yerine jeopolitik bir çatışmanın merkezine yerleşmiştir (Yücel, 2020).

DSÖ'nün enformel güç ilişkilerine açık yapısal durumu, büyük ölçüde örgütün finansal kaynak karmaşasından kaynaklanmaktadır. BM'nin DSÖ'ye sağladığı bütçe

oldukça sınırlıyken DSÖ; üye ülkelerden gelen aidatlar, gönüllü katkılar, özel sektör işbirlikleri ve bağışlar yoluyla finansman sağlamaktadır. En büyük bağışçı ABD hükümetiyken, onu Bill-Melinda Gates Vakfı³¹ takip eder. Aidatlar yıllık bütçenin ancak beşte birini karşılar ve harcama yükümlülükleri yalnızca DSÖ'ye bağlı olan tek kalemdir. Finansmanın çoğuna sahip olan dış kaynaklar ve vakıf-sivil toplum kuruluşları, uluslararası ilgilendiren bu örgütte fazlasıyla söz sahibidir ve örgütün otonom karar alma ve objektif süreç yürütme adımlarını baltalar niteliktedir. Dolayısıyla, üye devletlerin ve finansörlerin farklı beklentileri, iç politika düzenlemelerine yansımakta ve bu durum, küresel sağlık yönetiminde sermaye hegemonyasının başka bir tezahürü olarak kendini göstermektedir. Örneğin COVID-19 pandemisi sırasında ABD başkanı Donald Trump, DSÖ'yü Çin'in çıkarlarına hizmet etmekle suçlamış ve ABD'nin DSÖ üyeliğini feshederek örgütün en büyük finansman kaynaklarından birini sonlandırmıştır (Hecke, Fuhr, & Wolfs, 2021).

COVID-19 pandemisi, DSÖ'deki finansman sisteminin uluslararası düzeyde ciddi bir güvensizlik kaynağına dönüştüğünü ve örgütün küresel sağlık yönetişimi konusundaki meşruiyetini zedelediğini ortaya koymuştur. 2020 Şubat ayı başlarında örgüt, COVID-19'un yayılmasını kontrol altına almaya yönelik eylemlerini finanse etmek için en az 675 milyon ABD dolarına ihtiyaç olduğunu duyurmuş; ancak gerekli fonlar COVID-19'un çoğu Batı ülkesini etkisi altına almasının ardından toplanabilmiştir (Hecke, Fuhr, & Wolfs, 2021). ABD hükümetinin 2020 Nisan ayında verdiği katkıları askıya alma kararı örgütün istikrarsız mali durumunu kötüleştiren bir diğer etken olmuştur. Örgütün problem çözme kapasitesi üzerinde ciddi olumsuz etkiler barındıran bu finansman sistemi, DSÖ'nün krizlere cevap verme konusunda neden bu kadar tutuk ve etkisiz kaldığının bir göstergesidir.

COVID-19 pandemisi, DSÖ'yü küresel sağlık yönetimindeki rolünü ve etkinliğini sorgulatan ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakmış, özellikle zamanında alınmayan kararlar ve küresel sağlık eşitsizliklerini derinleştiren uygulamalarla örgütün güvenilirliğini zedelemiştir. Bu bağlamda, DSÖ'nün alacağı kararların küresel sağlık sisteminin etkinliği üzerinde doğrudan etkisi olduğu bir dönemde, örgütün bu süreci yönetme biçimi ciddi eleştirilere yol açmıştır. Aşıya erişim ve dağıtımda yaşanan

³¹ (Bill & Melinda Gates Foundation, 2020)

aksaklıklar düşük ve orta gelirli ülkelerin pandemiyle mücadelesini sekteye uğratmış; DSÖ, COVAX (COVID-19 Vaccines Global Access) gibi girişimlerle aşı erişimini dünya çapında yaymayı amaçlamışsa da, yüksek gelirli ülkelerin aşıları erken satın alması küresel sağlık yönetimini sekteye uğratmıştır. Benzer şekilde maske kullanımı ve asemptomatik bulaşma konusunda alınan kararlar, örgütün karar alma süreçlerindeki belirsizlikleri ve iletişim eksikliklerini ortaya koymuştur.

Salgın sürecinde “pandeminin” geç ilan edilmesi, süreç içerisinde DSÖ başkanının yaptığı tutarsız açıklamalar, güven vermeyen yönetim uygulamaları, aşıya erişimde koordinasyonun sağlanamaması ve Çin hükümetine olan bağlılık vb. bir çok etken; DSÖ’nün ciddi bir irade, eylem ve meşruiyet problemi olduğunu kanıtlar niteliktedir (Hecke, Fuhr, & Wolfs, 2021). DSÖ’nün küresel sağlık yönetimi konusunda; daha şeffaf, adil ve etkili bir yapıya sahip olması gerektiği açıktır. Dünya, giderek daha karmaşık ve çok boyutlu krizlere maruz kalmaktadır ve COVID-19, modern dönemdeki ilk pandemi olsa da, gelecekte benzer sağlık krizlerinin yaşanma olasılığı oldukça yüksektir. Bu nedenle, Dünya Sağlık Örgütü, küresel sağlık sisteminin yönetiminde geçmişteki rolünden çok daha kritik bir öneme sahip olmaktadır. Pandeminin başından itibaren yaşanan sorunlar, gelecekte benzer küresel sağlık krizlerine daha hazırlıklı olunabilmesi için, küresel sağlık kurumlarının reform ihtiyacını ortaya koymaktadır.

3.1.4. NATO ve Güvenlik Krizleri

21. yüzyılda uluslararası güvenlik dinamikleri, küresel tehditlerin ve bölgesel çatışmaların etkisiyle yeniden şekillenirken; NATO'nun genişleme stratejisi, Kosova ve Libya müdahaleleri gibi sembol operasyonlar ve Ukrayna krizi bağlamında ortaya çıkan bölgesel gerilim, 21. yüzyıl uluslararası güvenlik mimarisinin şekillenmesinde merkezi bir yer tutmaktadır. Bu doğrultuda, NATO'nun evrimleşen misyonlarını ve küresel güvenlikteki rolünü incelemek, güncel uluslararası ilişkilerdeki dinamikleri anlamak için kritik bir gerekliliktir.

NATO, 2. Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika arasındaki güvenliği sağlamak amacıyla kurulmuş bir askeri ittifaktır. Kuruluşunun temel misyonu, üye ülkelerin güvenliğini kolektif savunma ilkesiyle teminat altına almaktır.

Ancak NATO'nun kurulduğu dönemdeki birincil hedefi, Sovyetler Birliği'nin yayılmasını engellemek için Batı Avrupa ve Kuzey Amerika arasında güçlü bir güvenlik köprüsü kurmaktır. Bu bağlamda, NATO'nun ilk rolü, Soğuk Savaş'ın getirdiği tehditlere karşı bir savunma mekanizması oluşturmak olmuştur. Başlangıçta Sovyet Rusya'ya yönelik temel savunma mekanizması olarak işlev gören örgüt, yıllar içinde ABD-AB işbirliğinin askeri ayağı olarak genişlemiştir.

NATO'nun kurumsal yapısı, çeşitli organlar aracılığıyla örgütün yönetim ve operasyonel işleyişini düzenler. En üst düzeydeki karar organı olan NATO Konseyi, üye ülkelerin daimi temsilcilerinden oluşur ve bu kurul, NATO Genel Sekreteri'nin başkanlığında haftalık toplantılarla politik ve stratejik kararlar alır. Konsey, NATO'nun yönetim ve karar alma yetkisine sahip en önemli birimdir. NATO'nun askeri yapısını yöneten Askeri Komite ise, üye ülkelerin askeri temsilcilerinden meydana gelir ve ittifakın askeri operasyonlarını denetleyerek müttefik kuvvetleri koordine eder. NATO Genel Sekreteri, hem NATO Konseyi'ne hem de Askeri Komite'ye başkanlık ederek, örgütün siyasi ve askeri kanadı arasındaki koordinasyonu sağlayan en yetkili sivilidir.

Üye ülkeler, karar alma süreçlerinde birer oy ile temsil edilirken, NATO'da her üye devletin eşit söz hakkına sahip olduğu bir yapı kurulmuştur. Karar alma süreçlerinde herhangi bir NATO kararı, tüm üye ülkelerin ortak iradesini yansıtır, ve oylama usulü tüm tarafların kabul ettiği bir karara ulaşılan kadar devam eder. Bu kapsamda yönetişimde oyçokluğu değil oybirliği ilkesi hakimdir. Her ülkenin veto hakkı ve yetkisi olduğu gibi aynı zamanda uzlaşma zemini sağlanmadan karar alınamayacağı için NATO devletlerarası ilişkilerde askeri işlevselliğinin yanında önemli de bir diplomatik istişare unsuru olarak kabul edilir.

NATO'nun siyasi hedefi, askeri caydırıcılığa dayalı bir güvenlik yapısı kurarak üye ülkeler arasında savunma ve güvenlik işbirliğini güçlendirmektir. Bu doğrultuda örgüt, üye ülkeler arasındaki olası çatışmaları önlemeyi ve barışçıl çözüm mekanizmalarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. NATO'nun "*birine saldırı, tümüne saldırı*" prensibi, ittifakın kolektif savunma ilkesini somutlaştırır ve üye ülkeleri küresel tehditlere karşı birleşik bir güvenlik şemsiyesi altında bir araya getirir. Bu prensip, hem üyeler arasındaki güveni pekiştirir hem de ittifakın bütünsel savunma kapasitesini artırır.

NATO, bu yapısıyla yalnızca askeri bir örgüt değil, aynı zamanda barış ve istikrarı koruma açısından uluslararası sistemde önemli bir aktör konumundadır.

NATO'nun temel hedefleri; bireylerin güvenliğini sağlamak, uluslararası işbirliklerini güçlendirmek, ortaya çıkan ve öngörülen tehditlerle mücadele etmek ve uluslararası barışı tesis etmektir. İlk bakışta kapalı bir ittifak gibi algılansa da NATO, savunma ve barışı koruma alanlarında üye olmayan devletlerle işbirliğini teşvik eden bir yaklaşım benimsemektedir. Örgüt, askeri bir ittifak olmanın ötesinde; üye devletlerin sınırları içerisinde veya ötesinde çatışmaların önlenmesi, demokrasinin güçlendirilmesi ve anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümünün desteklenmesi gibi misyonlara da sahiptir. Diplomatik girişimlerin başarısız olduğu durumlarda ise NATO, barışı ve bölgesel istikrarı korumak amacıyla askeri kapasitesini kullanma yetkisine sahiptir. Bu bağlamda NATO, her ne kadar Avrupa ve Kuzey Amerika'nın siyasi ve güvenlik örgütü olarak konumlanmış olsa da, küresel güvenliği tehdit eden dinamiklere karşı önemli bir uluslararası aktör olarak varlık göstermektedir (Awan & Malik, 2024).

NATO'nun 21. yüzyılda gerçekleştirdiği müdahaleler, örgütün küresel güvenlik mimarisindeki rolünü ve etkinliğini yeniden şekillendirmiştir. Kosova Krizi, Libya Müdahalesi ve Ukrayna-Rusya Savaşı gibi çatışma ve krizlere yönelik operasyonlar; NATO'nun krizlere yanıt kapasitesini ve stratejik önceliklerini sorgulatan bir bağlam yaratmıştır. NATO'nun müdahaleleri, zaman zaman “*Koruma Sorumluluğu*” ilkesiyle örtüşen insani gerekçelerle meşrulaştırılmaya çalışılsa da, örgütün temel işleyişi esasen üye devletlerin çıkarlarına ve kolektif savunma yükümlülüklerine dayanmaktadır. Bu durum, NATO'nun kriz yönetimi stratejileri ile küresel güvenlik yönetimi arasındaki ilişkiye dair önemli bir tartışma alanı yaratmıştır. NATO, üye devletler arasındaki güvenliği sağlama ve bölgesel krizlere müdahale etme konusundaki çok boyutlu sorumluluğuyla, hem bir savunma hem de kriz yönetim mekanizması olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla NATO müdahaleleri; uluslararası hukuk, meşruiyet ve etkinlik açısından tartışmalı bir alan oluşturmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra NATO'nun yaptığı ilk askeri müdahale olan 1999 Kosova Müdahalesi, örgütün BMGK onayı olmaksızın sivillerin yararına hareket edebilmesinin önünü açarken aynı zamanda müdahale sahasını siyasi çıkarlar ekseninde yeniden şekillendirmiştir. Öyle ki Yugoslavya, herhangi bir küresel

konsensüse üye olmadığı hâlde, bölgesel çıkarlar doğrultusunda NATO ve ABD, çatışmanın durmasını desteklemiş ve müdahale kararı almıştır. Müdahale o dönemde, NATO'nun Rusya'ya karşı güç üstünlüğünü kanıtlama mekanizması olarak görülmüştür. 78 günlük hava hareketi kapsamında Sırp güçlerine karşı sürdürülen mukavemet, aynı zamanda ittifakın askeri alandaki yetkinliği ve teknolojiye dayalı savaş gücünü kanıtlamıştır. Dolayısıyla Kosova müdahalesi, NATO'nun askeri etkinliği ve uluslararası toplumdaki meşruiyeti açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Müdahale, NATO'nun Soğuk Savaş'ın sona ermesine rağmen, askeri bir ittifak olarak sahada etkinliğini koruduğunu ve mevcudiyetini devam ettireceğini gösteren açık bir mesaj olarak algılanmıştır.

Kosova Müdahalesi uluslararası toplumun güç kullanarak insan haklarını koruma ilkesini hayata geçirmesinin ilk örneğidir. Harekat, R2P vb. insani müdahale uygulamalarının hayata geçirilmesine katkıda bulunmuş, NATO'nun hem askeri hem de diplomatik tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biridir. Kosova müdahalesi insan hakları ihlallerine karşı yürütülen ilk harekat olması bağlamında, R2P'nin pratik zeminini hazırlayarak uluslararası topluma halklarını koruma sorumluluğunu hatırlatmıştır. Müdahale, teorik anlamda da R2P uygulamasının uluslararası hukukun bir unsuru olarak kabul görmesine katkı sağlamış ve kitlesel vahşetlerle ilgili devletlerin sorumlulukları konusunda bir standart sağlanmasına işaret etmiştir. Aynı zamanda Kosova müdahalesiyle ilgili olarak ülkelerden gelen çeşitli tepkiler, emsal durumlarda yapılacak müdahalelerin yasallığı ve meşruiyeti konusunda da bir tartışma zemini yaratmıştır. Bu kapsamda, devlet egemenliği ile soykırım vb. insani vahşetlere karşı durma yükümlülüğü arasındaki çatışma vurgulanırken, devletlerin kendi vatandaşlarını koruyamama veya çatışmaya taraf olma tehlikesine karşı uluslararası topluma harekete geçme misyonu tanımlanmıştır.

“Koruma Sorumluluğu Doktrini” (R2P), 2005 yılında ICISS (The International Commission on Intervention and State Sovereignty) tarafından geliştirilmiş, uluslararası insani müdahale alanındaki önemli kavramlardan biri olarak kabul edilir (Awan & Malik, 2024). Doktrin, devletlerin kendi vatandaşlarını koruma sorumluluğunu vurgular ve devletler bu sorumluluğu yerine getiremediğinde, uluslararası toplumun devreye girerek askeri müdahalede bulunmasını öngörür. R2P'nin temel amacı; soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar

gibi büyük ölçekli insan hakları ihlallerine karşı etkili bir koruma sağlamaktır. Bu bağlamda, R2P üç ana sütun üzerine inşa edilmiştir: devletin sorumluluğu, uluslararası toplumun sorumluluğu ve uluslararası toplumun askeri güç kullanma taahhüdü.

NATO, R2P ilkesinin askeri müdahale aşamasını hayata geçirecek küresel sistemdeki temel aktörlerden biri olarak kabul edilir. Ancak NATO'nun, R2P kapsamında askeri müdahale etme yetkisine sahip olmasına rağmen, olası bir R2P müdahalesinin uluslararası meşruiyet kazanabilmesi için BMGK'dan onay alması zorunludur. Bu çerçevede, NATO'nun R2P kapsamında gerçekleştirdiği askeri müdahaleler, küresel güvenlik yönetimi bağlamında çeşitli eleştirilere konu olmaktadır. R2P'nin NATO eliyle uygulanabilirliği, ABD'nin örgütteki vesayeti sayesinde dünyanın geri kalanı tarafından tamamen siyasi bir müdahale olarak görülmektedir. Dolayısıyla, NATO'nun R2P kapsamında gerçekleştirdiği operasyonlar insan haklarını koruma amacı taşıırken, bu müdahalelerin meşruiyeti, etkinliği ve uzun vadeli sonuçları tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir. Örneğin, 2011 NATO'nun Libya müdahalesinde; Muammer Kaddafi rejiminin hükümet dışı gösterilere karşı takındığı sert tutum ve binlerce sivilin hayatının tehlikeye girmesiyle gelişen olaylar neticesinde, uluslararası toplum R2P ilkeleri çerçevesinde acil müdahale çağrısı yapmıştır. Bu kapsamda; uçuşa yasak bölge ilanı ve NATO eliyle tüm gerekli önlemlerin alınması kararlaştırılmış, NATO Libya'ya askeri operasyon başlatmıştır.

NATO'nun Libya müdahalesi Kaddafi'nin sivil halka uyguladığı şiddeti önlemiş ve başarılı kabul edilmiştir. Ancak, müdahale sonrasında Libya'da ortaya çıkan kaos, ülkenin uzun yıllar sürecektir bir istikrarsızlık ortamına sürüklenmesine yol açmış ve bu durum Rusya ve Çin tarafından kınanarak, örgüt küresel barışı sağlamak yerine kasıtlı bir rejim değişikliğinin önünü açmakla suçlanmıştır (What is R2P ?). Libya müdahalesi, devlet egemenliği kavramının insani müdahalenin kapsamı açısından yorumlanabileceği bir örnek olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, devletler egemenlik haklarını R2P ilkesine karşı bir savunma aracı olarak kullanırken, uluslararası toplumu insani sorumluluk ikilemi içinde bırakmaktadır.

NATO'nun R2P gerekçesiyle gerçekleştirdiği müdahalelerin kısa vadede sivil hayatları koruduğu öne sürülse de, bu müdahaleler uzun vadede bölgesel istikrarsızlık yarattığı ve uluslararası hukuk kurallarına uygunluk konusunda sorunlar yaşandığı

gerekçesiyle eleştirilmiştir (Kuan-Yu, 2024). Bu bağlamda, NATO'nun R2P gerekçesiyle gerçekleştirdiği müdahaleler, örgütün küresel düzeydeki etkinliğini artırma çabasının bir parçası olarak görülmektedir. Benzer şekilde, NATO'nun Doğu Avrupa'ya yönelik genişleme stratejisi, yalnızca güvenlik ağını genişletmeyi değil, aynı zamanda örgütün etki alanını da artırmayı amaçlamaktadır.

NATO, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Doğu Avrupa'ya doğru genişleyerek, yeni bir güvenlik mimarisi oluşturmayı hedeflemiştir. Bu süreç; 1999'da Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'ın katılımıyla başlayan genişleme dalgasının, 2004'te Baltık ülkeleri gibi eski Sovyet etki alanındaki devletleri de içine alacak şekilde sürdürülmesiyle hız kazanmıştır. Örgüt; bu genişlemeyi dengelemek ve Moskova ile ilişkileri yumuşatmak amacıyla, NATO-Rusya Kurucu Belgesi gibi ortaklık girişimlerinde bulunmuş olsa da, genişleme politikası Rusya tarafından bir güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır.

NATO'nun genişleme stratejisinin Rusya tarafından bir güvenlik tehdidi olarak algılanması, özellikle Ukrayna üzerinde derin sonuçlar doğurmuş ve bu genişleme, Rusya'nın Ukrayna'daki eylemlerini meşrulaştırma çabalarının merkezine oturmuştur. 2020'lere gelindiğinde; Rusya-Ukrayna Savaşı doğrudan NATO'nun müdahil olduğu bir kriz olmamasına rağmen, ittifakın savunma harcamalarını artırmasına ve Doğu Avrupa'da askeri varlığını güçlendirmesine neden olmuştur. Bu durum, NATO'nun genişleme stratejisinin, kuruluş dönemindeki temel misyonu olan Rusya karşıtlığını yeniden ön plana çıkardığını göstermektedir.

Ukrayna'nın Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki bağımsızlık süreci, hem iç politikadaki çalkantılardan, hem de Batı ile Rusya arasında sıkışan dış politika tercihlerinden derin şekilde etkilenmiştir. 2004'teki Turuncu Devrim; yolsuzluk ve hile iddialarıyla anılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından halkın yoğun baskısıyla Batı yanlısı Viktor Yuşçenko'nun iktidara gelmesiyle sonuçlanmış, Ukrayna'nın Batıya entegrasyon süreci hızlanmıştır. Ancak 2010'da Rus yanlısı Viktor Yanukoviç'in seçilmesiyle bu yönelim tersine dönmüş; 2013'te Avrupa Birliği ile ortaklık anlaşmasının reddedilmesi, Euromaidan olaylarıyla sonuçlanmıştır. Euromaidan sırasında Yanukoviç'in ülkeyi terk etmesiyle Batı yanlısı bir hükümet kurulmuş ve bu gelişmeler Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesine zemin hazırlayan

gelişmelerden biri olmuştur. Rusya'nın bu hamlesi uluslararası hukuku ihlal ettiği gerekçesiyle tepki toplamış, Ukrayna ile Rusya arasındaki kriz derinleşmiştir (Mujadid & Kiran, 2024).

Ukrayna'nın Batı ve Rusya arasında yaşadığı politik ikilem, 24 Şubat 2022'de Rusya'nın başlattığı geniş çaplı askeri hareketle derinleşmiş ve Ukrayna için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Halen devam eden Ukrayna-Rusya Savaşı, devletlerarası ikili çekişmenin ötesine geçerek, küresel güç dengelerini etkileyen kapsamlı bir krize dönüşmüştür. Özellikle ABD ve Avrupa ülkelerinin Rusya'ya yönelik ekonomik yaptırımlar ve ambargo kararları, bu çatışmayı bölgesel bir krizden küresel bir gerilime dönüştürmüştür. Batı, Ukrayna'yı demokratikleşme ve bağımsızlık mücadelesinde desteklerken, Rusya ise Ukrayna ile olan tarihsel ve etnik bağlarını vurgulayarak, bu iki ulusun ayrılmaz bir bütün olduğunu ileri sürmektedir. Batı için Ukrayna, Rusya'nın agresif ilerleyişine karşı bir set ve jeopolitik olarak önemli bir kaldıraç işlevi görürken; Rusya için bu savaş, NATO'nun ilerleyişini durdurarak etki alanını korumanın ve tarihsel kimliğini pekiştirmenin bir aracı haline gelmiştir.

Şubat 2022'de başlayan çatışmaların arka planında, NATO'nun Rusya sınırlarına doğru genişleme politikası önemli bir rol oynamaktadır. Ukrayna'nın jeopolitik olarak Rusya'ya en yakın ve stratejik açıdan en hassas konumda bulunması, bu çatışmayı daha da karmaşık hale getirmiştir. NATO'nun Ukrayna'ya yönelik kapsayıcı adımları, Rusya tarafından tehdit olarak algılanmış ve bu durum bölgede gerilimi artıran temel unsur haline gelmiştir.

Ukrayna, NATO ile 90'lardan itibaren ortak işbirliği sahasına sahip olmuş ve 1997'de NATO-Ukrayna Kurucu Anlaşması imzalanmıştır. 2008'de NATO, Ukrayna ve Gürcistan'ın gelecekte örgüte tam üye olabileceğini açıklamış ancak Ukrayna'nın NATO'ya tam üyeliği hiçbir zaman tamamlanmamıştır. Bu dönemde Ukrayna'nın üyelik talebi Rusya tarafından şiddetle reddedilmiş ve bir tehdit unsuru olarak görülmüştür. 2014'de Kırım'ın ilhakıyla birlikte Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçı çatışmalar Ukrayna'yı Batıya daha da yaklaştırmış ve NATO bu tarihten itibaren Ukrayna'ya askeri eğitim ve destek sağlamaya başlamıştır (Mujadid & Kiran, 2024).

2020'lere gelindiğinde NATO'nun Ukrayna ile olan askeri işbirliklerini genişletmesi ve Karadeniz'de örgüte üye ülkeler nezdinde gerçekleştirilen tatbikatlar, bölgedeki gerginliği arttırmıştır. 2021'de NATO ve ABD yetkilileri Ukrayna'nın tam üyeliğinin “açık kapı politikasına”³² tabi olduğunu açıklamış ve ittifaka katılımı engellemek adına herhangi bir veto hakkı bulunmadığını belirtmiştir. Ukrayna'ya yapılan askeri yardımlar, savunma sistemlerinin kurulması ve askeri eğitim tatbikatları; Moskova'nın hoşnutsuzluğunu derinleştiren unsurlar olmuştur. Bu dönemde seyreden Kırım ve Donbas çatışmaları hızını arttırmış ve Ukrayna hükümeti Rusya yanlısı ayrılıkçı hareketlere yönelik sert tutumunu arttırmıştır. Isınan bölgede diplomatik yolları da her zaman açık ve göreve hazır tutan Rusya, Aralık 2021'de ABD ve NATO'dan Ukrayna'nın hiçbir zaman örgüte katılmayacağına dair yazılı bir garanti talep etmiş ve NATO'nun Doğu Avrupa'daki askeri varlığını geri çekmesini istemiştir. Ancak NATO açık kapı diplomasisinin yürüdüğünü belirterek Rusya'nın taleplerini reddetmiştir.

NATO'nun Ukrayna'daki rolü, örgütün askeri ve teorik kapasitesini sınarken, aynı zamanda zayıf yönlerini de gün yüzüne çıkarmıştır. Ukrayna'nın NATO ile yaklaşmasıyla başlayan bölgesel gerilim, Rusya'nın saldırgan işgal girişimiyle zirveye ulaşmış ve bu süreç, NATO'nun uzun süredir teorik bir güvenlik çerçevesi içerisinde varlık gösteren yapısının daha somut bir güvenlik aktörüne dönüşmesine neden olmuştur. Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik agresif politikaları, NATO'nun yeniden yapılanmasını ve Rusya karşıtı bir stratejik dayanışmanın güçlenmesini tetiklerken, Doğu Avrupa'daki genişleme stratejisi, NATO ile Rusya arasındaki gerilimin derinleşmesinde belirleyici faktörlerden biri olmuştur.

2014'te Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı ve 2022'de başlayan Ukrayna Savaşı, NATO'nun Doğu Avrupa'da caydırıcılık kapasitesini ve bölgesel istikrarı sağlama yeteneğini ciddi şekilde sorgulatmıştır. Özellikle Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik müdahalesi sonrasında, NATO'nun etkin bir yanıt geliştirmekte zorlanması, örgütün güvenlik krizlerine adaptasyon sürecindeki eksikliklerini ortaya koymuştur. Siber saldırılar ve hibrit savaş gibi yeni nesil güvenlik tehditlerine yönelik hazırlıksızlık, NATO'nun hâlâ büyük ölçüde geleneksel askeri bakış açısına dayandığını göstermektedir. Bu durum, örgütün modern güvenlik dinamiklerine uygun politikalar

³² (NATO, 2008)

geliştirme gerekliliğini daha da belirgin hale getirmiştir. Bununla birlikte, NATO'nun caydırıcı rolü teorik düzlemde önemini korumaktadır. NATO ülkelerinin Ukrayna'ya sağladığı silah ve teçhizat desteğine rağmen, Rusya'nın NATO topraklarına yönelik bir saldırıdan kaçınması, ittifakın stratejik caydırıcılığının sürdüğünü göstermektedir. Bu bağlamda NATO, doğrudan savaşa dahil olmadan Ukrayna'ya dolaylı bir fayda sağlayarak caydırıcı pozisyonunu muhafaza etmektedir.

NATO'nun 21. yüzyıl krizlerine yönelik karnesi birkaç temel noktada yetersiz kalmakla eleştirilebilir. Öncelikle NATO, Soğuk Savaş döneminde kurulduğu için Rus karşıtlığına dayalı bir siyasi kimliği benimsemiş ve bu tarafsızlıktan uzak duruşunu günümüzde de sürdürmektedir. Buna yönelik geliştirilen politikalar, Ukrayna örneğinde olduğu gibi bölgesel çatışmaları kışkırtıcı bir boyut kazanabilmektedir. İkinci olarak, NATO'nun BM Güvenlik Konseyi onayı gerektiren müdahale yetkisi, karar alma süreçlerinde bir tıkanma yaratmakta, özellikle veto yetkisine sahip ülkeler arasında uyuşmazlık olduğunda müdahale zorluğu doğmaktadır. BMGK onayı, NATO'nun askeri müdahalelerinin uluslararası meşruiyet kazanmasını sağlasa da, konseyin beş daimi üyesinin veto hakkı, müdahalelerin zamanlaması ve uygulanabilirliği üzerinde büyük bir ikilem yaratmaktadır.

2011 yılında patlak veren Suriye İç Savaşı örneğinde olduğu gibi, küresel barışı sağlamak amacıyla hareket etmesi beklenen NATO, bölgede yükselen tansiyon ve terör unsurlarının artan etkinliği karşısında etkin bir mukavemet alanı oluşturmakta yetersiz kalmıştır. Suriye, NATO üyesi bir ülke olmamakla birlikte, NATO'nun önemli bir üyesi olan Türkiye'nin komşusu olması sebebiyle stratejik bir öneme sahiptir ve bu durum, Türkiye'nin ulusal güvenliği ve sınır güvenliği gibi çıkarlarını doğrudan etkilemektedir. Ancak NATO içindeki güç mücadeleleri ve enformel ilişkiler nedeniyle etkin bir müdahale gerçekleştirilememiştir. Özellikle Rusya, Suriye'ye yönelik her türlü müdahaleyi BMGK'da veto etmiş ve Esad rejimine olan desteğini artırarak müdahale sürecini zorlaştırmıştır (What is R2P ?).

NATO üzerindeki ABD vesayeti, örgütün bağımsız bir uluslararası güvenlik mekanizması olarak değil, ABD'nin dış politika çıkarlarını gözetten bir araç olarak algılanmasına yol açmaktadır. Libya örneğinde olduğu gibi, NATO müdahaleleri, amacından bağımsız olarak, Rusya ve müttefikleri tarafından ABD'nin askeri

stratejilerinin bir parçası olarak görülmektedir. Büyük güçlerin ulusal çıkarlar doğrultusunda NATO misyonunu manipüle etmeleri, uluslararası güvenlik ve insani müdahale politikalarının etkinliğini zayıflatmaktadır.

NATO'nun müdahale yetkisi hegemonik güç dengesinden etkilenen bir olgu olup, Gazze'de devam eden savaş, örgütün güncel durumu ve operasyonel yaklaşımını anlamak için kritik bir örnek teşkil etmektedir. NATO'nun koruma sorumluluğu kapsamında yürüttüğü Libya ve Kosova müdahaleleri; örgütün yalnızca üye devletlerin güvenliğini sağlamakla kalmayıp, üye olmayan bölgelerde de küresel barış ve sivilin korunmasına yönelik eylem kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. Buna rağmen Filistin'deki çatışmalar bağlamında Gazze'ye yönelik herhangi bir müdahalenin gerçekleşmemesi, İsrail'in ABD ile olan stratejik ittifakıyla yakından ilişkilidir. Öyle ki; Libya ve Kosova gibi müdahalelerde sivilin koruma gerekçesiyle harekete geçen örgüt, bugün Gazze'deki insani yıkıma karşı kayıtsız kalmıştır. Gazze'deki trajedi; Srebrenitsa Soykırımı'ndan daha büyük bir sivil kayba neden olmuşken, insani müdahale sorumluluğu ve sivilin korunması perspektifi küresel toplum tarafından rafa kaldırılmıştır. ABD ve müttefiklerinin İsrail'i desteklemesi ve NATO'nun herhangi bir müdahale önerisinde bulunmaması, uluslararası müdahale ilkesinin ne denli ikili bir perspektife dayandığını kanıtlamaktadır. NATO'nun savaş durumlarında sivillere yönelik koruyucu kalkanı, genellikle ABD'nin ulusal çıkarları doğrultusunda şekillenmekte, örgüt kolektif güvenlik ideali yerine güç dengesine dayalı bir askeri stratejiyi öncelemektedir. Aşırı durumlarda askıya alınan devlet egemenliği ve uluslararası hukukun üstünlüğü, İsrail'in eylemlerine karşı uygulanmamış; siyasi çıkarlar, insani kaygıların önüne geçerek, Gazze'ye yönelik etkin bir müdahale için gerekli yasal çerçevenin oluşturulmasını engellemiştir.

NATO'ya yönelik eleştiriler; koruma sorumluluğu kapsamında gerçekleştirilen müdahalelerde BM Güvenlik Konseyi onayının oluşturduğu sınırlamaların yanı sıra, ABD ve müttefiklerinin örgüt üzerindeki yapısal hâkimiyeti etrafında şekillenmektedir. Genişleme stratejisi ve kronik Rus karşıtlığı gibi sorunlar küresel güvenliği zedeleyici etkiler yaratmakla birlikte, NATO'nun temel sorunu ABD'nin örgütteki vesayetidir. Bu durum; NATO'nun kuruluş döneminde Sovyetler Birliği karşıtlığı temelinde şekillenen politikalarının, 21. yüzyılda ABD ve müttefikleri dışındaki tüm aktörlere yönelik bir karşıtlık paradigmasına evrildiğini göstermektedir.

3.2.Güç Dönüşümü ve Post-COVID Dönem

21. yüzyılda yaşanan krizler, küresel sistemi kriz politikalarına odaklanmaya zorlayarak köklü bir dönüşüm sürecine sokmuştur. Küreselleşmenin yarattığı ekonomik, sosyal ve politik standartlar, uluslararası örgütlerin kriz yönetimindeki başarısızlıklarıyla birleşerek modern küresel sistemin işlevselliğini sorgulanır hale getirmiştir. Krizlerin şekillendirdiği güç ilişkileri, yeni dönemin bu ekseninde ele alınmasını zorunlu kılmakta; krizler ise sistemi yeniden biçimlendiren yapısal unsurlar haline gelmektedir. COVID-19 pandemisi, sistemde birikmiş stres unsurlarını açığa çıkararak, milenyum krizlerinin dönüştürücü etkilerini belirginleştirmiştir. Pandeminin neden olduğu çok boyutlu yıkım, post-kriz süreçleri küresel sistemin öncelikli gündem maddelerinden biri haline getirirken, küresel yönetime yönelik eleştirel bakış açılarını güçlendirmiştir.

Post-COVID dönemin en belirgin özelliği, milenyum krizlerinin kümülatif etkilerinin pandeminin yarattığı toplumsal travmayla birleşmesi ve bu süreçten doğan güçlü değişim dinamikleridir. Politik ve ekonomik etkileşim kalıpları, hem algısal hem de pratik bir dönüşüm sürecinden geçmekte, bu bağlamda kurumlara daha karmaşık sorumluluklar yüklenmekte; yeni işbirliği ve mücadele alanları ortaya çıkmaktadır. 11 Eylül saldırılarıyla terör tehdidine indirgenen güvenlik anlayışı, 2008 finansal kriziyle ekonomik güvenlik perspektifine odaklanmış, pandemi ise güvenlik kavramını çok taraflı ve kapsamlı bir çerçevede ele almayı zorunlu kılmıştır. Küresel sistem, tarihte hiç olmadığı kadar komplike bir hale gelmiş ve hegemonya anlayışı mevcut güç ilişkilerinin etkisi altında dönüşmüştür.

Hegemonik bir devletin, pandeminin kaotik etkileri karşısında kriz durumuna müdahale etmesi beklenirken, Trump yönetimi altındaki Amerika Birleşik Devletleri, dış sorumluluklardan kaçınmayı ve içeride artan COVID-19 vakalarını göz ardı etmeyi tercih etmiştir. ABD tarihindeki büyük savaşlarda yaşanan kayıpların-İkinci Dünya Savaşı hariç-ötesinde bir can kaybına neden olan pandemide Washington, kendi yetersiz müdahalesinin sorumluluğunu Pekin'e yüklemeyi tercih etmiştir. ABD'nin küresel etkinliğini yitirdiği bu dönemde, Çin ve Avrupa Birliği de uluslararası liderlik rolünü üstlenmemiştir. Büyük güçler, geleneksel güvenlik anlayışlarını koruyarak; toprak anlaşmazlıkları, silahlı çatışmalar, ideolojik rekabet, askeri-güvenlik ittifakları

vb. yüksek siyaset meselelerine odaklanmaya devam etmektedirler. Bu bağlamda, pandemi yalnızca ABD'nin küresel etkisini azaltmakla kalmamış, sistemdeki hegemonik güç dengesini de ciddi ölçüde aşındırmıştır.

ABD hegemonyası güç kaybederken, tahminlerin aksine yerini Rusya'ya değil, çok paydaşlı kolektif eylem türlerine ve konsensüs modellerine bırakmaktadır. ABD, kalan hegemonyasını Ortadoğu'da ulusal çıkarları doğrultusunda kurduğu oyunlar ve savaş politikaları aracılığıyla sürdürmeye çalışsa da, bu hegemonya modeli artık oldukça eskimiş ve geçerliliğini yitirmiştir. Pandeminin neden olduğu yoksunluk psikolojisi, toplumları bu güçlü iktidar yapısına eleştirel gözle bakmaya itmiş; pandemi sürecinde marjinalize toplumların aşırı erişimindeki eşitsizlikler, Ukrayna Savaşı'na uluslararası toplumun verdiği destek ve savaşın ABD-Rusya rekabetine indirgenmesi ve Gazze'de yaşanan çatışmalara yönelik uluslararası alandaki kayıtsızlık, mevcut düzenin ve ABD hegemonyasının artık sürdürülebilir bir yapı arz etmediğini ortaya koymaktadır.

Dünya, Soğuk Savaş sonrası olduğu gibi yeni bir düzen arayışına girmiştir. Milenyum krizleri bu uzun vadeli dönüşümleri destekleyici bir fırsat yaratırken; iklim değişikliği, su kıtlığı ve hava kirliliği gibi dışsal şoklar, sistemin dönüşümünü gerektiren kaçınılmaz diğer faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Küresel toplumun görünmeyen bir virüs karşısında sergilediği kolektif başarısızlık, sistemin geleceğine dair tartışmaları derinleştirmiştir.

Küresel sistemin bu süreçte gösterdiği başarısızlık, yalnızca devletleri değil, toplumları ve bireyleri de çözüm mekanizmalarından yoksun bırakarak neoliberal değerlere olan inancı zayıflatmıştır. Pandemi döneminde artan hükümet müdahaleleri, iç siyasette önemli dönüşümlere neden olmuş; kısıtlayıcı önlemler ve benzeri müdahaleler, COVID-19'un ekonomik tahribatıyla birleşerek milliyetçi ve popülist söylemlerin taraftar toplamasına zemin hazırlamıştır.

Pandeminin kümülatif sonuçları, güç dağılımındaki eşitsizliklerin derinleşmesine yol açarak, uluslararası ilişkilerde çok taraflılık anlayışının yeniden şekillenmesini sağlamıştır. Soğuk Savaş dönemindeki ikili kutuplaşma, milenyumla birlikte görece çok taraflı bir düzene evrilmişse de, küresel sistem uzun süre ABD hegemonyası

altında şekillenmiştir. Yeni dönemde, yükselen güçlerin hegemonya mücadelesine katılarak sistemde kendilerine alan açmaya çalışacakları öngörülmektedir.

İkinci bir değişim, ilkinin paraleli olarak, “*diğerlerinin yükselişi*”³³ şeklinde kendini gösterecektir. 2008 kriziyle başlayan hegemonik sarsıntı; Batı'nın tek jeopolitik merkez olma konumunu zayıflatırken, gelişmekte olan ekonomilerin yapısal problemlerini görünür kılmış ve küresel refahtan edindikleri kazanımları arttırmalarına sebep olmuştur. Batı dışı dünyanın ekonomik yükselişi, çok sayıda Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkesinin kapsamlı piyasa reformları yaparak uzun süre sürdürülebilir büyüme oranları elde etmesiyle başlamış, 2008 sonrası dönemde BRICS gibi yükselen güçlerin sesleri ve jeopolitik ağırlıkları görmezden gelinemez hale gelmiştir.

Üçüncü değişim ise, güç mücadelesinin; ideolojik, politik, askeri ve ekonomik alanlarda yalnızca ABD, Çin ve Rusya arasındaki rekabete indirgenen yapısının dönüşümü olacaktır. Bölgesel güç çatışmaları, yeni ittifak oluşumları ve bölgeselcilik süreçlerinin hız kazanması beklenmektedir. Pandeminin, küreselleşmenin yararlarına ilişkin sistemde yarattığı ikilem bu dönüşümün temelini oluşturmaktadır. İçerideki stratejilerin artmasıyla, küreselleşmenin geri çekildiği ve bölgesel güçlerin ön plana çıktığı bir dönemin başladığı gözlemlenmektedir.

Dördüncü ve son olarak; pandeminin yarattığı “tek bir dünya var” algısı, kolektif eylemin gerekliliğini bir kez daha görünür kılmıştır. Bu kapsamda, bölgesel kalkınmaya yönelik çabalar Kuzey-Güney diyaloguna önem kazandırırken, kolektif eylem yapıları; Batı merkezli bir yönetim çerçevesi yerine, daha kapsayıcı bir politika koordinasyonu süreci oluşturmayı hedeflemektedir.

COVID-19 pandemisi, dünya genelinde ekonomik ve toplumsal yapıları derinden etkileyerek uluslararası ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu kriz, realist ve liberal paradigmlar arasında; devlet merkezli güvenlik kaygıları ile küresel işbirliği gereksinimlerini karşı karşıya getirerek iki yaklaşımın da yeniden gözden geçirilmesine yol açmıştır.

Stephen Walt, Henry Kissinger ve Robert Kaplan gibi realistlere göre pandemi uluslararası sistemdeki radikalizmi tetikleyerek devleti yeniden merkeze

³³ (Zakaria, 2013)

konumlandırmıştır. Stephen Walt’a göre, COVID-19 pandemisi, küresel sistemin dinamiklerini değiştirebilecek kadar kapsamlı bir etki yaratmasına rağmen; küresel siyasetin temel doğasında köklü bir değişikliğe yol açmayacaktır. Walt, pandeminin sonrasına dair öngörülerinde; küreselleşmenin geri çekileceğini, uluslararası işbirliğinin artmayacağını ve devletlerin daha otoriter bir yapıya bürüneceğini savunmaktadır. Küresel krizlerin politik bir bölünmeye yol açtığını ve ulusal çıkar kavramının devletler için yeniden temel strateji haline geleceğini vurgulamaktadır. Walt’a göre, ABD’nin DSÖ’ye sağladığı fonu kesmesi ve aşı milliyetçiliği gibi gelişmeler, küresel birlik duygusunun zayıfladığını göstermektedir (Walt, 2020).

Walt’a göre, pandeminin ardından küresel sistemde; daha az özgür, daha az müreffeh ve daha rekabetçi bir ortam ortaya çıkacaktır. Pandemi sürecinde, devletlerin virüsle mücadelede izledikleri ulusal çıkar odaklı politikalar, uluslararası işbirliği ve küresel dayanışmanın sekteye uğramasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra, küresel ekonomik sistem ve bağlı tedarik zincirlerinin kırılganlığı, küreselleşmenin risklerini belirginleştiren unsurlar olmuştur. Walt, yeni dönemde küresel işbirliği perspektifi yerine, devletler arası işbirliklerinin öne çıkacağını değerlendirmektedir. Buna bağlı olarak, adil bir düzen arayışında olan devletlerin rekabeti, dünya sistemini şekillendirecek başlıca faktörlerden biri haline gelecektir. Walt, pandeminin otoriter rejimlerin güçlenmesine yol açtığını ve bu güç mücadelesinin ABD ile Çin arasındaki ideolojik ve stratejik çatışmayı derinleştirdiğini belirtmektedir. Çin, Asya’daki bölgesel hegemonya hevesini pekiştirmeye çalışırken, ABD de Çin’in yükselişini engellemeye yönelik stratejiler geliştirmektedir. Bu bağlamda, yeni dönemin; küresel işbirliğinin sınırlandığı, rekabetin belirginleştiği ve ideolojik çizgilerin derinleştiği bir yapı arz edeceği düşünülmektedir (Walt, 2020).

Eski Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, pandemi süreci ve sonrasını 2. Dünya Savaşı atmosferinin hüküm sürdüğü 1944 sonlarına benzetmiştir. Kissinger’a göre devletler pandemi sürecinde kolektif çözüm mekanizmaları üretme konusunda savaş sonrası döneme kıyasla daha olumlu bir gelişim gösterirken, salgın yönetimindeki başarısızlık işbirliği süreçlerini sekteye uğratmıştır. Kissinger, pandemi sonrası için; küreselleşme, neoliberalizm ve aydınlanma dönemi ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kalınması gerekliliğini vurgularken, otoriterleşme eğilimlerine dikkat çekmektedir. Kissinger’a göre yeni dönemde uluslararası işbirliğinin ve kurumların

rolünün zayıflaması, otoriter rejimlerin güçlenmesine yol açabilir (Kissinger, 2020). Dolayısıyla, pandemi döneminde devletlerin kendi kendine yetme çabası küreselleşmenin kırılmasına yol açmıştır ve yeni dönemde ulus-devlet statüsünde bir tür merkeziyetçilik yükselişe geçecektir.

Realist paradigmanın bir diğer önemli temsilcisi Robert Kaplan, 11 Eylül saldırılarının güvenlik algısında yarattığı değişimin ve 2008 finansal krizinin yarattığı resesyon halinin bir benzeri olarak nitelendirdiği COVID-19 salgınının, bu iki krizden çok daha büyük etkilere sahip olduğunu savunmaktadır. 21. yüzyıl kriz olgusunu küreselleşme evreleriyle bağdaştıran Kaplan, küreselleşme 2.0 olarak değerlendirdiği yeni dünya düzeninin pandemiyle birlikte tarihe karıştığı görüşündedir. Tıpkı Walt gibi pandeminin olası ayrışma ve bölünmeleri tetikleyeceğini düşünen Kaplan, pandeminin doğrudan etkilerinin gelişmekte olan siyasi dinamiklerle birleşerek jeopolitik bir dönüm noktası yarattığını düşünmektedir. ABD ve Çin arasındaki rekabetin gelişeceğini söyleyen Kaplan, Çin'in otoriter rejimini ABD'nin popülist siyasa anlayışıyla kıyaslayarak bu korelasyonun yeni dönemin belirleyicisi olacağını vurgulamaktadır. Pandeminin, tüm olumsuzluklarına rağmen, gelecekteki olası krizlere karşı küresel bir bilincin gelişimine önemli katkılar sağladığını savunan Kaplan'a göre, pandemi süreci ve sonrasındaki jeopolitik çalkantılar, siyasi, psikolojik ve iktisadi bir gerçeklik olarak ele alınmalıdır. Kaplan, yeni dönemi Fukuyama'ya atıfla "*tarihin sonu*"³⁴ olarak değerlendirmese de, insanlığın geçtiği yeni bir aşama olarak nitelendirmiştir (Kaplan, 2020).

Realist paradigmanın post-COVID öngörülleri; uluslararası ilişkilerde artan rekabet, milliyetçilik ve bölünme eğilimlerinin güçleneceğine vurgu yaparken, küresel işbirliğinin zayıflaması sonucunda ulusal güvenlik ve ulusal çıkar mefhumunun öneminin artacağı yönündedir. Walt, devletlerin pandemi sürecinde aldığı kısıtlama kararlarının kalıcı etkiler yaratacağını ve daha rekabetçi bir dünya düzeninin oluşacağını öngörürken Kissinger, liberal dünya düzeninin ilkelerinin korunmasının önemine vurgu yapmaktadır. Kaplan ise, pandeminin ABD-Çin rekabetini şiddetlendireceğini savunurken, küreselleşmenin geri çekileceği görüşündedir. Pandeminin küresel işbirliğini zayıflatırken, milliyetçilik ve otoriterleşme eğilimlerini

³⁴ (Fukuyama, 1989)

güçlendireceği ve liberal dünya düzeninin ciddi bir yeniden değerlendirme ve dönüşüm sürecine girdiği öngörüsü liberal paradigma tarafından da paylaşılmaktadır.

Foreign Policy için kaleme aldığı “*COVID-19 Might Not Change the World*” makalesinde Joseph Nye, büyük buhrana atıf yaparak kötü ekonomik koşulların otoriter hareketleri besleyeceği görüşüne yer vermiştir. Nye’a göre salgın döneminin yarattığı kötü ekonomik koşulların kontrol altına alınması mümkünken, kısa dönemde dünya ekonomisi yeniden büyüme evresine geçecektir. Nye’a göre, ABD hegemonyası güç kaybetse de, mevcut statüko devam edecektir. Joseph Nye, pandeminin küresel sistemi derinden etkileme ihtimalinin düşük olduğunu savunurken, yeni dönemde ABD hegemonyasının güçlendirilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Hemen her teorisyen olası ABD-Çin rekabetine dikkat çekerken Joseph Nye, bir hegemonun; politik, ekonomik, askeri vb. tüm alanlarda güçlü konumda olmasının yanında normatif olarak evrensel bir kültürel altyapıya sahip olması gerektiğini söyleyerek, yeni dönem için ABD karşısında Çin’in yükselişini mümkün görmemektedir (Nye, 2020).

Liberal paradigmanın önemli teorisyenlerinden Ikenberry, COVID-19 pandemisini liberal dünya düzeninin sonu olarak değerlendirerek, İkinci Dünya Savaşı’ndan günümüze dek küresel sistemin geçirdiği dönüşümün bu en yeni kriz oluşumu karşısında savunmasız kaldığını vurgulamıştır. Ikenberry’e göre 1930’larda bile küresel işbirliği, pandemi sürecindeki kadar işlevsiz kalmamıştır. Pandemi zayıflıkları ortaya çıkararak mevcut düzenin çöküşünü hızlandırırsa da, Ikenberry’e göre liberal düzenin girdiği çıkmazın asıl sebebi hegemonun güç kaybediştir. Özellikle Trump’ın ABD liderliğini baltalayıcı söylemleri, sistemi güç rekabetine açık hale getirmiştir. Yeni dönemde Çin, Rusya vb. yükselmeye meyilli ülkelerin ABD’ye karşı bir hakimiyet mücadelesine girmesi muhtemeldir. Dolayısıyla post-COVID dönem; parçalanmış, çok taraflılığını yitirmiş ve işbirliğinden uzak bir politik düzlem sunacaktır. Buna bağlı olarak ABD hegemonyasının zayıflayacağı öngörüsünde bulunan Ikenberry’e göre; Amerikan liderliğindeki liberal hegemonik düzen, 11 Eylül sonrası dönem ve beraberindeki Irak işgaliyle zaten sekteye uğramışken, pandemi yalnızca hegemonun düşüşünü hızlandırmıştır (Ikenberry, 2012).

Güç rekabetinin yoğunlaşması, post-COVID dönemde küresel işbirliği kurumlarından kalanları da yok edecektir. Liberal vizyonun cazibesini yitireceğinin üzerinde duran

Ikenberry, liberal dünya düzeninin bu zamana kadar rolünü başarıyla yerini getirdiği değerlendirmesinde bulunmuştur. Ikenberry'nin perspektifine göre, ABD hegemonyası devam edebilir ancak; daha işbirlikçi, kapsayıcı ve çok taraflı bir form almalıdır. Buna göre ABD'nin küresel liderliği, liberal düzenin korunması ve güçlendirilmesi açısından önemli olmaya devam ederken; bu liderlik, diğer büyük güçlerle işbirliği ve içsel yenilenme gerektirecektir (Ikenberry, 2020).

Francis Fukuyama, 1992 yılında yayımladığı "*Tarihin Sonu ve Son İnsan*" adlı eseriyle liberal demokrasilerin ve serbest piyasanın zaferini ilan etmiş olsa da, liberal küresel sistemin pandeminin yarattığı stres yüküyle ciddi bir sınavdan geçtiğini kabul etmektedir. Fukuyama'ya göre, pandemi döneminde alınan önlemler ve kısıtlamalar liberalizmin temel ilkeleri olan; işbirliği, bireysel haklara saygı ve hukukun üstünlüğü gibi değerleri daraltmış ve sistemi tehlikeye sokmuştur. Bu bağlamda, Fukuyama milliyetçiliğin yükselişine dikkat çekerek, post-COVID dönemde liberalizmin güç kaybedeceğini ve yeni yönetimlerin politika argümanlarını milliyetçiliğe dayandıracağını öne sürmektedir (Fukuyama, 2020).

Liberalizm, geçmişte çok sesli toplumlardaki çeşitliliği idare edebilme kabiliyeti ve eşitlik prensibine dayanan refah anlayışıyla başarılı bulunmuştur. Ancak Fukuyama'ya göre pandemi döneminde liberal değerler ve küreselleşmenin toplumsal getirileri, olumsuz etkilere maruz kalarak kontrol edilemez hale gelmiştir. Doğu Asya ülkelerinin pandemi yönetimindeki başarısının Batı'dan Doğu'ya küresel güç dağılımını etkileyebileceğini belirten Fukuyama, özellikle Çin'in krizi etkili bir şekilde yöneterek pandemi sürecini başarıyla tamamladığını vurgulamaktadır. Fukuyama'ya göre Post-COVID dönemde; ABD hegemonyasının zayıflaması, liberal küresel sistemin çöküş sürecine girmesi ve faşizmin yükselişi gerçekleşmesi muhtemel gelişmelerdir. Fukuyama'ya göre, mevcut sistem ancak kriz sonrası süreçteki uyum sağlama becerisiyle yoluna devam edebilir (Fukuyama, 2020).

3.2.1. Değişim ve Alternatif Arayışları

21. yüzyıl krizleri, küresel sistemin işleyişine ciddi bir meydan okuma getirmiş ve mevcut yapının yetersizliğini açıkça ortaya koymuştur. Küresel düzenin kurallara ve normlara dayalı formunun ihlali, milenyum krizlerinin en belirgin sonuçlarından biridir. Çok taraflı süreçlerin inşa edilmesi ve sürdürülmesi amacıyla oluşturulan

uluslararası örgütler ve bunlara bağlı işbirlikleri, enformel ilişkilerle zedelenmiş ve kriz yönetimi konusunda başarısız olmuştur. Liberal uluslararası düzen ve bu bağlamda gelişen kolektif eylem unsurları, krizlere karşı adil ve eşitlikçi bir yönetim sağlama noktasında yetersiz kalmıştır. Post-COVID dönemle birlikte uluslararası düzenin geleceğinin; çok merkezli bir sistemin oluşumu, yerel ve bölgesel işbirliklerinin genişlemesi ve bağlantısallığın yeniden tanımlanması vb. bir dizi alternatif korelasyon üzerinden şekilleneceği değerlendirilebilir.

Küresel sistemin teorik dönüşümü krizler üzerinden değerlendirildiğinde; hegemonik gücün düşüşü, sistem üzerinde belirleyici etkiler yaratmıştır. 21. yüzyılda, mevcut yapının değişimi ve buna karşılık gelişen alternatif işbirlikleri, hegemonik güç geçişlerinin etkisiyle şekillenmiştir. Pandemi sürecinin etkin bir şekilde yönetilememesi, Amerikan hegemonyasına karşı güçlü bir meydan okuma teşkil etmiştir. Pandemi sırasında; ABD'nin sağlık kaynaklarının yetersizliği ve eyalet hükümetleriyle federal hükümet arasındaki koordinasyon eksiklikleri, zaten mevcut olan sağlık sistemi sorunlarıyla birleşerek, dünyanın en yüksek sanayi bütçesine sahip olan ABD'yi kriz mefhumu karşısında savunmasız bırakmıştır. Sürekli karantina ve kısıtlama önlemleri sırasında ABD'de ciddi bir iş gücü kaybı yaşanmış ve ekonomik gerileme, 1929 Büyük Buhranı ile kıyaslanabilir bir düzeye gelmiştir. En ağır ölüm tablolarının yaşandığı dönemde, Amerikan dış politikası, "*önce Amerika*" doktriniyle hareket etmiş ve Trump yönetimi, küresel liderlik pozisyonundan "istifa" etmiştir.

Küresel işbirliği unsurlarının başarısızlığı ve ABD hegemonyasının zayıflaması, çok taraflı bir küresel sistemin inşasına zemin hazırlayacaktır. ABD merkezli hegemonik bir düzenden, Batı-dışı merkezli bir çok taraflılık modeline doğru bir geçişin muhtemel olduğu değerlendirilebilir. ABD hegemonyasının küresel liderliği, devam eden süreçte kademeli olarak aşınmaktadır. Pandemi dönemi boyunca ABD, küresel liderlik rolünü yitirmiş ve Başkan Trump'ın popülist siyasetiyle şekillenen dengesiz dış politika yaklaşımı, hegemonik düşüşü daha belirgin kılmıştır. Bu durum, boşalan hegemonik pozisyonun kimin tarafından doldurulacağı sorusunu beraberinde getirmektedir. Dünya ekonomisinin ikinci büyük gücü olan Çin, bu yarışta en güçlü adaydır.

Çin'in artan dış ilişkileri ve Afrika gibi uzak bölgelerde bile etkisini güçlendirmeye yönelik stratejisi, Batı'nın küresel egemenliğine karşı yükselen en büyük alternatif

olarak görülmesine yol açmaktadır. Çin'in bu alandaki adımları, üretim bantları gibi; hızlı, seri ve çalışkan bir karakter sergilemektedir. Örneğin 2019 yılında, G-7 ülkelerinden biri olan İtalya, Çin ile BRICS'e katılım için bir mutabakat imzalamıştır. O dönemde Avrupa ülkeleri tarafından fazla önemsenmeyen bu gelişme, pandeminin en ağır tablosunu yaşayan ve AB'den yeterli destek alamayan İtalya için, Çin'den aldığı tıbbi malzeme sevkiyatıyla stratejik bir diplomatik hamleye dönüşmüştür. Benzer şekilde; İspanya, Fransa ve Almanya, pandemi döneminde acil tıbbi yardım talep etmek amacıyla Çin'e başvurmuş ve bu çerçevede Çin, Fransa ve İspanya'ya yüz maskeleri, koruyucu giysiler ve eldivenler gibi temel sağlık malzemeleri göndermiştir (Akon & Rahman, 2020). Bu bağlamda, Çin'in küresel işbirlikleri geliştirme stratejisi, yalnızca bölgesel değil, uluslararası düzeyde de etki alanını genişletme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Çin'in dışı açılma stratejisi, küresel sistemin geleceğindeki rolünü belirginleştiren faktörlerden biri olacaktır.

Küresel yönetim sisteminin ve kolektif eylem mekanizmalarının kriz yönetimindeki işlevsizlikleri, mevcut sistemde kolektivizm arayışlarını farklı bir boyuta taşımıştır. ABD hegemonyasının zayıflamasıyla paralel olarak küreselleşme, neoliberal sistem, serbest piyasa kapitalizmi ve uluslararası işbirliği gibi modern sistemin temel değerleri 21. yüzyıl krizlerinin etkisiyle derin bir dönüşüm geçirmiştir.

Pandemi, uzun süredir devam eden modern devinim süreçlerini yavaşlatmış ve liberal demokrasiler açısından derin bir kültürel ve sosyal krizi tetiklemiştir. COVID-19 pandemisi, uluslararası sistemdeki kırılmalıkları ve önceki krizlerin kümülatif etkilerini çarpıcı bir şekilde görünür kılmıştır. Küreselleşmiş ve girift bir sistemin ortasında gerçekleşmesi, pandemiye tarihsel olarak benzer krizlerden ayıran en önemli özelliği olmuştur. Pandeminin eşsiz yapısı; küresel işbirliği ve dayanışma mekanizmalarının yetersizliğini derinleştirerek, uluslararası sistemin işlevsizliklerini daha belirgin hale getirmiş ve değişim kaçınılmaz hale gelmiştir.

Pandemi süreci, hem demokratik rejimlerde hem de otoriter yönetimlerde sivil özgürlüklerin ve bireysel hakların benzeri görülmemiş şekilde kısıtlandığı bir gerçeklik yaratmıştır. Sınırsız tüketim, seyahat özgürlüğü ve kamusal alanların askıya alınması, sınırların kapanması gibi pratikler, toplumları içsel dayanışmaya yönlendirmiş ve milliyetçi söylemlerin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Küresel

ölçekte tehdit algısı; ulus-devlet ayrımı gözetmeyen bir virüse odaklanmış ve küresel dayanışma mekanizmaları salgının etkileri karşısında yetersiz kalmıştır. Uluslararası işbirliği pratikleri zayıflamış; ulus-devletlerin kendi sınırları içerisinde çözüm arayışlarına odaklanması, milliyetçi ve izole politikaların güçlenmesine neden olmuştur.

Pandeminin yarattığı kaotik atmosfer, geleneksel yönetim kalıpları yerine; neoliberal kurumsallaşmanın hegemonik yapısından sıyrılmış, çoğulculuğu alternatif yapılar üzerinden gerçekleştiren ve daha katılımcı bir küresel yönetim ihtiyacını öne çıkarmıştır. Batı merkezli düzenin temel ilkelerine karşılık olarak; BRICS ve Şanghay İşbirliği Örgütü gibi yapılar güç dengelerini yeniden şekillendirmekte ve Küresel Güney'in artan etkisiyle Güney-Güney işbirliği girişimleri alternatif bir uluslararası düzenin mümkün olabileceğini göstermektedir. Bu yeni dinamikler, yalnızca ekonomik ve politik işbirlikleriyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bölgeselcilik ve çok taraflılık anlayışını yeniden tanımlamaktadır (Bhusal, 2020).

Pandemi koşullarında devletlerin sorun çözmede uluslararası örgütler ve bağlı işbirliklerinden beklenen desteği görememesi, devletleri kendi kapasite ve kaynaklarına yoğunlaşmaya itmiş ve devlet-toplum ilişkileri yeniden tanımlanmıştır. Uluslararasıılıktan bölgeselcilığe, daha az dışa bağımlı olmaya hatta içe kapanmaya yönelen küresel yönetim paradigması, küreselleşme evresinin tam tersi olarak tanımlanabilecek “deglobalization” sürecini ortaya çıkarmıştır.

Küreselleşmenin sağladığı entegrasyonun krizler ve kriz yönetim süreçleriyle olan derin bağlantısı, bu kavramı yeni dönemde dönüşümün merkezi haline getirmiştir. Post-COVID dönemde küreselleşmenin gerilemesinin üç temel nedeni öne çıkmıştır; devletin ekonomik faaliyetlere katılımının artmasıyla neoliberal değerlerle çelişen yeni bir yapının meydana gelmesi, küresel tedarik zincirlerinin aşırı bağımlı ve kırılgan hale gelmesiyle oluşan ekonomik buhran ve küresel entegrasyona bağlı gelişen dış kaynaklara aşırı bağımlılık hali. Küreselleşmenin gerilemesiyle yükselmesi beklenen bölgeselleşme, özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin işbirliği isteğinden kaynaklanmaktadır (Enderwick & Buckley, 2020). Küresel Kuzey'deki yerleşik güçlere karşı daha fazla pazarlık gücü talep eden Küresel Güney; BRICS, ŞİÖ

vb. oluşumları güçlendirerek post-COVID dönemi alternatif vizyonların yükselişi açısından kritik bir noktaya taşımaktadır.

Değişimin bir diğer önemli boyutu, bağlantısallık kavramının dönüşümüdür. Salgın döneminde devletler otonom hareket etme kabiliyeti kazanmış ve uluslararası ilişkilerdeki “*bağlantısallık*” kavramı yeni bir zemin arayışı içine girmiştir. Bağlantısallık kavramı, ulusötesi düzeyden yerele kadar uluslararası politikayı ilgilendiren tüm analiz düzeylerinde; devletlerin, kuruluşların veya toplumların küresel etkileşimde bulunduğu tüm yollar olarak tanımlanır (Gaens & Sinkkonen, 2023). Küreselleşmenin gerilemesiyle birlikte bağlantısallık refleksi değişmiş, bölgeselcilik kavramı yeni bir güç merkezi olarak ortaya çıkmıştır. Batı merkezli olmaması, çoğulcu ve katılımcı küresel yönetim anlayışıyla gelenekselden ayrılan bu kavram; aynı zamanda ticaret ve ekonomik ilişkilerin yanında; kültürel, çevresel, politik ve toplumsal tartışma alanlarını da kapsar (Mahrenbach & Shaw, 2019) .

Küreselleşmenin ilk dönemlerinde ekonomik ve teknolojik etkileşimle güçlenen küresel bağlantısallık, günümüzde daha bölgesel ve yerel odaklı bir forma evrilmektedir. Yeni dönem; farklılaşan beklentilere cevap verebilen, Batı merkezli tek tipleşen örgütlenmelere karşı gelişmekte olan veya az gelişmiş Küresel Güney’in vurgulandığı tarihi bir dönemeç olacaktır. Bölgesel etki ve eylem kapasitelerine bağlı olarak Küresel Güney ülkelerine; Kuşak Yol Projesi kapsamında bölgesel güç retorğinde lider konuma gelmeye çalışan Çin, son yıllarda yakaladıkları yüksek büyüme oranları ile birlikte “*çeşitlilik içinde birlik*” sağlayan BRICS ülkeleri ve Batı dışı dünyayla bağlantısını arttırmaya çalışan Rusya örnek gösterilebilir. Özellikle Rusya, Avrasya’da etkili olmak adına bağlantısallık kavramını çokça kullanmıştır. Güney- Güney işbirliğine en taze örnek Rusya’nın GEP (Greater Eurasian Partnership) projesidir. Bu proje kapsamında Rusya’nın; Çin ile giderek örtüşen çıkarlarını, özellikle kalkınma ve güvenlik meselelerinde bölgesel işbirlikçi bağlantıyı güçlendirmeye yönelik yeni bir düzleme oturttuğu değerlendirilebilir (Tuter, 2023). Proje; özellikle Orta Asya’da ve daha geniş anlamda Büyük Avrasya’ya yönelik potansiyel risklerin ve zorlukların yönetilmesinde daha fazla politika koordinasyonu içeren ajandasının yanında aynı zamanda Rusya’nın Çin’in Kuşak-Yol Projesiyle elde ettiği inisiyatifi dengeleme stratejisinin de bir parçası olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla Batı merkezli konjonktüre alternatif yaratma hevesi, Avrasya’yı

bağlantısallık kavramının dönüşümünde kritik bir konuma taşımaktadır (Silvan & Kaczmarek, 2023).

Post-COVID dönemde yükselen milliyetçi söylemler, uluslararası ilişkilerdeki teorik dönüşümün bir diğer önemli boyutunu oluşturmaktadır. Pandemi sürecinde; politik, ekonomik, toplumsal vb. hemen her alanda etkinliğini güçlendiren ulus-devlet yapısı, post-COVID dönemde yeniden vurgulanan bir aktör olmuştur. Pandeminin başlangıcından kısa bir süre sonra, dünya genelinde devlet müdahalesinin artması, neoliberal küresel sistemin devletin rolüne dair temel varsayımlarıyla çelişen bir yapı ortaya çıkarmıştır. Kolektif eylem unsurlarının başarısızlığı, devletleri ve toplumları içe kapanmaya itmiş ve bu süreç, "*pandemi milliyetçiliği*" olarak adlandırılabilen yeni bir kavramın doğmasına zemin hazırlamıştır. Çin hükümetinin sınırlı işbirliği anlayışı ve şeffaflıktan yoksun politik tutumu, Dünya Sağlık Örgütü'nün Çin hükümeti ile olan yakın teması ile birleşerek ayrıştırıcı söylemleri körüklemiş ve milliyetçiliğin yükselmesine teorik bir altyapı sağlamıştır (Mylonas & Whalley, 2020).

21. yüzyıl krizlerinin kümülatif sonuçları, pandemi ile birlikte kendini göstererek yeni dönemde yerleşik neoliberal değerlerin yerine yükselen daha çoğulcu bir perspektife yönelimi hızlandırmıştır. Kriz anlarında eşit, adil ve etkin bir yönetim sağlayamayan küresel yönetim mekanizmaları, sistemsel bir dönüşümün gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır.

SONUÇ

21. yüzyıl, küresel sistemin dinamiklerini köklü şekilde değiştiren bir dizi krizle şekillenmiştir. Modern küresel sistemin neoliberal kurumsal yapısı, milenyum krizlerinin sistemde yarattığı katastrofik etkiyi bertaraf edememiş, kriz yönetim mekanizmaları etkisiz kalmıştır. 2000'lerle başlayan ekonomik, politik ve toplumsal entegrasyon, uluslararası ilişkileri karmaşık bir yapıya büründürerek krizlerin etki kapasitesini arttırmış ve yeni dönemde kendine özgü bir müdahale konsepti yaratmıştır. 21. yüzyıl, modern dünyanın en gelişkin yönetim yapısına sahip olsa da, küresel işbirliği konsepti pandemi döneminde başarısızlığa uğramış, uluslararası örgütler küresel yönetişimin etkin aktörü pozisyonunu kaybetmiştir. Post-COVID dönem hegemonya kavramının devinimini hızlandırarak, gelenekselleşmiş güç ilişkilerini bozan bir gerçeklik yaratmıştır. Yeni dönem, tek başına bir dönüm noktası olmanın ötesinde, 21. yüzyıl küresel sisteminin yapısal sorunlarını görünür kılan bir kırılma noktasıdır.

Birleşmiş Milletler' in küresel krizler karşısında kapsayıcılıktan uzak yaklaşımı, G-20'nin 2008 finansal krizinde gelişmekte olan ülkeler ve dezavantajlı toplulukları dışlayıcı politikaları, Dünya Sağlık Örgütü'nün pandemi yönetiminde liderliği sağlayamaması ile NATO ve BM'nin Gazze'deki insani kriz karşısında eşit bir yönetişim sergileyememesi, mevcut küresel düzenin hegemonik yapısını ortaya koymaktadır. Küresel neoliberal sistemin mevcut işleyişi, krizleri yönetme kabiliyetinden yoksun bir yapıyı temsil etmekte ve yapısal sorunların çözümü noktasında ciddi eleştirilere konu olmaktadır.

COVID-19 salgını dünya üzerinde toplumsal kutuplaşmanın arttığı (Avrupa'da aşırı sağın yükselişi), popülist siyasetin güç kazandığı (Trump'ın ABD başkanı seçilmesi) ve BREXIT gibi çarpıcı ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıktığı bir dönemde yaşanmıştır. Dolayısıyla pandeminin kümülatif sonuçlarından biri, mevcut ayrılık noktalarının derinleşmesi olmuştur. Avrupa ve Amerika'da büyük can kayıpları yaşanması ve ilk 6 ay içinde sosyal hayatta yaşanan dönüşüm, toplumların mevcut sisteme olan mutlak inancını sarsarak sosyo-politik ayrışmayı hızlandırmıştır. 2008 krizinde temel çözüm mekanizmalarının ulusal hükümetlerin sağladığı kurtarma ve gelir destek paketleriyle sağlanması, ekonomik düzlemde küreselden kopuşun başlangıcı olarak

değerlendirilirken, pandemi döneminde devletlerin küresel işbirliğini gerçekleştirememesi neticesinde seyreden kendi kendileşme, politik liberalizasyonun başlangıcı olmuştur. Kolektif eylem kabiliyetinin yetersiz kaldığı salgın döneminde, devletler içe dönük politikalar seyretnmiş, ulus-devlet yapısı güçlenmiştir.

Post-COVID dönemle ilgili çalışmada elde edilen bulgular; pandemi döneminde yeniden önem kazanan devlet aygıtının, yönetim sisteminde ulus-devletleri tekrar merkeze alacağı ve küreselleşmenin gerilemesiyle birlikte bölgeselciliğin hız kazanacağı yönündedir. Bu süreçte, küresel Kuzey'e karşı Güney-Güney işbirliğinin artacağı tahmin edilmektedir. Dünya, pandemi ile birlikte oldukça indirgemeci bir düzleme eğilim gösterirken, bağlantısallık hareketleri yönünü küreselden yerele çevirecektir. Bu dönemde küresel ekonomi politik dengeleri etkileyen yeni normal süreci; Batı'nın siyasi, ekonomik ve kültürel hakimiyetinden sıyrılarak, yükselen ya da yeniden güçlenen “diğerlerinin” kendi problem çözme yeteneklerini geliştirdikleri, farklı değer ve dünya görüşlerini sergiledikleri daha çeşitli ve sofistike bir sisteme doğru çok yönlü bir değişime işaret etmektedir.

Pandemi döneminde sekteye uğrayan ekonomik ve ticari entegrasyonun daha önemli hale getirdiği fiziki sınırlar ve coğrafi yakınlık, yeni işbirliği anlayışının temelini oluşturmuştur. Bu dönemde küresel paradigmanın yerine bölgeselciliğin yükselmesi, “Batı ve diğerleri” anlayışının yerine çok taraflı ve kapsayıcı bir yönetim anlayışının benimsenmesi, yeni güvenlik anlayışlarının gelişmesi gibi pek çok etken, küreselleşmenin gerilemesi olarak yorumlanabilir. Salgının modern dünyanın yüksek refah ve mutlak demokrasiye dayalı yapılarını gelişmişlik düzeyi farketmeksizin yeni normal koşulları altında tektipleştirmesi, küreselleşmenin temel kazanımlarını ortadan kaldırmıştır.

Bu çalışma, küresel yönetim mekanizmalarını, 21. yüzyıl krizleri özelinde; adil ve etkin olma potansiyelleri üzerinden sorgulamaktadır. Bu bağlamda çalışmada birkaç temel araştırma sorusu üzerinde durulmuştur.

İlk olarak, uluslararası örgütlerin küresel faydayı sağlamak adına mı yoksa hegemonik güç ilişkilerinin etkisiyle mi hareket ettikleri sorusu ele alınmıştır. Sonuçlar, uluslararası örgütlerin başlangıçta ortak faydayı gözetten bir yapı sunmalarına rağmen, zamanla güç ilişkilerinin etkisi altında seyreden örtülü bir hegemonya düzenine

evrildiklerini göstermektedir. 21. yüzyıl krizlere açık bir zemin sunarken, küresel yönetişimde adaleti sağlaması beklenen yapılar, hegemonik çıkarlar karşısında etkisiz kalmıştır. Enformel ilişkilerle şekillenen bu sistem, küresel krizler karşısında adil çözüm mekanizmaları geliştirmekten yoksundur. Uluslararası sistem, eşitler arası bir kolektivizm anlayışıyla bir araya gelmiş olmasına rağmen, dünyaya Batı merkezli bir perspektiften bakmaya devam etmektedir. Batılı neoliberal kurumsallaşma, girift karşılıklı bağımlılık ve çıkar ilişkileri içinde ortak faydayı gerçekleştirme idealinden uzaklaşmıştır.

Bir diğer önemli analiz konusu, 21. yüzyıl krizlerinin, uluslararası örgütlerin küresel yönetişimdeki işlevselliği ve meşruiyeti üzerindeki etkileridir. Çalışmadaki bulgular; uluslararası örgütlerin eşitlikçi çözüm mekanizmalarından uzak yapısıyla yeni dönemde ciddi bir meşruiyet kaybı yaşadığını göstermektedir. Batı merkezli neoliberal işbirliği konseptinin pandemi döneminde sarsılmaya başladığı bir gerçekken, batılı toplumlarda mevcut sisteme olan güvensizlik artmaktadır. Güncel uluslararası sorunlardan biri olan İsrail-Filistin çatışmasında, sosyo-politik ayrışma oldukça belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Filistin’de İsrail tarafından yürütülen sistemsiz soykırım halen devam etmekte olup, batılı neoliberal yapı insan hakları lehine etkin bir süreç yürütme misyonundan oldukça uzaktır. Buna karşılık, Filistin halkının yaşadığı trajediye karşı en büyük tepki Batılı sivil toplumdan gelmiştir. Bugün dünyanın dört bir yanında İsrail ürünleri boykot edilirken, dünyanın en iyi üniversiteleri arasında yer alan; Columbia, Harvard, NYU ve Princeton’da öğrenciler Gazze’de yaşananlara ses çıkarmaya çalışmış, profesörler gözaltına alınmış, batılı başkentlerde katliama karşı protestolar düzenlenmiştir.

Küresel sistemin kriz yönetimindeki başarısızlığı, yüzeyde görülen bir sonuçtur; esas sorun, bu başarısızlıkların kaynağını oluşturan sistemin zaten eşitsizlik üzerine kurulu yapısıdır. Küresel sistem, krizleri yönetmek bir yana, bu krizlerin ortaya çıkışını ve yayılmasını kolaylaştıran eşitsizliklere dayalı yapısal sorunlar üzerine inşa edilmiştir. Neoliberal düzen, teoride eşitlik ve işbirliği iddialarını taşısa da, pratikte güçlü aktörlerin çıkarlarını önceleyen, adaletsizlikleri derinleştiren bir yapı sunmaktadır. Devletlerarası güç dengesizliği sürdüğü müddetçe; hastane bombalamaları, soykırıma varan katliamlar vb. insani krizler, Batı’nın değerler sisteminde bir karşılık bulamayacaktır.

Son olarak, modern küresel sistemin post-COVID dönem itibariyle küresel yönetim mekanizmalarına yönelik bir reform gerekliliği taşıyıp taşımadığı ve bu bağlamda değişim ihtiyacının temel nedenleri sorgulanmıştır. Bu bağlamda, uluslararası örgütlerin krizlere rasyonel ve kapsayıcı çözümler sunamamalarının, mevcut düzenin adaletsizliğinden ve hegemonik yapısından kaynaklandığı görülmektedir. Bu durum, daha esnek, adil ve kapsayıcı küresel yönetim mekanizmalarının geliştirilmesi gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır. Gelecekteki krizlere karşı hazırlıklı olabilmek ve küresel barış ve güvenliği sağlayabilmek adına, uluslararası örgütler aracılığıyla devam eden örtülü hegemonyanın sona ermesi gerekmektedir.

21. yüzyıl küresel yönetim mekanizmaları, krizlere verilen irrasyonel tepkiler ve devletlerarası güç eşitsizliklerini besleyen yapısıyla, kurtarıcı olma potansiyelinden oldukça uzaktır. Tüm insanlığın refahı için olumlu gelişmelerin gerçekleşmesi büyük devletlerin tekeline bağlı kaldığı sürece sistem, hegemonik bir yapı sergilemeye devam edecektir. Batı merkezli politikalar ile şekillenen küresel sistem, teorik devamlılığını koruyan fakat pratik rasyonelliğini kaybeden bir yapıya bürünmüştür. Gelecekte daha hazırlıklı ve dirençli bir küresel sistemin inşası ancak daha adil ve kapsayıcı bir uluslararası düzenin oluşturulmasıyla mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- (Dragulin), I. C. (2013). The Evolution of the Concept of Hegemony in Antonio Gramsci's Works. *Cogito - Multidisciplinary research Journal*.
- (Tdk), Türk Dil Kurumu. (t.y.). Kriz. 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- (Tdk), Türk Dil Kurumu. (t.y.). Yönetişim. 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- “Dünya 5’ten Büyüktür; BM Küresel ve Bölgesel Sorunlara Ağırlığını Koymalıdır”. (2014, Eylül 24). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1373/dunya-5ten-buyuktur-bm-kuresel-ve-bolgesel-sorunlara-agirligini-koymalidir> adresinden alındı
- Ade Priangani, T. G. (2018). The Critical Role of G-20 in Dealing with the 2008 Global Financial Crises. *Jurnal Hubungan Internasional*, 6(2).
- Akon, M. S., & Rahman, M. (2020). Reshaping the Global Order in the Post COVID-19 Era: A Critical Analysis. *Chinese Journal of International Review*, 2(1).
- Aliyev, P. (2021). Bir Güvenlik Meselesi Olarak Çevre Sorunları. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*.
- Archer, C. (2001). *International Organizations*. Taylor & Francis e-Library.
- Arıboğan, D. Ü. (2020). Pandemi Sonrası Dönemde Küresel Güvenlik ve İşbirliği: 19. Yüzyıl Avrupa Ahenginden 21. Yüzyıl Küresel Ahengine. *Türkiye Bilimler Akademisi*, s. 348-370.
- Awan, D. H., & Malik, H. (2024). Humanitarian Crisis and Crumbling Pillars of R2P in Gaza. *JSSA*, 10(1).

- Baldwin, D. A. (1997). The Concept of Security. *Review of International Studies* , s. 5-26.
- Behr, H., & Heath, A. (2009). Misreading in IR theory and ideology critique: Morgenthau, Waltz and neo-realism. *Review of International Studies*, s. 327-349.
- Bhusal, M. K. (2020, May). The World After COVID-19: An Opportunity For a New Beginning. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 10(5), s. 735-741.
- Bilgin, K. R. (2020). Siyasi Krizler, Meşruluk ve Bir Yöntem Olarak İletişim. F. S. Güngör, & K. R. Bilgin içinde, *Kriz Yönetimi: Kaçınılmazı Anlamak*. Gazi Kitabevi.
- Bill & Melinda Gates Foundation. (2020, August). *World Health Organization*. Bill & Melinda Gates Foundation:
<https://www.gatesfoundation.org/about/committed-grants/2020/08/inv022413>
adresinden alındı
- Boulanger, P.-M., & Saltelli, A. (2020, August). Pandemic Luhmann.
- Brand, U. (2005). Order and regulation: Global Governance as a hegemonic discourse of international politics ? *Review of International Political Economy*, 12(1), s. 155-176.
- Brecher, M. (1993). *Crises in World Politics: Theory and Reality*. Londra: Pergamon Press.
- Bush, G. W. (2001, September). Address to a Joint Session of Congress and the American People. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html> adresinden alındı
- Calabria, M. A. (2009). *Did Deregulation Cause the Financial Crisis?* CATO Policy Report.

- Chernobyl Accident 1986. (t.y.). World Nuclear Association. <https://world-nuclear.org/information-library/safety-and-security/safety-of-plants/chernobyl-accident> adresinden alındı
- Claessens, S., & Köse, M. A. (2013). Financial Crises: Review and Evidence. *Central Bank Review*, 13, s. 1-23.
- Declaration of the Summit on Financial Markets and the World Economy. (2008). Washington DC. <https://g20.utoronto.ca/2008/2008declaration1115.html> adresinden alındı
- Demir, S. (2021). Küresel Hegemonya, ABD ve COVID-19 Pandemisi: Salgının Küresel Güç Dönüşümü Etkisine İlişkin Bir Analiz. *Journal of Politics and International Relations*, 3(1), 4-14.
- Dirzauskaite, G., & Ilinca, N. C. (2017). Understanding “Hegemony” in International Relations Theories .
- Enderwick, P., & Buckley, P. (2020). Rising regionalization: will the post-COVID-19 world see a retreat from globalization? *Transnational Corporations*, 27(2).
- Fukuyama, F. (1989). The End of History? *Center for the National Interest*, s. 3-18.
- Fukuyama, F. (2020, July / August). The Pandemic and Political Order. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2020-06-09/pandemic-and-political-order> adresinden alındı
- Gaens, B., & Sinkkonen, V. (2023). Contentious Connectivity—the USA, Japan, and the Free and Open Indo-Pacific. *East Asia*, s. 265-291.
- Gammeltoft-Hansen, T., Hearn, J., Hamza, M., & Ramasar, V. (2020). The case for Interdisciplinary Crisis Studies. *Global Discourse*, 12(3), 1-22.
- Ghizoni, S. K. (1944, July). Creation of the Bretton Woods System. (S. K. Ghizoni, Derleyici) <https://www.federalreservehistory.org/essays/bretton-woods-created> adresinden alındı
- Gill, S. (1986). Hegemony, Consensus and Trilateralism. *12(3)*, s. 205-222.

- Gill, S. (2019). Global Governance “As It Was, Is and Ought to Be”. *Global Governance*, 25(3), s. 371-392.
- Gill, S. R., & Law, D. (1989). Global Hegemony and the Structural Power of Capital. *International Studies Quarterly*, 33(4), s. 475-499.
- Governance, C. o. (1995). *Global Governance; Our Global Neighborhood*. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://dn790008.ca.archive.org/0/items/cmmn-on-global-governance-our-global-neighborhood-1995/CMMN_ON_GLOBAL_GOVERNANCE-Our_Global_Neighborhood_(1995).pdf adresinden alındı
- Grady, D. (2020, January). Coronavirus Is Spreading, but W.H.O. Says It’s Not a Global Emergency. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2020/01/23/health/china-virus-who-emergency.html> adresinden alındı
- Gregorio, J., & Valdés, R. (2001, August). Crisis Transmission: Evidence from the Debt, Tequila, and Asian Flu Crises. *The World Bank Economic Review*, 15(2), s. 289-314.
- Gül, H., & Çelebi, F. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemisinde Başlıca Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kriz Yönetiminin Değerlendirilmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3).
- Hecke, S. V., Fuhr, H., & Wolfs, W. (2021). The Politics of Crises Management by Regional and International Organizations in Fighting Against a Global Pandemic: The Member States at a Crossroads. *International Review of Administrative Sciences*, 87(3), s. 672-690.
- Heywood, A. (2012). *Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*. BB101 Yayınları.
- Hofferberth, M., & Lambach, D. (2020). It’s the End of the World as We Know It. *Global Governance*, 26(4), s. 553-576.

Huang, H. Y. (2015). Gramsci and Cultural Hegemony in Post-Mao China. *Literature Compass*, 12(8), s. 407-409.

Ikenberry, G. J. (2012). *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*. The Princeton University Press.

Ikenberry, G. J. (2020, July / August). The Next Liberal Order. Foreign Affairs.
<https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-06-09/next-liberal-order> adresinden alındı

International Commission on Intervention and State Sovereignty. (2001). *Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/server/api/core/bitstreams/7321d402-4733-4e62-98f2-8fbed4db04c1/content adresinden alındı

Jessop, B. (2002, Kasım). The rise of governance and the risk of failure: The case of economic development. *International Social Science Journal*.

Joseph, J. (2014). Combining Hegemony and Governmentality to Explain Global Governance. *Spectrum Journal of Global Studies*, 6(1).

(2007). *Kamuda İyi Yönetişim Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.

Kandel, M. (2021). *2001 - 2021: How September 11 Changed the United States*. Institut Montaigne: <https://www.institutmontaigne.org/en/expressions/2001-2021-how-september-11-changed-united-states> adresinden alındı

Kapitalizmin Tarihsel Krizleri ve Sosyo Ekonomik Yansımaları. (2022, Ağustos). S. Ağcakaya (Dü.) içinde, *Mali Sosyoloji* (s. 217-246). Ekin Basım Yayın.

Kaplan, R. D. (2020, March 20). Coronavirus Ushers in the Globalization We Were Afraid Of. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2020-03-20/coronavirus-ushers-in-the-globalization-we-were-afraid-of?embedded-checkout=true> adresinden alındı

- Keohane, R. (1984). *After Hegemony, Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press.
- Keohane, R. (2015). After Hegemony Cooperation is Still Possible. *The International Spectator*, 50(4), s. 92.
- Keohane, R., & Nye, J. S. (2001). *Power and Interdependence*. Longman Yayınları.
- Khalatur, S., Honcharenko, O., Karamushka, O., Solodovnykova, I., & Shramko, I. (2022). Paradigm Transformation of the Economic Crises Modeling. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*(4).
- Kissinger, H. A. (2020, April 3). *The Coronavirus Pandemic Will Forever Alter the World Order*. Wall Street Journal: <https://www.wsj.com/articles/the-coronavirus-pandemic-will-forever-alter-the-world-order-11585953005> adresinden alındı
- Kuan-Yu, C. (2024). Applying the Responsibility to Protect and Instant Customary International Law in Conflicts: Comparative Analysis of NATO's Intervention in Kosovo and the 2023 Israel-HAMAS Conflict. *The International Law Journal of Vrije Universiteit Amsterdam*, 16(1).
- Lijphart, A. (1999). The Westminster Model of Democracy. A. Lijphart içinde, *Patterns of Democracy*. Yale University Press.
- Mahrenbach, L. C., & Shaw, T. M. (2019). *Continuities and Change in IPE at the Start of the 21st Century*. Palgrave Macmillan.
- Majaski, C. (2024). What Is the Invisible Hand in Economics? <https://www.investopedia.com/terms/i/invisiblehand.asp> adresinden alındı
- McClam, R. J. (2016). Pax Britannica. *Balancing on the Pivot*, s. 19-34.
- Mendly, D. (2020). Global Governance and the Double Movement. *Global Governance*, 26(3), s. 500-521.

- Mihaela Gavrilă, M. C. (2022). Memories of the Future. Ulrich Beck, Risk and Prevention: The Difference that Defeats Indifference. *Italian Sociological Review*, 991-1010.
- Mingst, K. A., Karns, M. P., & Lyon, A. J. (2022). *The United Nations in the 21st Century*. Routledge.
- Minsky, H. P. (1977). A Theory of Systemic Fragility. *Bard Digital Commons*.
- Mishkin, F. S. (1991). Asymmetric Information and Financial Crises: A Historical Perspective. *National Bureau of Economic Research*, s. 69-108.
- Modebadze, V. (2020). US-China Rivalry for Global Hegemony. *Journal of Liberty and International Affairs*, 6(2), 167-173.
- Moseykin, Y. N., Calluni, E. O., & Moseykina, M. N. (2022). Latin America: From the “Washington” to the “Cornwall Consensus”. *Vestnik RUDN. International Relations*, 22(3), s. 506-519.
- Mujadid, G., & Kiran, S. (2024). Changing Geopolitical Realities in Europe: The Case of Russia-Ukraine Conflict. *NUML-Journal of Research in Social Sciences*, 12(1), s. 1-24.
- Mylonas, H., & Whalley, N. (2020). Pandemic Nationalism. *Nationalities Papers*, 50(1), s. 3-12.
- Nations, U. (2015). Paris Agreement. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf adresinden alındı
- NATO. (2008, April). NATO decisions on open-door policy. <https://www.nato.int/docu/update/2008/04-april/e0403h.html> adresinden alındı
- Nye, J. (2020, October). Joseph Nye: Covid-19 might not change the world. (S. Morning, Röportaj Yapan)

<https://www.rnz.co.nz/national/programmes/sunday/audio/2018768895/joseph-nye-covid-19-might-not-change-the-world> adresinden alındı

Obstfeld, M. (2020). The G20 Must Step Up to Confront the Global Health Crisis. *How the G20 Can Hasten Recovery from COVID-19* (s. 11-16). Peterson Institute for International Economics.

Organski, A. F., & Kugler, J. (1981). *The War Ledger*. American Political Science Association.

Phillips, W., & Rimkunas, R. (1978). The Concept of Crisis in International Politics. *Journal of Peace Research*, 15(3), s. 259-272.

Pushkaran, A., Chattu, V. K., & Narayanan, P. (2024, April). COVAX and COVID-19 Vaccine Inequity: A case study of G-20 and African Union. *Public Health Challenges*.

Rosenau, T. N. (1995). Governance in the Twenty-first Century. *Global Governance*, 13-43.

Seeger, M. W. (2002). Chaos and crisis: propositions for a general theory of crisis communication. *Public Relations Review*, s. 329-337.

Silvan, K., & Kaczmarek, M. (2023). Russia's Approach to Connectivity in Asia: From Cooperation to Coercion. *East Asia*, s. 317-334.

Snyder, G. H., & Diesing, P. (1978). *Conflict Among Nations Bargaining, Decision Making, and System Structure in International Crises* Glenn.

Şenses, F., Öniş, Z., & Bakır, C. (2018). *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*. İstanbul: İletişim Yayınları.

The World Bank. (1989). *Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth*.

The World Health Organization. (2020). Constitution of the World Health Organization. *BASIC DOCUMENTS / Forty-Ninth Edition*. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://apps.who.int/gb/bd/pdf_files/Bd_49th-en.pdf adresinden alındı

- Tocqueville, A. d. (2002). *Democracy in America*. University of Chicago Press.
- Tokatlı, S. G. (2022). Klasik Realizm ve Neorealizm Kuramının İncelenmesi: Devlet Kavramına Yönelik Analiz. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(21).
- Tuter, M. (2023). Greater Eurasia Partnership: Domestic and Regional Elements of Foreign Policy Convergence. *Eurasian Research Journal*, 5(1).
- Ulmer, R. R., Sellnow, T. L., & Seeger, M. W. (2011). *Effective Crisis Communication Moving From Crisis to Opportunity*. SAGE Publications, Inc.
- (2024). *UN General Assembly presses Security Council to give 'favourable consideration' to full Palestinian membership*. UN News.
<https://news.un.org/en/story/2024/05/1149596> adresinden alındı
- United Nations. (2005). Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005. *2005 World Summit Outcome*. New York.
<https://docs.un.org/en/A/RES/60/1> adresinden alındı
- United Nations. (t.y.). Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. doi:<https://doi.org/10.18356/6261e8bc-en>
- Vojnović, S. (2024). Methodological Predecessors of Contextualist Political Realism. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 72(1), s. 73-103.
- Wallerstein, I. (2000). *The Essential Wallerstein*. New York: The New Press.
- Wallerstein, I. (t.y.). *Dünya-Sistemleri Analizi, Bir Giriş*. Bgst Yayınları.
- Walt, S. M. (2020, May). The Global Order after Covid19. *The Institute for Security Policy*.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Waveland Press.
- What is R2P ?* (t.y.). Global Centre For The Responsibility To Protect:
<https://www.globalr2p.org/what-is-r2p/> adresinden alındı

- Xing, L., & Shengjun, Z. (2018). Interdependent Hegemony / China's Rise Under the Emerging New World Order. *2018 World Century Publishing Corporation and Shanghai Institutes for International Studies*, 4(2), 159-175.
- Yavuz, D. K. (2020, Nisan). COVID-19 Salgınının Sosyal Politikanın Geleceği Üzerine Etkileri. *Sosyal Bilimler Dergisi*(45), s. 181-193.
- Yazar, D. F. (2020). Kaos Teorisi ve Kriz İletişimi: Belirsizlik Ortamında İletişim Yönetimi. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), s. 111-120.
- Yılmaz, O. A. (2022). American-Turkish Relations in the Aftermath of the WWII: The Beginning of American Hegemony Over Turkey. *Lectio Socialis*, 6(1), 55-66.
- Yücel, H. (2020, Temmuz). Dünya Sağlık Örgütü'nün Koronavirüs Yönetimi. *SETA Analiz*(324).
- Zakaria, F. (2013). *Post-Amerikan Dünya*. Kırmızı Yayınları.
- Zürn, M. (2023). Public sphere and global governance. *Philosophy and Social Criticism*, 1-23.